

Paracelsus védőbeszéde vándorlásai igazolására

Bombastus doktor vagyok Svájcából, de sokszor lettem kénytelen lakóhelyet változtatni. Megfordultam Ulmban, Boroszlóban és Szászrégenben, Transsilvániában... Az orvosnak először is csillagásznak kell lennie. Az is szükséges, hogy kozmográfus legyen, na nem azért, hogy a régiókról elmondhassa: miféle nadrágok divatoznak arrafelé, hanem hogy bátran meglássa, miféle betegségeik vannak. Ámbár ha szándékodban áll és szeretnéd annak az országnak, ahol tanultál, a ruházatát is elfogadtatni, idegen országok megismertetésére szabad hivatkoznod hazádban. Mi köze ugyanis az orvosnak benned ahhoz, hogyha szabó is vagy? Mivel a dolgokat, melyekről folyton hírek jönnek, meg kell ismerni, akik ezzel foglalkoznak, mindenütt betegápolásra kész, elszánt emberek, kalandot keresők, akik úgy követik az orvosságokat, hogy elszakítani őket nem lehetséges... Az orvos legyen filozófus is, és a szemei tegyenek erről tanúbizonyságot. Ha így alkar tenni, össze kell szedgetnie a sarkokból és végekről, ahol csak megtalálja ezeket. Mert ha valaki sültet akar enni, lehet, hogy a hús egy másik országból jön, a só is egy másikból, a hozzávaló ismét máshonnan. Ha dolgoknak vándorolniuk kell, amíg hozzád jutnak, hasonlóképpen neked is vándorolnod kell, hogy elérd azt, ami nem tud hozzád menni. Hiszen a mesterségnek nincsen lába, hogy a mézáróst utánad hajtsa, sem nem hordják dézsában, de még hordóban sem, hogy csapra lehessen verni. Mivelhogy megvan bennünk ez a fogyatékoság, neked kell megtenned azt, amit tőlük várnál el. Az angolok humora nem azonos a magyarokéval, sem a nápolyiaké a poroszokéval. Ezért oda kell menned, ahol ők vannak. És minél inkább keresed és megtapasztalod őket otthonukban, annál bölcsőbb leszel hazádban... Hiszen a királynő is azért ment a tenger végéről Salamonhoz, hogy hallhassa annak bölcsességét! Mi lehetett tehát az ok, amiért egy ilyen királynő más király bölcsességét ment kutatni? Az, hogy a bölcsesség Isten ajándéka, és ahova ő adja, ott kell azt keresnünk. Ugyanúgy a mesterséget is, ahova ő helyezte, ott kell nekünk kutatnunk!

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

X. évfolyam 8. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés),
Bognár Antal (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás),
Prágai Tamás (dokumentum), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (törtélem),
Vincze Ferenc (műbírát), **Wehner Tibor** (művészet).
Szerkesztőségvezető: **Duma-Molnár Noémi**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napkút-kör: **Csűrös Miklós**, **Gazdag Dávid**, **Gráfik Imre**, **Hankiss Elemér**, **Dr. Koncz Gábor**,
Lászlóffy Aladár, **Radnóti Zsuzsa**, **Schwajda György**, **Konrad Sutarski**
(tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. fsz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Onnan nézek szertesét
(Lászlóffy Aladár rovata) borítóbelső

Berek

Sebeők János: Dackorszak, ameddig lehet . . . 3
Pósa Zoltán: Óvjuk a szellem napvilágát
és a föld tisztaságát 6

Dokumentum

Prágai Tamás: Naptalan utak, napúttalan napok 9
Erős Kinga: „Végül mindenkől
költészet lesz és csend” 11
Végh Attila: Globális fohász 12
Rózsássy Barbara: Kalandok a padon 14
Zsávolya Zoltán: „Lé és tüdő” 15
lancu Laura: hajnalban 16
Fodor Miklós: Az emberi sorsdráma
biológiai gyökerei 17

Hangírás

Elek Szilvia: Kedves Szerkesztőség! 20
Muzsikáló 10 évesek
(Enreiterné Bányai Edit zenepedagógussal
beszélget Elek Szilvia) 21

Műbírát

Vincze Ferenc: Szerkesztői jegyzet 26
Zsigmond Andrea: Előfeltevések ördöge,
lépj elő. 28
Kovács Flóra: Az átmenetiség jegye
a „Mert tudnom kell...”-ben. 31
Marion Wagner: Női passió, fiúi szeretet . . . 37

Művelődés

Bába Szilvia: Szponzorálás és karikatúra . . . 40
Dr. Koncz Gábor: Merre van előre? 49

Próza

Bognár Antal: Belépő 54
Mák Ferenc: Egy lelkész sors. 55
Deák Júlia: Strand 60
Kiss Judit Ágnes: Balkáni tánc 64
Nettitia K. Froese: Abi al-Maarri
és a tizenegyedik kapu 65
Koncz Orsolya: Kedves kislányom. 67

Szótár

Balázs Géza: A mi utcánk. 70
Takács Anett: Mosakodás – vagy ez már több? 73

Tárlat

Wehner Tibor: látszat/valóság-koncept86
 Mújdricza Péter: Reangalizációs röpiratok. . . .87
 Sztotyory László festményei
 (a színes mellékleten)

Vers

Király Farkas: O Naputazás97
 Király Zoltán: Vitézi ének98
 Csepregi János: Ballada egy elárvult lélekről,
 ki e rút világnak búcsút int;
 Mintha a képernyők előtt...;
 Hangok a falból.99
 Szalai Zsolt: Kimetszés; biciklizés102
 Sütő Csaba András: pillanatképek
 (hónaljából fotózva).104
 Karácsonyi Zsolt: Ússz, Faust, ússz.106

Zárszó

Szondi György: Öt hóján százhárom.108
 Michel Onfray: A sír napjai
 (Romhányi Török Gábor fordítása)110
 Paul Celan: Nyári hírek; Hol?; Kristály;
 Kettős körvonal; Útitárs
 (Kántás Balázs fordításai)116
 Tandori Dezső: Egészen más lelkek voltunk 118
 Palágyi László: Képkockák; definíció119
 Petőcz András: Zárójelvers op. 78.;
 Zárójelvers op. 79.120
 Nagy Zopán: Időtlen; Intenció121
 Lászlóffy Csaba: Nagyapa-elégia122

Égalj

Michl József: Tata, Magyary-terv124
 Margitsziget126
 E számunk szerzői. hátsó borítóbelső
 Illusztráció
 Sztotyory László festményei5, 103

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 28.

Szűgyi Zsolt: Árnyalatok árnyalakokkal
 (Kató Julianna tusrajzaival)

E számunk megjelenését a XIII. Kerület
 Közművelődéséért Közalapítvány támogatta.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

X. évfolyam 8. szám

Mi utcánk

A MIRABELL-PARK

E számunk képzőművész vendége,
 Sztotyory László 1957-ben született
 Kolozsváron. 1970-ben szüleivel át-
 települt Magyarországra. 1983-ban
 végezte a Magyar Képzőművészeti
 Főiskolát, mestere Kokas Ignác és
 Dienes Gábor volt.

Sebeők pagony

3 → 8

Dackorszak, ameddig lehet

Áll a sor a kioszk előtt. Újságért állnak sorba. Mondják, a téma az utcán hever. Meglehet, a téma inkább árulva van, a téma meglehet, inkább a polcon hever. Vevőre várva, virító címlapokkal. Ha létezne még, Esti Hírlapot kérne az előttem álló, de mert az Esti Hírlap immár a múlt, Magyar Nemzetet kér az illető, mert-hogy a Magyar Nemzet múlt is, de még szerencsére jelen. Ez bújtatott reklám, ha nem vennék észre, a lapban tudniillik amúgy egy rovatot viszek, de hát minden szentnek maga felé hajlik a keze, pláne ha valaki nem szent. Persze azért akad más lap is a polcon. A kínálat bőséges. A sajtóegyensúly végett mindenképp említendő a Népszabadság és a Népszava, a balszélső páholy, és ismét csak a sajtóegyensúly végett említendő a Magyar Hírlap is, a jobb hirig-horog.

Mindig elgondolkoztat, mi is az, hogy újság. Hogy az újság van. Ha valaki a boltban egy zsömlét kér, akkor, bár abból a konkrét zsömléből még nem evett soha, mégis tudja, mi fán terem a makk, illetve a zsömlé. Azt fogja kapni. De ha valaki odafordul az újságárushoz, és azt mondja: kérek egy Magyar Hírlapot, ha Magyar Hírlapot kér, akkor valami olyanra tart igényt, amiről fogalma sincs, hisz nem olvashatta még. Ezzel az erővel akár Népszabadságot is kérhetne, hisz azt se olvasta. Valójában tehát a lap az ismeretlenség formátuma. Filozófiailag tiszta lap, hisz nem az írás maga. Bármit is írjon, attól még ugyanaz az újság marad. Egy lapszám az egy Magyar Hírlap. De Magyar Hírlap a szerkesztőség is, amely hol itt, hol ott található. Bemegyek a Magyar Hírlapba, mondhatod, odatévedve. Nem véletlenül a Magyar Hírlap a példa, hisz ez a lap valamikor a liberalizmus fellegvára volt, most pedig a kemény konzervativizmus bátyja, de attól még, ha kéred, Magyar Hírlap címszó alatt fogják adni. Úgy tudjuk, az anyag és az energia megmarad. Mi marad meg itt?

A világmindenség pusztá léte, az élet lényege és a művész lelke mind a megmaradás körül forog. A fennmaradás körül. A tökéletesség által megvezetve és elkábítva hajlamosak vagyunk a maradandót egyben változhatatlannak is tételezni. Nem ok nélkül áll János evangéliumában, hogy ebből a műből el ne végy, hozzá ne tégy. Az adaptáció – abszurdum – mindig problémás, akárcsak az adaptáció szélső értéke, a blaszfémia. De akárhány bajszot is kap avantgárd festőktől és trefás kedvű diákoktól a Mona Lisa és akárhány discóban döng, felturbózott hangszerelésben a Sors-szimfónia, társadalmunk azért jól tudja, hogy mi az eredeti. Egy lapnál, újságnál, folyóiratnál ez még akkor is másképp van, ha őrzik az archívumok a régi számokat. Az új számok ugyanis nem a régiek

adaptációi. Az új szám érdemi hozzátétel, hozzátevés, hozzáfűzés a régihez. Nem arról van szó, hogy naponta újabb és újabb szedésben dobjuk piacra Az Est valamelyik ősrégi számát, bár – tegyük hozzá – Dobos Attila valami ehhez hasonlót művel a Nemzetőr című hetilap utolsó oldalain. Ott egyfajta időutazás résztvevői lehetünk. Horthy Istvántól Ciano grófig mindenki bejelentkezik a múltból, aki akkor számított.

Országot alapítani, csapatot létrehozni, lapot csinálni a legszebb szado-mazo: annyi, mint foglyul ejteni és megkötözni az illúziót. Alakba kényszeríteni a tünékenyket.

Halott indián a jó indián. Befejezett mű a jó mű. És világfájdalom a befejezetlen szimfónia. De világfájdalom a befejezett lap is, mert ellentétben a művekkel, amelyek mindig egy ómega-pont felé konkludálnak, katarzisa dolgoznak, addig az országok, egyesületek és lapok a halhatatlanságot kísértik, befejeződésük nem epikai zárszó, hanem kudarc. Gondoljunk bele, mily föl-emelő is egy könyv utolsó lapja vagy egy drámában a végszó, és mily szomorú is egy folyóirat utolsó száma.

Egy lapot sohase lehet jól befejezni. Egy lapot csak elkezdeni lehet jól. Egy lapot csak abbahagyni, félbehagyni lehet – valahogy épp. Nyűtt vonóbul bot, fehér papírból fehér zászló lesz akkor. Halott indián a jó indián és élő lap a jó. Avagy, hogy megmaradjunk a közmondásoknál, lap élve, asszony?

A lap disszipatív lidércfény, akár a gázláng, avagy az emberi test. Sok energia kell hozzá, sejtjei folyamatosan cserélődnek. Bizony-bizony, sok energia kell egy lap fenntartásához. Eszi az energiát, hisz a szerkesztők csak nem ücsöröghetnek október felé fűtetlen szobában, eszi a papírt, eszi a nyomdafestéket, a szerzők betevője pedig – amit ők esznek – nem abból a honoráriumból ered, amit a lap nekik a műveikért fizet.

A lap Kossuth óta ellenállási mérce. Kádár óta pedig önállósági fok. Úgy gondoltuk mi, szegény magyarok és szegény magyar értelmiségiek, hogy a rendszerváltás nyomán, által és után kisebb hőstett lesz a lapalapítás és a lapfenntartás. Hogy megszűnik a folyóirati létforma túrhetetlen támogatatlansága, hogy folyóiratot alapítani és fenntartani egy normális tevékenység lehet.

A piac erejében és a mentő állami vagy kuratori, szponzori kézben, pénzben egyidejűleg hittünk, még ha e két elvárás ellent is mond egymásnak. A magunkra mesterségesen erőltetett cinikus üzletember és az alapítványoknál kuncsorogó, vélt vagy valós jussát követelő, gerincesen szervilis géniusz nem ugyanaz a karakter, s e két karakter két szék közt a pad alá esett. Ott üldögel ma is.

A piac olyan igényről, hogy „folyóiratok”, nem értesült, a megszorító intézkedések övének pedig mindig a folyóirat a túl nagy has, melyet még beljebb kell húzni. Ha minden rendeltetésszerűen és előírászerűen működne, már egyetlen irodalmi, művészeti folyóirat se jelenhetne meg Magyarországon, de a csend, a rend és a figyelem nem számolt azzal, hogy létezik szellemi pránalégzés. Hogy a politikailag immár irreleváns, de nem kevésbé botránkyó sanyarúság is kitermeli a maga szent éhenkórászait, akik olykor szinte szó szerint a levegőből táplálkozva – saját pénzükből – tartják fenn, finanszírozzák szellemtestüket, miként a Naputat az alapító főszerkesztő Szondi György.

Ez az egyetemes érvényű, igényű és érdekű művészeti törzshely akkor kelt föl, 1999-ben, amikor a rendszerváltó hőskornak már leáldozott, amikor az

ország már félig – vagy egészen? – ki lett árusítva, mikor a pénzcsapokat már sem a partizánkulccsal, sem az ötvenhatos kóddal nem lehetett kinyitni. Emberség az embertelenségben, lapalapítás a szabadság magányában.

A Naputat akár arany középutnak is lehetne mondani, amennyiben a nagy politikai vályúktól, elosztóhelyektől és epicentrumoktól távol tartja magát, ám mivel a középut a középszert is bújtathatja másodfokú függvény gyanánt, inkább azt mondom, hogy szélsőséges. Mert szélsőségesen saját arca van és lett az idők során.

A tematikus számok olykor a lexikonhoz közelítik, az aktualitások pedig a mába préselik bele. A dackor addig tart, amíg ez a folyóirat fennáll. Vagy addig, ameddig bírja szuflával Szondi György, az alapító „dackorszaki szaki”. Amíg ez a lap fennáll, addig tágabb hazánkban, a naprendszerben az ellentmondás adott. És az ellenségkép kizárt.

S. J.

VIA SACRA

Pósa Zoltán

Óvjuk a szellem napvilágát és a föld tisztaságát

Örömteljes és aggódo laudáció¹
a Napút tizedik születésnapján

Nem véletlenül tört ki vastaps az idei, augusztusi Tokaji Írótaborban Szondi György költőnek, a Napút című folyóirat és a Napkút Könyvkiadó teremtdőjének hozzászólása után. Korunk pecunista és irodalomellenes aurájában Isten csodája, hogy a megszállott, ahogy magát aposztrofálni szokta: órült igazgató, tulajdonos, főszerkesztő saját félretett magánvagyonkáját és jövedelmeit áldozza azért, hogy másokat publikáláshoz segítsen. Ars poeticáját idézve a Magyar Nemzet című napilapban közölt interjúbeszélgetésünkéből: „Olyan tágasságot szeretnék befogni a NAP útjának íve alatt, amelyben a kultúra különböző területei, az irodalom, a képzőművészet és a tudomány is szinte azonos szerepet töltenek be”. Csodálatos, gyönyörű e hitvallás, amelyhez a költő főszerkesztő, irodalmi jolly joker Szondi György immár tíz esztendeje vasszigorral tartja magát. Évente kinyomtat tíz vaskos folyóiratot, amellet a Káva Tékát, a Napút mindenki által nagy kedvel és örömmel forgatott mini könyvsorozatát, amelyben ritka dokumentumokat olvashatunk, a szépirodalom valamely egyedi gyűjteményét lapozgathatjuk vagy egy-egy izgalmas tudomány nem kevésbé izgalmas képviselőjének esszéit, tanulmányát élvezhetjük – havonta egy-egy kis kötetnyit. És a Napkút könyveit. Hadd dicsérjem elsőként a folyóirat tízesztendő születésnapján Szondi Györgyöt, ki magának gondot, másoknak örömet szerez tartalmas, kiváló folyóiratával. Lehetne ő „csak” költő, ezenkívül nyelvész és orodalmár, a bolgár irodalom és kultúra spiritus rectorainak egyike, a Szófia Magyar Kulturális Intézet igazgatójaként „csupán” hazánk bulgáriai irodalmi nagykövete, itthon pedig a bolgár kultúra és a literatúra ékes szavú, többrendbeli tolmácsa. Mintegy tízezer oldalnyi prózai, tizenhatezer verssornyi lírai fordítása arra képesítené, hogy ne tegyen semmi mást, csak fordítson, fordítson és írja saját verseit. Két bolgár és egy magyar nyelvű saját verskötettel bizonyította, hogy önálló, öntörvényű, egyedi színeket magában foglaló prizmán át látja és láttatja a világot, önmagát és a Nap univerzumát, mint afféle Mithras-Istenfiú huszadik, huszonegyedik századi reinkarnációja. Isten éltesse hát mindenekelőtt a lapot,

¹ Tiszteletben tartom Pósa Zoltán laudációhoz termett szavait, csak... A Napútban magunkról, magamról oly furcsa ezt közzé is tenni. Bocsnatot kérek olvasóinktól s mindannyiunktól a kivételes hozzájárulásért, egyszeri engedményért. S köszönöm a szerzőnek, azért, igen. (A hatvanéves író pedig ezennel köszöntjük – mindannyian.) Kisebb mértékben illenek e „dorga”szavak Sebeők János most közölt gondolataihoz is. Magamnak az emelkedettséget tíz évben egyszer a 108. oldalon – mégis – megengedem: utókrónikahitelként talán? (Szondi György)

az ünnepeltet, a könyvkiadót és a szülőatyját, Szondi Gyurit, barátunkat, a költőt, a műfordítót, két kultúra, a magyar és a bolgár irodalom és tudomány közötti hídverőt és mindenekelőtt, mivel most ez a legidőszerűbb, a tízesztendőss folyóirat főszerkesztőjét, szülőatyját és a lapot életben tartó Cédrus Alapítványt. A valóságban a tapsvihár idén, augusztusban Tokajban eldőrdült, folytatódjék majd most, a jókívánságok sorával, amelyeket a Napút Baráti Kör megalakulásának napján, a kis házi ünnepen is hallhatott. Kívánjuk és reméljük, hogy a jelenlegi kulturális kormányzat bűnös közönye ellenére sem veszi el kedvét, energiáját, s folytatja irodalom-, kultúra-, tudománymentő tevékenységét.

Ünneprontó korban élünk, így sajnos nem állhatunk meg a dicséreteknél. Olyan korban, amikor minden másnál fontosabb téma a lelki, a mentális környezetszennyezés, s annak fizikai, anyagi megfelelője, az élővilág pusztítása. Mindkét témának spiritus rectora Sebeők János író, filozófus, ősrégi barátom, kivel azt szoktuk mondani: mi ketten őrizzük még a klasszikus JAK, az igazi, az 1980–89-ig működő, az akkori irodalmi életbe friss vérkeringést pumpáló fiatalos, több ízben embargó alá vont, egy ízben be is tiltott ellenzéki József Attila Kör szellemiségét. Hívek maradunk önmagunkhoz az antikommunizmusban, az antibolsevizmusban, s abban is, hogy valljuk, istenhívóként, antimarxistaként: a tudat határozza meg a léte. Nincs annál nagyobb vétek, mint ha az irodalom hordozóját, a könyvet kiszolgáltatják valakik, a szónak minden értelmében tehetősek a pénzvilág törvényeinek. Valljuk, tudjuk Jézussal, a világ megváltójával, hogy az, aki csak az anyagi javakban hisz, hasonlatos ahhoz, aki futóhomokra akar erődöt telepíteni. Ember létünk, Isten-képmásra formált arcunk megőrzésének záloga a hit mellett az irodalom, a képző- és iparművészet, a zene, a film, a színház, és az emberléptékű alapkutató, az igazi tudomány, a teológiától a nemes matézisig. Minden, ami hirdeti, bizonyítja, hogy valaki kegyelméből megszakadt a reménytelen semmi folytonossága és erre a világra érkezünk. És ahhoz, hogy majd tele bugyorral távozzunk, méltón a túlvilági üdvösséghez, értelmesen, szabadon, ám mások értelmét és szabadságát nem korlátozó módon kell élnünk e világon. Nincs annál fontosabb dolog, ami az embert isteni eredetére emlékezteti: a szabad művészetnél és az emberléptékű tudománynál. Sajnos, itt és most, tizenhét évvel a rendszerváltozás után eljutottunk odáig, hogy az irodalom létét veszélyezteti a közöny, az anyagiaság, a vörös materializmussal egyenértékűen káros, emberellenes, istentelen fehér materializmus, az önző, fogyasztói szemlélet Mammonja. Sorvad, pusztul a könyvkiadás, a lapkiadás, az egyik az irodalom, a másik az irodalmi élet ében tartója. És hozzátehetnénk a többi művészeti ág panaszát is.

Az egykori teátrumok, mozik, kiadók országának tartott, huszadik század eleji Magyarországon (illetve abban, ami belőle Trianon után megmaradt) sorvadoznak, rogyadoznak a színházak, üres, kiégett antikultúrával töltik meg a hosszú évek után végre fölépített Nemzeti Színházat, pang a filmművészet és a képzőművészet. És megfullad az alapkutató, az általános, a középiskolai és a felsőoktatás. Nincsen becsülete a lassan naponta, fizikailag is bántalmazott, megalázott tanárnak. S csak az alkalmazott, egyik pillanatról a másikra profitot fialó rész-tudományágakra hajlandó áldozni a jelenlegi kormány.

Az ember kezdi valóságként megélni Madách Imre vízióját az eszkimó-színről, hiszen, ha mindenki alkalmazott tudománnyal foglalkozik, egy idő után

az a tudás is elsovad, ami a nagyszerű gépeket először reprodukálni, aztán reparálni, végül működtetni tudja. S egyszer csak ott vagyunk Az ember tragédiájában prognosztizált új jégkorszak kellős közepén.

És elfeledjük lassan az öreg indián bölcsességét, aki még tudja, hogy ha minden erdőt kipusztítunk, ha minden szántót beépítünk, ha minden vizet megmérgezzük, talán egyszer csak rájövünk, hogy a pénzt sem megenni, sem meginni nem lehet. Sebeők János barátom annak idején beült az oroszlan-ketrecbe, hogy tiltakozzon az élővilág felelőtlen pusztítása ellen. A természet egy ideig nem hagyja magát, akár a Sárkányviadal című regény krokodilja, aki megcsonkítja az idomárt, aki ki akarja forgatni őt természetes valójából. Ám hiába válunk egy idő után Médiummá, az élővilág Hisztériumjátéka, A lázadó bioszféra megszólaltatóivá, ha egyszer csak elpusztul a világ. Sebeők után József Attila nyomvonalán haladva: úgy elpusztul, hogy már nem kerülhet a sírjára sem virág, mert nem lesz, aki odategye. Lehet, hogy ez most még felelőtlen riogatásnak hat – címkézni tudják egyesek remekül azokat, akik megpróbálnak az emberi értelemre hatni. Ám gondoljunk csak bele, alig pár éve mindenki sci-fi képzelet termékének tartotta volna csupán azt, hogy az esőerdők pusztítása, a tarvágás, az erdőirtás miatt a frontok játékszerévé válik időjárásunk. Ez ma már valóság: nyár közepén kitör a tél, az ősz végén tavaszi meleg köszönt ránk, hiszen nincs, ami beszabályozná a Föld vízháztartását, útját állná a tomboló szeleknek, szelídítené az elemek játékát. Vegyszerekkel fertőzött vizeink, agyonműtrágyázott voltukban apadó termőföldjeink, tarvágással szenes csonkká töplesztett erdőink mementóként vádolják az önmaga ellen forduló, önértékeit pusztító emberiséget. És előbb-utóbb veszélybe kerül annak utolsó emlékezet-hordozója, az öreg indián, az utolsó mohikán is.

Ahhoz, hogy e rémvíziók ne váljanak valóra, folyvást cselekednünk, dolgoznunk kell. E munka egyik terepe, hordozója, hirdetője az a folyóirat, amelyet Napútnak hívunk. Amíg léteznek a hozzá hasonló lapok és az áldozatot vállalók, akik hinni és hirdetni merik a tudat, az önmagát definiáló ember elsőbbségét a pusztta anyagi léttel és az értékeit pazarló, fehér materialista ember pusztító ösztöneivel szemben, addig él a remény, hogy kis dolgozatom víziója megmarad sci-fi rémálomnak. Isten éltesse sokáig a Naputat és annak szerkesztőit, szülőatyját, Szondi Györgyöt a tízéves évfordulón.

Prágai fasor

9 → 19

Naptalan utak, napúttalan napok

Tizenhat éves koromban elhatároztam, hogy költő leszek, és szobám falára kitettem egy kézzel másolt jelmondatot: „A nap útján akarok járni, / testvéreim, a nap útját kövessétek, / ahogy a nap, úgy megyek, / ahogy a nap, úgy megyek.” Ha jól emlékszem, valamilyen sámán-ének szövege ez a fejből idézett, az emlékezet kopásait magán viselő pár sor. Sárga merített papírra írtam, fekete tusintával, kalligrafikus betűkkel. Nem sejtettem, hogy afféle házi jóslat lesz számomra. (Nem vagyok babonás.) Egy Shakespeare-idézet volt még mellette: „Kizökkent az idő”. Ekkortájt írt verseim afféle toll- és tintapróbák voltak (töltőtollal, sötétkék és fekete tintával, néha zölddel is írtam), ahogy, véltem akkor, a KÖLTŐK ÍRNAK. (Töltőtollal ma is gondosabban írok, mint másképp.) Egy versikére ma is emlékszem: „Kék, lenge lányok / Hajnali virágok, / Estvék, vigasztalások. / És sápadt, és remeg.” Ezt a romantikusan bájosra sikerült, az esztétikum határán mozgó darabot elvittem általános iskolai magyartanáromhoz, Székely Ádámhoz, aki a Bartók Béla úton lakott egy régi bérház tetőteréből elcsent padlásszobában. Elolvasta, nem rossz. Beajánlotta a Fadrusz utca ötbe. A Kráter Műhely, a Polisz szerkesztősége dolgozott itt. Turcsány Péter beszerkesztette néhány versemet folyóiratába, irodalmi röppályára álltam.

Ezt szárnyverdeséshez hasonlítanám. Nálam nagyon hosszúra nyúlt ugyanis a keresés mások által is emlegetett időszaka. Ezerkilencszázkilencvenhatban a Lipótmezőn dolgoztam, viselkedésproblémás gyerekekkel. A nevelői szobában csörgött a telefon. „Halló, itt Turcsány Péter – közölte az ismerős hang, – Elfogadtuk az ajánlatodat.” „Milyen ajánlatot?” – hökkentem meg. (Nem emlékezem ajánlatra.) „Te leszel a Polisz versszerkesztője.” Ez a hang kicsit úgy hangzott, mint a Csontváryt elhívó angyalé: „A Napút festője leszel, nagyobb Raffaelnél.” Szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy ezzel az elhívással kezdődött a Napút folyóirat története.

A Napút folyóirat története elválaszthatatlan Szondi György Pannónia utcai lakásától. Néhány év múlva ugyanis – mindegy most, miért, hogyan – azon találtam magam, hogy folyóiratot alapítunk. Szondi György, igazi sportemberként, hátára vette, teljes erőbedobással (anyagilag, magánemberként, minden tekintetben) viszi azóta is a Naputat. Az ő lakása, a Vígszínház művészbejárójánál, lett a folyóirat első szerkesztősége, nekem később jóformán budapesti szállá-

som, menedékhelyem. Pókhálók, irdatlan méretű, iromba macskák és borzas galambok. A kéményeken gubbasztó szárnyasok, a bádóg féltetőre ferdén esik a fény. Cselédlépcső, keskeny, csigavonalú lépcső vezet a padlásszintre. (Ez a lépcső megjelenik egy írásomban, az *Üvegváros* című novellában, néhány snitt abban a táncfilmben is, amit Molnár Zoilly a novella alapján forgatott.) Itt, a bádóg- és zszindelytetők magasában találgatjuk, mi legyen a folyóirat neve. Ilyenkor minden eszébe ötlük az embernek, a legnagyobb marhaságok és képzelenségek (Hamvasnak is van egy frappáns szövege erről a Karneválban), de természetesen minden ötletnél akad jobb, a vita sohasem akar eldőlni. Hosszas tépelődés után villant elém a Napút név, és jobb híján sikerült megvédenem.

Mindenki Csontváry-áthallásnak gondolja. Pedig eredete a debreceni kalendáriumhoz, Fazekas Mihályhoz vezet. Az ekliptika (az a sáv az égbolton, melyben a zodiákus csillagképei található) kifejezést annak idején, találóan, napútnak magyarították. Megkerestem a megfelelő idézetet is: „A szélességet az ég derekán keresztül méltán nevezzük napútnak.” Ez a szöveg kellőképp elvont ahhoz, hogy bárki hitvallást lásson benne – ez nem is volt célunk ellen –, végül zöld utat kapott a javaslat.

A szerkesztőségi napok pénteken voltak. Somogy megyében laktam akkoriban, a Zselicben – a házam mögött hosszú kert volt, mely átláboolt a patakon, míg el nem nyelte az erdő. Az Inka utazáson dolgoztam, és Pesten szorgalmasan látogattam a Körút közelében található, másod- és harmadrangú ivóhelyeket. Egy felolvasás után Végh Attilával, Zsávolya Zoltánnal és Dörögdi Ádám fotóművész barátunkkal azon gondolkoztunk, alkalmi barátságunkat intézményesíteni lehetne, társaságunknak nevet kell adjunk. Névadások korszaka? Az Immun csoport kifejezés a kék metrón született, a Pöttyös utca és a Ferenciek tere közt.

A félhomály szóval jellemezném ezt a korszakomat. Elégedetlenség, depresszió, valós szenvedélyek és át nem gondolt kapcsolatok. Péntek hajnalban keltem, reggel kilenc után kevéssel megittam az első kávé a Pannónia utca hatban. A neszkávé csapból kifolyó meleg vízben oldottuk fel. Megtanultam, mi a szöveggondozás – Bognár Antal hat-nyolc gépiratlapot párhuzamosan, a nagy asztalon egymás mellé teregetve javított. Ebédről a főszerkesztő gondoskodott, többnyire serpenyőben süített krumplira és karfiolra emlékszem. (Vagy főtt volt?) Ugyancsak itt találkoztam kombuchával – a bársonyosan puha gomba-lepények cseréphordóban áztak, valami sötét lében.

Számomra egy korszak, a kilencvenes évek vége: ez a lakás. Bolgár italok, kombucha, félhomály. Bennem úgy élnek bolyongásaim, mint egy különlegesen szép ige, amelynek nincs se jelentése, se tárgya – csak maga az aktivitás van. Az Immun csoport természetesen többször megjelent a Napútban. Elvászhatatlanok bennem, mindkettő énem része. Azóta is a nap útján megyek. A naptalan utakról talán néha kiléptem a fényre.

P. T.

Erős Kinga

„Végül mindenből költészet lesz és csend”

Pilinszky leveleit olvasom, amelyeket Baitz Máriának, nagynénjének írt. „Miért olvassuk az írók magánleveleit, amikor műveiket is olvashatnánk?” – teszi fel a kérdést Bálint Péter *A levelezés vágya* című tanulmányában. A választ abban látja, hogy az olvasó valamilyen oknál fogva úgy gondolja, hogy a magánszemély igazibb, mint a lírai hős, és az irodalom mögött igyekszik felfedni az igaz történetet. Ugyanakkor tudjuk: az író a leveleit is írja. „Tegnap már meg is kezdtem »regényemet«. Lesz erőm befejezni? 1-2 év kellene még hozzá.” Pilinszky nagynénjével való levelezésében fel-feltűnik az elmúlás gondolata. „Az élet elviselhetetlen lenne halottak nélkül – írta szegény Gabriel Marcel, s talán ezért viselte olyan szépen utolsó korszakát, amibe lassan én is belépek! Kezdem ezt nagyon érezni!” Másutt ezt írja: „Annyi bolyongás után eljutottam egyfajta hőn áhitott belső rendbe, melyben élet és halál végre valamiképpen egy. Életem ezzel valójában lezárult – hála Istennek. Viszont annál inkább felgyorsult a befele-utazás.” Leveleiből kikristályosodik, hogy Pilinszky élete utolsó éveiben azzal a tudattal élt, hogy a halál lesz a közeljövő legnagyobb eseménye, melyre készülnie kell. Ez nem azonos azzal, hogy ösztönösen megérezte volna közelgő halálát, ez nyilvánvaló félreértelmezése lenne e leveleknek, sokkal inkább egy tudatos befele figyelésnek, Istenre figyelésnek lehetünk tanúi sorain keresztül. Heidegger találóan írja

az egyéni halál jelentéséről, hogy a „halál” különbözik az én „saját halálomtól”, hiszen az előző tudata nem bénítja meg az embert, mivel nagy a szakadék a halál tudata és a saját halálom bizonyossága között. Pilinszky leveleiből éppen ez a lassú átváltozás válik nyilvánvalóvá, ahogy a halálra már nem úgy tekint, mint egy rajta kívül levő eseményre, hanem mint egy „meghívásra”, melyre csak befele utazva lehet felkészülni. „Ezért kell egyedül befele figyelnünk, arra a végső csendre, ami vár ránk, s akkor tehetünk bármit és érhet bennünket bármi, végül mindenből költészet lesz és csend lesz” – írja egy más kontextusban, melyben szintén megjelenik az elmúlás témája.

Miféle csend az, miről Pilinszky oly sokszor tesz említést írásaiban? Többféle csend van, a tehetetlenség, a dac, a szegény csendje. A kitárulkozás csendje, mely kitágítja a beszéd határait, mely képessé tesz a kimondhatatlan kimondására, melyben végül a párbeszéd imává alakul. Amire csak utalni lehet, vagy legfeljebb megsejtenni, amit Damaszkuszi János így fogalmazott meg: „az isteni mondhatatlan és felfoghatatlan”. A csendben halljuk meg Isten szavát, melyben teremtmény és teremtő érti egymást. Számos bibliai történet tanúskodik erről, gondoljunk csak Mózesre, Illésre vagy a Getsemáne-kert csendjében imádkozó Jézusra. Ez nem a kiüresedés csendje, hanem a lélek szaváé, mely előtt talán még a kerubok is le-

borulnak, nem a hang, sokkal inkább a disszonáns én hiánya.

Pilinszky leveleit áthatja sajátos világlátása, ahogyan az embert mint valahonnan jövő és valahová tartó lényt szemléli. Irgalmas tragikumnak nevezi ezt a hontalanságot, melybe az embernek van belépője és van meghívása is az atyai házba. Többen írták róla, hogy kereszténységében és annak költői artikulációjában absztrakció érzékelhető, valamint a lírájában megjelenő Isten-élmény metaforikus. Ő így ír: „Annyi tékozló bolyongás után eljutottam hát a »szabályoshoz« a szentség legmélyebb értelmében.

Csak én tudhatom, mekkora kegyelem ez, keresztjével együtt. De ez a kereszt – szemben az előzőekkel – halványan már mégis a Keresztre hasonlít. Külsőleg, a világ szemében: új föladatok elé kerültem. Belül: a befejezés misztériumát élem, amitől az írás is tökéletesen új dimenzióba kerül. Ebből csak az agónia zökkenhet ki, hogy azután a halál véglegesen elhelyezzen. Van Isten! – egyedül ezért lehetséges, hogy belülről (*Felőle* nézve mindenképp) minden élet organikus, akár egy fa, legkisebb leveléig.” Végül valóban mindenből csend lesz, s maradnak a levelek, versek... a költészet.

Végh Attila Globális fohász

Urunk, itt állunk nemléted előtt,
kérünk téged, hallgass meg minket,
viseld el könnyörgésünk, ahogy mi
eltűrjük az állatok néma fájdalmát,
és fordítsd útjáról vissza az időt,
mert megoldadtak a lét peremei,
a szabadság partjain átcsapnak
az akarát vak, fémtollú hullámai,
és minden szavunk lázas áldozat.

Lásd, elhódítottunk már mindent
az ismeretlentől, ragadós vágyaink
bejárták a legrejtettebb zugot,
és most úgy fohászodunk hozzád,
ahogy haldoklóhoz beszél az ember,
hallgass meg, de vedd le rólunk
ólmos tekinteted, a világ rémisztően
ránk zsugorodott, táguló körökben
szívja vissza értelmét, és már úgy
látunk, ahogy Giordano Bruno, mikor
pribékeid meggyújtották a máglyát
a Campo di Fiori virágpiacán.

Igen, így látunk mi, késő eretnekek,
Giordano örök könnyfüggönyén át,
hitünk, mint a vízbe dobott kő,
és szétfutnak a téren a szégyen gyűrűi:
a fuldokló szellem spirálfüstje,
körben a lelkes, ostoba csőcselék,
végül a virágárus-bódék köre,
a hervadó illatú szíromtestek.
Szellem, lélek, test: így ismer végül
magára az ember.

Semmik vagyunk, üres a fohász,
beszakadtak a rostos deszkafalak,
a történelem léket kapott, ömlik be
a tűz, és nincs már kikötni hol, mert
fölperzseltük az egész világot,
agyunkban borostyán, forró levegő
tornyosul tüdőnkben, amihez
csak nyúlunk, lángra lobban,
pillantásunk sivatagi szél,
és Heidegger szerint már csak
te menthetsz meg minket, kelj
föl hát halottaidból, és kérünk
téged, kapsold be a klímát!

Rózsássy Barbara
Kalandok a padon

I.

Mellém ült egy szelíd öregúr, mondván:
„Szeptember a csókok hónapja, drága:
meghívnám ma este hal-vacsorára!”
– Öröme csillogott mellénye gombján.

„Signore, harangoznak épp misére,
mit ajánlgat nekem bűzlő sült halat?
Perdítsen táncra inkább fű alatt
szende kisatyákat a Carminében!”

II.

Mondá a bölcs: szájában szagos sajtot
ki előre érez, végül hoppon marad –
így lett ínycünk penészevő-bajnok.
S hogy ki e bölcs? Olvasóm, fejtsd meg magad!

III.

Istenem, idehoztad Bábelt a padra!
Letelepszik sörszagú korontúli pár,
csámcsogva szotyit köpnek hökkent galambra:
sértődötten áll odébb kövér lufi-madár.

Nem ehhez szokott ő, etetik itt kézből,
mint ölebet, szelíd-féltőn simogatják;
bottal járó nénike hoz sárgarézből
készült tálcán elé reggel, este mannát.

IV.

S e nő? – Rúzzsal kent szája csókra kinek kell?
Lábkörméről lepattogzik piros festék,
nyakát bekeríti láncos ékszerekkel,
kezén gyűrűk rejtik, bőre mint reped szét.

Fütyürészve köpköd zsíros fülű párja,
zsebéből kilóg – oly laza! – a mobil,
kezét ahogy törli foltos nadrágjába
gyanúsán lök rajta, ki épp e padon ír.

V.

„Van mit sosem szoknék meg, hiába, Uram.
Ha olykor kiengedsz aranykalickádból,
percem legyen inkább zongorahang-futam.”
„Lányom: Chopin árad, épp ahogy te látszol.”

Zsávolya Zoltán

„Lé és tüdő”

(a *Hullámlovaglás* című sorozatból)

Amolyan „kétes eredetű”, ám annál izgalmasabb hőemelkedésként uralkodott el Hajdéder Márton Junioron a kitörni készülő lelkesedés. Péntek volt. Lényegében önmagával kapcsolatos pozitív megfontolásokra kellett volna vezetnie őt ennek az eufóriának, annyira ismeretlen, egyben intenzív és kellemes állapotként élte meg, de ehelyett inkább csak azon bosszankodott, hogy hasonló dolog miért nem szállja meg gyakrabban? Persze aligha csodálkozhatott valójában a dolgok ilyenén alakulásán. Általában hétfőtől csütörtökig bebetonozott, tompa kötelességtudaton és főnöki (egészen pontosan fejevadász középvezetői) keménységen kívül semmit sem talált volna magában, ha egyáltalán keres. Nem keresett, persze, legalábbis külön nem; lényegében ideje is alig akadt volna rá. Ez a délután viszont másként alakult most, és pedig nyilvánvalóan a hétvége közelsége miatt nehézkedett benne másként az idő. És főleg a hangulat. Titokzatosnak érzett az „ügy”, amelyről nem is könnyű beszámolnunk.

Az olvasónak mindazonáltal joga van tudni, miért bujkált Hajdéderben ez a *partizán* – vagy ahogyan egykori gimnáziumi osztályfőnöke mondta volna: jóformán „törvénytelen” – feldobottság. Nos, azért, mert amikor rokkantnyugdíjas apját legutóbb meglátogatta a Pilisben, akkor annak fatornyos telekházában egy elrejtett kéziratra bukkant, amelynek tartalma meglehetősen szórakoztatta. Mégpedig az ő elszállásolására szolgáló sufni-részben („vendégszobában”) volt elrejtve a fóliás, és korántsem zárhatta ki, hogy azért ott s azért olyan tessék-lássék módon, mert birtokosa (vagy egyenesen szerzője?), H. M. Senior azt akarta, hogy fia megtalálja. S hogy okulására olvasgathassa, tehát egészében használhassa a benne foglalt, szellemileg nagyszabású tanításokat. *Lé és tüdő* volt a címe a zökkenős betűkkel gépelt, sprárgával átkötött, hatalmas terjedelmű paksamétának, s az elején elhelyezett, rövid összefoglalója alapján egyebek mellett „a nők tömeges megszerzésének vagyoni helyzet felfuttatása, valamint sporttevékenység fokozása általi ön-bestiálkifejlesztés révén elérhető állapotát” reklámozta. Junior, aki nő volt és két gyermek apja, nem merte hazavinni az anyagot, hanem egyenesen a munkahelyi irodájába vitte be azon a vasárnap estén, amikor az Esztergom felőli szárnyvonalon vonatozva megérkezett vele a városba. Mégis kikapott érte az asszonytól közvetve, hiszen ilyen módon összességében vagy két órával később érkezett haza, mint ahogyan azt családjának előzetesen jelezte. Még épphogy csak beleolvasott, még semmit sem próbált megvalósítani belőle, és lám-lám, máris bomladozóban a családi béke! Mi lesz, hogyha az öltözködési stílusa látványos megváltoztatásán lepleződik le a projekt? Először főleg ez a kérdés nyomasztotta. A szövegben ugyanis egy helyütt világos utasításként ez állt: „A vezető öltözzék úgy, olyan diszkrét eleganciával, hogy férfiasságában a vízvezeték-szerelővel legyen összetéveszthető!” Nem tehetett róla: szórakoztatta az olvasmány.

Egyéb hangulatok (és főleg huncut szándékok!) is elfogták persze a *Lé és tüdő* tanulmányozása közben. „Tehát nem a munkának, azaz végső soron nem a Cégnak szól az eufóriám? – tette fel magának aztán összegzőleg a végső kérdést. – Hanem csak annak, hogy bár éppen bent vagyok a Cégnél ennek a fel-emelő érzésnek a jelentkezésekor, és ez tényleg jó, de azért hamarosan mégis valami kötetlenebb következik?” Pedáns beállítottságának nem tetszett igazán ez az egyébként felvillanyozó eshetőség. Komolytalanul lazának, elegáns akta-táskájához, jól szabott öltönyéhez, gondosan ápolt hajához méltatlannak érezte, amennyiben így van. A lazaság gondolata megrémisztette: tényleg kezeltenie kell, ha nem is rögtön magát, de a helyzetet. Természetesen nem szólhat a saját vállalati pszichológusának, mert még kisütnek róla valami galibás dolgot, ami aztán elterjed a beosztottjai, vagy még rosszabb esetben a főnökei között. Máshoz kell fordulnia. Addig is azonban, amíg időhiányból kifolyólag ezt a lelki karbantartó beszélgetést valamikor a közepesen közeli jövőben megejti egy idegen szakemberrel, saját erőből kell megnyugodnia. „Esetleg két napig megvalósítok valamit a Kézirat általános javallatai közül?! – mormogta maga elé kuncogva, egy kissé persze már büntudattal is, miközben aznapra hátralévő teendői felé fordult. – Holnap bejövök túlórázni, amihez mindenképp beszerezek egy overallt...”

Még csak ezután kezdődött ama emlegetett két nap: a hétvége – s mintha az egész világ előlről kezdődött volna most számára! Megint egyszer.

Iancu Laura
hajnalban

sírnak a fák
mélyen, halkan
vacognak

a szeretők már nem szeretik egymást
tüzet okádó tekintetek közt
megfagyok

megadta magát az idő
nem sérti már az ész
a titkot

vacog a hideg, vacog a meleg
kihúzza magát az alvilágban
a csontsereg

Fodor Miklós

Az emberi sorsdráma biológiai gyökerei

„A szociológusok, akik úgy tekintik a háborúkat, mint az ember elfojtott agresszivitásának kitöréseit, bizonyára soha nem szolgáltak a hadseregben, és fogalmuk sincs róla, hogyan gondolkodnak háború idején a katonák. Nos: várakoznak – valaki azt állította, hogy a katonák idejének kilencven százaléka ezzel telik el –; veszekednek, panaszkodnak, zsémbeskednek és elégedetlenkednek; állandóan a szex jár az eszükben, olykor szoronganak, és mindenekfölött: szüntelenül abban reménykednek, hogy az egésznek nemsokára vége lesz, és visszatérhetnek a polgári életbe – ám a gyűlölet még csak eszükbe sem jut.” (Koestler)

Az emberi történelmet egyre nagyobb méretű tömegvérengzések szegélyezik. Vajon melléktermékei, avagy lényegi járulékaik ezek a kulturális előretámolygásnak? Kultúrát teremtő, büszke faj vagyunk, miért hajlunk hát efféle tömeghisztériákra? S ha a történelem vérlucskos lapjait szemlélve eliszonyodunk magunktól, s ha a kulturált gyógymódok hiábavalóságába belerémülünk, milyen esélyben reménykedhetünk még, mely minket az élővilág szalonképes fajává avatna végre? Íme, az alapvető kérdések, melyek Arthur Koestler *Szellem a gépben* című művében kifejtett gondolatmenetét ösztönzik. Nézzük meg – ajánlja a szerző –, miként szervezi különféle egységekbe magát az élet, térképezzük fel e hierarchikus rend viszonyait, értsük jól az evolúciós folyamatban ható erőket és kereteket! Csak akkor kanyarodjunk az emberi lény felé, ha már eljutottunk az élet megfelelően gazdag fogalmához. Koestler végkövetkeztetése szerint az ember az evolúció elhibázott kísérlete. Küszöbön álló gyászos végünk agyszerkezetünkben biológiailag kódolt; ha van még egyáltalán remény, akkor az a biológia felől érkezik, s nem egyebet jelent, mint agyszerkezetünk hiányosságainak szabad elhatározásból fakadó megváltoztatását.

A történelem tömegvérengzésein tűnődve Koestler a legelgondolkodtatóbbnak azt tartja, hogy az egyének nem önös agresszivitásból gyilkolják halomra egymást, hanem valamely eszme nevében, legyen az az igazságosság, a szabadság, a nemzet, a vallás. Meghaladják egyénre szabott kereteiket, és azonosulnak valami egyénfölöttivel feltüzelt szenvedélyük ösztönzésére „szabadon”, vagy a csoportszellem rendőrséggel megerősített kényszere alatt. *„Azt szeretném megmutatni, hogy az egyén integratív törekvései összehasonlíthatatlanul veszedelmesebbek önérvényesítő tendenciáinál”* – szögezi le Koestler ebben a könyvében.

Az önérvényesítő és az integratív tendencia életmeghatározó alaptörvények. Mindkét törekvés jelen van már az élet keletkezésénél, illetve kimutatható a legapróbb vizsgálható részekben is. Mint a mérleg két serpenyője ellensúlyozzák egymást. Önérvényesítés és integráció a rész és egész kérdéskörébe illeszkedik. A rész egyrészt önmagát egésznek felfogó rendszer (saját alrészeinek

egybefogó egésze), másrészt egy nagyobb rendszer szerves része. Azt, hogy valamely élettani egység – egy láb, egy szem, egy sejt, egy egyed, egy faj – egyszerűen egész és rész, Koestler saját gyártmányú fogalommal fejezi ki: *holon*. A *holon* fogalma egy tudományelméleti gordiuszi csomót is átvágni vél: egyesíti a holisztikus (egészre tekintő) és az atomisztikus (elkülönülő részekre tekintő) megközelítéseket. Az élet *holonokból* épített szerveződését olyan hierarchikus rendeződésnek láttatja, mely mindkét végén nyílt. A legkisebb elemek és a legvégső egység egyaránt a vizsgálódó szem homályába vesznek. A hierarchia fájának szintjeit oly egészek alkotják, melyek részei szintén egészek, s ezeknek megint csak egészként működő részei vannak... és így tovább.

Az emberi társadalom is hierarchiák rendszereként működik. A fenti logika szerint életszerűen csak akkor, ha az egymásra épülő szinteknek (pl. egyén-család-nagycsalád-közösség-nemzet-civilizáció-stb., vagy segédmunkás-szakmunkás-művezető-részlegirányító-stb.) van megfelelő önállóságuk, azaz szabadon alkalmazott szabályrendszerük; ha a felsőbb szintek nem akarják kézi vezérléssel irányítani az alsóbbakat, ha az alsóbbak elfogadják a felsőbbek általános parancsait. Zavar akkor keletkezik a gépezetben, ha egy *holon* – feladván az integrálódás korábbi stratégiáját – új utat választ. Az újdonság megjelenését a gének világában mutációnak nevezzük. A mutáció – mely Koestler felfogása szerint spontán, de a külső-belső környezet által befolyásolt változás – az élet meg-megújuló kísérlete, az evolúciós folyamat motorja. A legtöbb mutáció azonban sikertelen: az élet megvédi magát a kóros elváltozásoktól. Ha a globális emberi történelemre alkalmazzuk az élet lényegéről alkotott képet, azt kell gondolnunk, fajunknak az a – biológiailag determinált – sors adatott, hogy a társadalmi mutációk véget nem érő sorozatát szenvedje és küszködjön. Időről időre feltűnnek csoportok, melyek kilépve eredeti integrációs keretükből kisebb-nagyobb konfliktusokat okoznak szűkebb és tágabb környezetüknek. Ezeket a változásokat nyilvánvalóan a népesség, valamint a gazdasági és a technikai fejlettség arányainak megváltozása ösztökéli.

Mi teszi lehetővé, hogy egy csoport hadat üzenjen környezetének, hogy mellé- vagy alárendeltségi pozícióját feladván magasabb hatalmi szintre törjön? Az, hogy a csoport hadsereggé tud válni. Hadsereggé pedig akkor válik a csoport, ha a tagok önérvényesítő törekvéseik kárára azonosulnak a fenn hirdetett csoportérdekkel, ami általában az emberiség érdeke is szokott lenni. A rész valamilyen mértékben feladja egész mivoltát, csak rész akar lenni, igaz, egy magasabb egység része. Ez a magasabb egység egy jelentős eszme képviselével ajándékozza meg. Az eredmény? Az egyének tömegesen pusztulnak, az integratív tendencia pedig kompromittálódik. Ha ezt az unalomig ismert játékot játszuk immár több ezer éve, ha a kulturális emlékezetet azért fejlesztettük ki, hogy őrült rohamainkat megfékezzük, vajon miért vallottunk mindig kudarcot? Vajon miért csak igen kérészerű részsikereket mutathatunk fel a tragédiák letaglózó, szünet nélküli áradatával szemben? Miért nem alkalmas a kultúra, a jó szó, a példa arra, hogy az embert végleg kijózanítsa? Miért?!

Azért – érvel Koestler –, mert a gond mélyebbre gyökeredzik, mintsem gondolnánk. A gond az ember biológiai felépítésében keresendő. Léhelyzetünk tragikomikumát és az ebből fakadó sorsszerű történelmet Koestler a „kéretlen ajándék” példázatával szemlélteti. Az evolúciós folyamat „megajándékozta” az

embert egy fantasztikus szervvel, de nem adott hozzá használati utasítást. Ki-fejlesztette agyunkban a neocortexet, de tevékenységét nem koordinálta a már meglévő limbikus rendszerrel. Olyan ez, mintha egy analfabétának számítógépet adnának. Évezredek teltek el, mire agyunk új szerzeményét valamelyest hozzá méltó módon megtanultuk használni, és még messze nem merítettük ki lehetőségeit. Mindazáltal úgy tűnik, a számítógép használatának elsajátítása jóval egyszerűbb feladat – hiszen itt mérhető a haladás –, mint megtanulni, hogy *mire* is kellene használni. Lelkünk mélyén – úgy tűnik – ugyanazok a csupa szív, csupa érzelem, csupa zsigerből reagáló – s ezeken keresztül nagyon is befolyásolható – analfabéták maradtunk. Két egymástól túlzottan elkülönülő agyunk van, viszonyukat így jellemzi a neves agykutató, Hydén: „Ló és lovas egyaránt tökéletesen és élénken érzékelik egymást és környezetüket, csak éppen korlátozott a közöttük folyó kommunikáció. Mindketten másképpen szűrik le és értékelik a kapott információt, és ennek megfelelően másképpen is cselekszenek.”

„Biológiai korcsok” vagyunk, ajándékba kapott „skizofiziológiánk” egy evolúciós zsákutcába vezetett minket. Nincs remény arra, hogy jó szóra, példára hallgató lényekké váljunk. Hacsak... És itt Koestler vesz egy mély lélegzetet. Hacsak nem változtatunk kémiai úton a limbikus rendszer és a neocortex közötti koordinációs hiányosságon. A neocortex adta lehetőséget – megismerő és következtető képességünket – most valami sorsfordító célra alkalmazhatjuk talán, hála a modern biológia ugrásszerű fejlődésének. Siettetnünk kell a természetet, nem várhatunk mutációs ötleteire, melyek – mint a mellékelt példa is mutatja – vagy bejönnek, vagy nem. Célirányosan és mihamarabb meg kell változtatnunk elhibázott természeti adottságunkat. Kevés az időnk. Olyanok vagyunk, mint a fiatalokú bűnözők, akiket egy robbanóanyaggal teli raktárba zártak, gyufával a kezükben, „nem szabad!” paranccsal a fejükben – figyelmeztet Koestler. *Kell egy pirula...*

Nem az a baj, hogy a biológiai eredetűnek látott problémára biológiai jellegű megoldás adatik. Hiszen ez így logikus. Hanem az, hogy a problémafelvetés mélysége messze felülmúlja – terjedelemben és minőségben egyaránt – a választ. S ha igaza is van Koestlernek, és minket valóban már csak egy pirula menthet meg, akkor is adós marad azzal, hogy eltűnjön felvetése radikalizmusán. Egy efféle beavatkozás gyakorlatilag mesterséges mutációt jelentene. A mutáció azonban feltehetőleg új faj létrejöttét eredményezné. Elundorodván önmagunktól, hunyjuk be szemünket és szülünk egy új fajt! Ám ez az új faj nem fog-e ugyanúgy elundorodni tőlünk, nem fog-e megtagadni minket történelmestül, kultúrastul? Nem fog-e kipusztítani minket mint globálisan kártékony lényeket?

Egy biztos: szabadságunk és felelősségünk immár a hagyományosan Istennek fenntartott körökben motoz...

Elek utca

20 → 25

Kedves Szerkesztőség!

Tíz. Mondtátok a könyvekkel zsúfolásig megtöltött kis belső szerkesztőségi szobában. Tehát 10, azaz év. Vagyis tízszer tíz, éppen ennyi izgatott, veritékező készenlét, határidő, nyomdászágú korrektúra, megszállott emberek maroknyi csoportjának harca valamiért, ami fontos nekünk, mindnyájunknak.

A tízből én csupán kettőt tölthettem Veletek. A Hangszóló még igen fiatal, s születésének oka az, hogy a véletlen engem is bevezetett abba a kicsi szerkesztőségi szobába. Véletlen? Persze hogy nem. Boldog vagyok, hogy Hozzátok tartozom, az én szolid két évemmel.

A zene immár állandó rovatot kaphatott, s úgy Nap-út módra sorakozhatnak zenei esszék, ismeretterjesztő írások, megszokott és szokatlan formájú szövegek és beszélgetések hónapról hónapra.

Tehát ünnepeljünk, örüljünk a tíznek és a kettőnek is.

Fogadjátok ünnepi csokor helyett az alábbi Hangszólót, amelyben beszélgetőtársammal a tízest járjuk körül. Boldog születésnapot, s a következő tízhez pedig összetartást, szeretetet és erőt kívánva,

E. Sz.

Muzsikáló 10 évesek

Enreiterné Bányai Edit zenepedagógussal
beszélget Elek Szilvia

10 év bizony, mondják, nagy idő. S nemcsak a folyóiratok életében. Ennyi év elteltével a kis rügyekből – ötletből, adottságból, elhivatottságból, célból, képességből – gyönyörűen zöldellő, gazdagon burjánzó, szerteágazó fa nőhet. Így történik ez az emberi rügyecskékkel is; a parányi, magatehetetlen csecsemőből napról napra fejlődik, érik meg az az önálló lény, aki egyedülálló, megismételhetetlen, senkihez sem igazán hasonlítható, egyedi és egyéni külső és belső tulajdonságait egyre jobban elének tárja – a gyermek.

10 éves korára a gyermek már tudatosan alkot, tanul, és mindezt talán még játszva, de véresen komolyan. 10 évesen elvárhatóan és felelősségteljesen teljesít. 10 évesen némelyik gyermek felvehetné a versenyt akár egy felnőttel is. 10 évesen sok gyerek már szinte kész tudós, sportoló vagy – művész.

Mivel egy zenei rovat hasábjain zenével foglalkozunk, így tehát vizsgálódásunk tárgya a „zenélő gyermek” lesz. Aki ma 10 éves.

Beszélgetőtársam zenepedagógus, méghozzá azok közül való, akik szakmájukat megrögzött elhivatottságból és a legalázatosabb megszállottsággal végzik. Még a mai, a művészetoktatásnak nem kedvező és az igazi értékeket alulbecsülő közegben is.

Enreiterné Bányai Edit zeneakadémiai diplomájával zsebében hosszú évek óta piciket, kicsiket és némileg nagyobbakat tanít, nevel a zene szeretetére és megismerésére. Szolfézs- és furulyatanárként a budapesti Weiner Leó Zeneiskola és Zeneművészeti Szakközépiskola alapfokú osztályaiban oktat.

Beszélgetésünk kezdetén fotókat nézegetünk. Valamikori és mai gyerekekről. Azok a régiek egy könyv lapjairól tekintenek ránk. A lángoló szemükből áradó fény szinte még ma is perzsel. Hát igen, róluk tudjuk, hogy csodagyermekek voltak. Mozart 10 évesen hangversenykörutakon lépett fel és operákat komponált. Felix Mendelssohn ennyi idősen szintén szólóesteket adott, vonósszimfóniáit pedig maga vezényelte zenekara élén. Nővére, Fanny 10 évesen már kész virtuóz volt, de ugyanez elmondható Clara Wieckről is, aki az akkori társadalmi viszonyoknak megfelelően Clara Schumann néven vált halhatatlanná. De térjünk rá a régiek után a mai gyerekekre.

Az előbb felsorolt különleges képességű gyermekek valószínűleg már korábbi életkorban is kiemelkedő teljesítményekre voltak képesek.

A gyermek Mozart

Ma hogyan fogalmazhatóak meg az elvárások, mit tudhat egy átlagos képességű, zenét tanuló 10 éves gyermek ma?

Enreiterné Bányai Edit: Azokról az állami (önkormányzati) intézményekben tanuló gyerekekről tudok nyilatkozni, akik zömmel 7-8 éves korukban (az általános iskolák másodikosaiaként) iratkoztak be a hozzájuk legközelebb eső – vagy legalábbis számukra jól megközelíthető – zeneiskolába. A szerencsésebbek akár „kiselőképzőbe” is járhattak, amint beiratkoztak az általános iskolába. Az után, hogy az előkészítő évben (években) erősítjük ritmusérzéküket, kialakítjuk, megszilárdítjuk bennük a zenei ritmusok alapját, az egyenletes mozgások és belső lüktetésérzés igényét, készségét, megszerettetjük velük az önkifejezés énekes útját, fokozatosan fejlesztjük kottaolvasási jártasságukat. Az előképző években még csak 2-3, majd 5-6 fokú számukra ismeretlen dallamokat képesek – némi előkészítés után – kottaképről önállóan, belső hallásukkal elképzelni és megszólaltatni, illetve lejegyezni hallás után, s mire 10 évesek lesznek, már igazi „felnőtt” népdalból s egyszerűbb hangszeres darabokból, zenei miniatűrökből is sokat megismernek, énekelnek, játszanak. Ismerik a legalapvetőbb hangsorokat – egy-egy dallamkör, stílus megkülönböztető jegyeként is –, szinte mindegyikük biztosan hallja, érzi a dūr és moll színezetű harmóniák, dallamok közötti különbséget, amit sokszor zenén kívüli tapasztalatokkal, érzetekkel is asszociálnak. Annyi gyermekdalt, magyar népdalt ismernek és énekelnek, hogy az ügyesebbek a legtipikusabb dallamformákban rögtönözni is tudnak, ezzel mintegy a maguk számára illusztrálva, mit jelent valójában a szájhagyomány, népdalkincsünk csiszolódása, ahogy azt valamikor nemzedékről nemzedékre átadták egymásnak a családtagok és kisközösségek. Nemcsak Kodály tanítványai, de sok fiatal hangszeres tanár is elismeri, hogy az éneklés, a vele együtt fejlődő belső hallás, az intenzíven működő zenei fantázia a legjobb alapja a hangszertanulásnak is. A tízéves gyerek, aki 1-2-3 éve kezdett zongorázni, hegedülni, furulyázni vagy gitározni, szívesen játssza mind a magyar népdalokat és táncdallamokat, azok feldolgozásait, mind a kisebb barokk és bécsi klasszikus táncokat, mert zenei emlékezetében azok számos alkotóelme már elevenen él. Általában nagyon örülnek, ha olyan zenével találkozhatnak, amit valamikor „énekesként” ismertek meg. Ebben az életkorban már némi „kamarazenei” tapasztalatuk is van, mert mind a hangszeres tanárok, mind a szolfézstanárok törekszenek arra, hogy az együtt muzsikálás örömeivel ajándékozzák meg a tanítványokat.

Elek Szilvia: *A mai gyerekek igazából hálásak lehetnének – ha másért nem is, de emiatt minden bizonnyal igen – jelen korunknak annyiban, hogy mára a művészetoktatás a nem kevés gondolkodó és nagy tapasztalatú művész és pedagógus munkája nyomán szervezetté, felépítetté vált. A valamikori gyerekek egyéni oktatásban részesültek, s ha szerencséjük volt, jó tanárhoz kerültek. Ma tantervek, kipróbált tanmenetek, folyamatosan fejlődő oktatási rendszerek és módszerek állnak a tanárok rendelkezésére. És rengeteg szakkönyv is. Természetesen a tanár személyisége és felkészültsége most sem kisebb jelentőségű, csak talán jobban megbízhatunk egy általános színvonalban.*

Visszatérve a 10 évesekhez, érdekelne, mit csinálnak szívesen a zeneórán, mivel lehet őket lekötni?

E.B.E.: Röviden: mindent szeretnek, ami szép, izgalmas, érdekes zeneileg, érzelmileg, vagy hangzásában újszerű, de emészthető számukra. Sok felnőtt van, aki nem képes olyan őszinte rácsodálkozással fogadni egy-egy ósrégi, mind szövegében, mind dallamában melankolikus-fájdalmas bujdosó vagy szerelmes dalt, mint ahogy ők, akik magyar népzenei, népköltészeti fordulatokon keresztül jutottak zenei ismeretekhez. Ugyanakkor felpeszsdítően hat rájuk az izgalmas ritmusú (pl. váltakozó ütemű, „lejtésű”) dal, amihez egyszerű tánclépéseket adhatunk. Szeretnek hozzá különböző ritmus-kíséreteket kitalálni, főleg ha azokat meg is hangszereljük, tehát kisebb ütőhangszereken játszhatják. Mindig emeli a hangulatot, ha valami 2-3 szólamban jól sikerül, különösen ha kombinálni tudjuk az éneket hangszerek hangjával. A lehetséges variációk száma mindig eléri azt a szintet, hogy ne kelljen félni az unalomtól. A variáló kedv 10 éveseknél már annyira fejlett, hogy mindig akadnak, akik gyűjtik (lejegyzik) saját kis kompozícióikat. (Vannak iskolák, ahol ezt magas szinten művelik.)

Hegedülő mai 10 éves

Zenét is hallgatnak a csoportos órákon, igen szívesen, ha korosztályuknak való megfigyelési szempontokat adunk hozzá. Érdeklík őket a zenekari hangszerek, sőt a kifejezetten népi hangszerek is – persze inkább csak a hangjukkal tudjuk megismertetni őket.

E.Sz.: *Van-e, és ha igen, akkor mi a különbség a mai és a 10 évvel ezelőtti zeneiskolások között?*

E.B.E.: A mai gyerekek nyugtalanítóan ingergazdag környezetben kénytelenek élni – különösen a nagyvárosiak. Sok csábító lehetőség tart igényt a szabad idejükre, járhatnak naponta edzeni, táncolni, rajzolni, válogathatnak az iskolai szakkörök közül. Akik kistelepeülésen élnek, azok közül is egyre többen szörföznek az internet látszólag boldogítóan színes, végtelen kínálatán. Különösen az utóbbi – együtt a rágógumit helyettesítő tv-műsorok káros fogyasztásával – sokukat passzivitásra szoktatja, vagy egyszerűen kifárasztja a befogadásra való készségüket. Akiket szüleik távol tartanak a képernyőtől – legalábbis egészséges korlátokat szabnak nekik –, azok a mi legkiválóbb tanítványaink, nyitottak, aktívak, örülnek sokféle zenei feladatnak és játéknak. Mindenképp magasabbra emeli előttünk a léceket a mai világ. A gyerekeket mozgalmos, változatos, megkapó élményeket nyújtó órákon kell megismertetni a több száz éves vagy épp kortárs zenékkal. Mivel az amatőr kórusmozgalom minimális részét éri el a népességnek, mivel az énekképzés lehetőségei is beszűkültek, mivel a mai anyák és nagyanyák még ritkábban dúdolnak, énekelnek a cseperedő gyermek mellett, nehezebb rákapatni őket a dalolásra, de nem reménytelen. (Kiváló útmutatást ad ehhez például Dr. Vékássyné Bruckner Adrienne iskola-teremtő, hangképzésről szóló könyve és továbbképzései.) Sok munkát jelent, míg egy gyerek, aki sehol sem szokott énekelni az iskolán kívül, nemcsak egy instrumentumon keresztül, de saját hangjával is szívesen fejezi ki legbensőbb

önmagát. A mai gyerekek talán még szívesebben vesznek részt a kreatív és improvizációs játékokban, mint az előző korosztály, erre már érdemes alapozni a tízéveseknél. Kicsit hangosabbak és elevenebbek is – ez részben nagyobb önállóságukból következik és izgalmas feladat az energiájukat jó mederbe terelni. Tudjuk, hogy vannak még „éneklő-zenélő családok” (közülük ismerek néhányat, akiknél nincsen televízió) és olyan gyerekek, akiknek annyira életeleme az éneklés – akár a néptáncolással, kórusénekléssel, szolfézstanulással összefüggésben –, hogy spontán dalolgatnak játék, utazás vagy épp fürdés közben is. Ha erről hallok, mindig boldog vagyok. Van még remény, hogy nem fogjuk kipusztítani a zenét az életünkől.

E.Sz.: Szeretik a zenét?

E.B.E.: Minden olyan zenét szeretnek, amihez „kapaszkodót” kapnak! A fanyalgó felnőtteknek el szoktam mondani, hogy igenis, szeretik Bartók kis zongoradarabjait játszani, kórusműveit hallgatni, – ehhez a szöveget ismerniük kell s épp 10 éves korukban szoktam velük hallgatni a zenekari Concerto játékos II. tételét. Sok örömük van benne, mert megközelíthető mind a fúvós hangszerpárok hangja, mind az újra és újra felhangzó kisdobszóló ritmusa, a tétel – építészeti asszociációknak is teret adó – hídformája s a középpontban álló rézfúvós koráldallam nyugodt, felemelő méltósága felől. Bárdos Lajost egy békességóhajtó gyönyörű vers írására ihlette, így énekeljük is. Utóbbiról szólva eszembe jutnak olyan „kedvencek”, mint a Bárdos-bicíniumok (kétszólamú énekek) – menyasszonyról, vőlegényről, malomról és szélről –, vagy a sok Kodály-bicínium, melyekből ennek a korosztálynak a szolfézsönyvében több is van, s évről évre megtaníthatom a 10 éveseknek Szőnyi Erzsébet két-három bicíniumát. Hangszeres játéokra valók a reneszánsz táncpárok, régi magyarországi vagy lengyel kódexekből való táncdallamok, korabeli angol dalok, kánonok. Olyan nagy a választék, hogy a válogatás nem nehéz.

E.Sz.: Tovább nézegetve a valamikori csodagyerekek fényképeit, nem állom meg a kérdést; vannak-e ma is csodagyerekek (persze nem a médiumok által felfújtt, mesterségesen „előállított” kis „pop- vagy rock-majmokra” gondolok...)? Olyanfélék, mint például a XVII. századi Elisabeth Jacquet (később Elisabeth De La Guerre), akit a korabeli újságok csodaként említenek, részletesen ecsetelve a Napkirály udvarában adott hangversenyait, ahol saját műveit énekelte, magát csembalón kísérve. Vagy gondolhatunk a Beethoven előtt zongorázó gyermek Liszt Ferencre is...

E.B.E.: Nem hiszek a „született zseni” mítoszban. Ismerek (ismertem) zseniális gyerekeket, akik tízéves korukban egyaránt kiválóak a zenében, a matematikában, vagy csak az egyikben. Mindig ott van a hátuk mögött egy olyan család, ahol igen korán (már az iskolát megelőzően) színes, intellektuálisan inspiráló élmények érték a gyermeket. A zsenit elsősorban a szülő, másodsorban a közvetlen környezet, kisközösség neveli, előhívja egy átlagosan egészséges

Felix Mendelssohn-Bartholdy
gyermekként

testi-lelki adottságokkal született gyerekből. Ha nem terhelik túl *érzelmi zűrök*, *anyagi nyomorúság*, akkor bámulatos muzsikusi, virtuóz hangszerjátékos lehet már egy 10 éves is. Gondolhatunk ilyenkor olyan furulyásokra, akik Vivaldi-koncerteket játszanak, zongoristákra, akik Bach-fúgákat, Chopin-etűdöket, Bartók *Medvetáncát*, illetve *Mikrokozmosz* sorozatának legizgalmasabb ritmikájú darabjait, hegedűsökre, akik egy országos versenyen Bach-szólóműveket játszanak. Ezekben az esetekben a támogató, inspiráló családi háttér, a kiváló képességek találkoznak egy gondos, nagy tapasztalatokkal, szeretettel és pedagógiailag magas szintű jártassággal bíró tanár elszántságával. S vannak 10 évesek, akik egy bécsi zeneakadémiai hallgató szintjén képesek hallásukkal úgy analizálni ismeretlen zenei részleteket, hogy azt önállóan papírra vessék. Ez is a nevelés, gyakorlás eredménye. Ha „zseni” alatt olyan csodagyermeket értünk, mint Mozart volt, (akit édesapja tanított is, menedzselte is), – nos vannak ilyenek is, akiket 10 éves korukra profi előadóvá tesznek tanárai, s a háttérben a szülők. Ők lehet, hogy nagy örömmel gyakorolnak 4-5 éves koruktól kezdve – naponta órákat! –, de összenőve hangszerükkel, szinte bura alatt nevelődve vajon milyen kapcsolatban vannak kortársaikkal? Ez nagyon kényes kérdés, és megkérdőjelezem, van-e minden kis virtuóznak igazi gyermekora, baráti köre, *teljes-e* az élete. Elképzelhető, hogy azzá tehetik nagyon gondos és bölcs szülők.

E.Sz.: *Mit tehetnének, hogy 10-szer ennyi 10 éves beszéljen „zenéről” Magyarországon és egész Európában? – és itt a lelket nemesítő, igazán értékes zenére gondolok.*

E.B.E.: Sok, sokkal több pedagógiai optimizmusra és önreflexióra inspiráló, egymást segítő szakmai kisközösségre lenne szükség! Valamint meg kell ragadni minden fórumot, hogy meggyőzzük mind a szülőket, mind a politikusokat – talán elsősorban *ez lenne a lényeg!* – hogy a zenélést, színvonalas zeneoktatást mint az érzelmi intelligencia gazdagításának, a munkához való viszony egészségesebbé tételének eszközt minden módon támogassák. Ebben – mint más művészeti ágakban is persze – munkaerővel, életkedvvel összefüggő hatásokat érhetnének el, költségei közgazdaságilag is „megtérülnének”, ha egy átfogó, átgondolt kormányprogram révén az egész ország népességét elérhetnének vele. Vannak bölcsebb európai országok, ahol ezt nemcsak felismerték, de már el is indítottak olyan zenei tömegmozgalmakat, amik egy intellektuálisan (és testileg is!) teherbíróbb, társadalmilag szolidárisabb, érzelmileg intelligensebb nemzedék felnövekedését ígérik. Csak akkor leszünk képesek hasonló eredményeket felmutatni – sajátos zenei *hagyományaink megtartásával* –, ha a lehetséges segítőkkel – szülőkkel, társszakmákkal (pszichológia, óvodapedagógia, tanárképzés) – összefogunk, s követeljük, hogy a legfelsőbb szinten *valódi szakértők* segítsenek minket jó céljaink felé.

Furulyázó mai 10 éves

Vincze köz

26 → 39

Szerkesztői jegyzet

– vagy amit akartok –

Ezen a helyen – most – arról kell, illik vallani, hogy... Hát éppen ez az. Nehéz megragadni a témát, nehéz belevágni, mert téma voltaképp nincs. Azaz dehogynem. Az elmúlt tíz év, vagyis az elmúlt három. Kinek mint tetszik. Most jött el az ideje a nekifutásnak, a számvetésnek, a bemutatkozásnak, az értékelésnek... És még sorolhatnám.

Ezen a helyen – most – a rovatvezetőről lesz szó. Mert milyen is egy rovatvezető? Öreg és fáradt. Ott rostokol egy halom kézirat fölött a füstös szerkesztőségben, halvány lámpa világítja meg a papiroost, kezében ceruza vagy esetleg piros toll, és javít. Rendületlenül. Kihúzza és beír szavakat. Így telik az idő. Szavak és mondatok között. Néha rágyújt, mélyen leszívja a füstöt, belekortyol a kávéba, esetleg borba, el-elmélázik egy-egy jól sikerült szintagmán, majd újra húzza és újra beír. A rovatvezető nem öreg és nem fáradt. Esetleg öregszik és fáradékony. Nem rostokol a papirosok fölött, hanem mikor ideje engedni, neki-nekifut a kéziratoknak. Mikor hol, előfordul, hogy a metrón vagy a buszon, néha még a villamoson is, gyakran fél lábbon. Szinte sohasem található meg a szerkesztőségben, nem dohányzik, nincs füst, és a legritkább esetben szokott elmélázni egy-egy szintagmán. Az igazság az – persze szubjektív olvasatban –, hogy a rovatvezető csak látszólag vezet, a rovatot a legkevésbé, leginkább magát, azt is meg... Természetesen a rovat alakul, az írások ömlenek, a rovatvezető pedig felemelt kézzel védekezik, hogy ez már mégiscsak sok, és húzza az időt... Mint egy kivénhedt focista, elesik a pálya közepén, a térdéhez kap, felnéz a bíróra, majd ismét a lábára, jajgat, és közben fél szemmel a kijelzőt figyeli... Egy, kettő, három... Persze nem igazán jó a hasonlat, mert a rovatvezető hiába húzza az időt, a lapzárta közeleg, az írásokat le kell adni, s minél tovább húzza az időt, annál inkább késik a lapzárta... Szóval a hasonlat rossz, a kilencven perc nem ér véget, a bíró nem kegyelmez, s a hordágy sem érkezik...

Ezen a helyen – most – a szerzőkről lesz szó. A szerzőről, aki mindig pontos, már lapzárta előtt két hónappal leadja az írást, aki betartja a formai követelményeket, aki pontosan hivatkozik, akinek nem kell elmagyarázni, milyen is egy kritika vagy egy recenzió, aki átfogó és alapos tanulmányt ír, aki mindig lemond a honoráriumról, s aki úgy, ahogy van, maga a tökély. A szerzőről, aki lapzárta előtt egy órával elnézést kér, hogy csak most küldi az írást, mert éppen

áramszünet volt, aki nem ismeri a formai követelményeket, aki kritika helyett többoldalas hőseposzt ír a nyúlfarknyi – különben nem túl jó – verseskönyvről, aki tanulmányából kihagyja a hivatkozásokat, mert úgy gondolja, hogy a szerkesztő majd megkeresi őket, aki néha fogalmazni sem igen tud, de mindenképpen tehetséges, aki honorárium nélkül persze elfelejt írni (no jó, ebben igaz van), aki büntetlenül dicsérgeti a titkárnő lábait, és aki, legyen az bármelyik szerző is, mindig és minden körülmények között ott áll mindenek fölött. Mert tudjuk, a szerző szent és sérthetetlen.

Ezen a helyen – most – a rovatról lesz szó. Mely néha egészen különleges módon magától kezd alakulni, csak jönnek a szövegek és bekerülnek, ott sorjáznak majd a hasábokon, egy kritika, egy tanulmány, néha egy visszaemlékezés, mikor mi, s történik minden csak úgy, mindenféle beavatkozás nélkül. Máskor a rovatvezető ötöl és hatol, megkéri ezt és amazt, aztán még valakit, s akkor épül a szerkezet, szerephez jutnak a befejezések és a felütések, nevek, irányzatok, egyszóval minden, és minden rettenetesen kitalált, a megszerkesztettség hangulata üli meg a rovatot, s ilyenkor a rovatvezető büszke, látszólag dolgozott.

Ezen a helyen a lapról van szó. Tíz éve rendületlen alakul, alakítjuk és alakítja a kitaláló, havonként (jó, néha gyakrabban vagy ritkábban) lapzárta, néha meglehetősen keservek között, máskor könnyedén, olajozottan, akár viták kereszttüzében, s a nagy készítésben érdemes néha megállni, elmélázni, ahogy egy képzelt szerkesztő tenné, hogy voltaképp miért, miért is van ez az egész, hogy voltaképp mindez irodalom, minden örömeivel és keservével együtt. Mert ugye a szélességet az ég derekán keresztül méltán nevezhetjük ennek.

Ezen a helyen a rovatvezető szólt, tekinthetjük ezt jegyzetnek, ki minek akarja, elmondta, mit megkövetelt, meg azt is, amit nem, és végül befejezi, sűrű elnézéseket kérve az olvasótól, és persze a szerkesztőtől, hiszen – ugye – a szerző én vagyok.

V. F.

Zsigmond Andrea

Előfeltevések ördöge, lépj elő

Az öreg hölgy látogatása kapcsán

Előadásra többnyire nem tabula rasával ülünk be. Sejtünk ezt-azt az adott műfajról, az alkotókról, kialakultak a viszonyulási paneljeink. Egyes formákban, művészekben megbízunk: miattuk megyünk el a színházba. Mások esetében azt kívánjuk, bárcsak sose lenne dolgunk velük.

Bizalmatlanságunk akkor ütközik ki feltűnően, ha nem sémáinknak megfelelően történik valami, ha egy-egy mozzanat szokatlan számunkra, problematikus. Mint Zsótér Sándor jelenléte a József Attila Színházban: öntörvényű rendező a szórakoztatóiparban. Vagy Ladányi Andreáé *Az öreg hölgy látogatásában*: táncosé szöveges szerepben. Nehéz egyszerre minden irányba bizalommal fordulunk. Ilyenkor nagymértékben a hozzáállásunkon múlik, „milyen lesz” az előadás.

Ha mondjuk bízunk Zsótér Sándor rendezőben és választásában, szándékosnak vélhetjük az öreg hölgy beszédének monotoniját. Ha viszont nem bízunk egy táncos színpadibeszéd-készségében, azt gondolhatjuk, Claire azért beszél olyan darabosan és színtelenül, mert Ladányinak ez az első prózai szerepe. (Megengedve, hogy a rendező stílusszerűvé kalapálta ezt az „adottságot”.)

Az előadásban sokszor érzünk hasonló billegést.

Már a szerzőválasztás problematikus. Mit kezdünk Dürrenmatt-tal ma: didaktikus szerzővel szabadságra érzékeny korunkban? A témák, amelyekre rácsodálkozott, ma közhelyszámba mennek. Ma nincsenek illúzióink afelől, hogyan döntene egy város, ha sok pénzt ígérnének neki egy ember kiszolgáltatásáért. Főként, ha ez fikció. Tudható a kimenetel, vagyis nem túl drámai a színdarab. Mert ahhoz a fordulatainak valószínűbbnek, nem papírízűnek kellene lenniük.

Ha viszont a másik oldalról, az átlag József Attila színházbeli néző képzett szemüvegével nézünk, aki ritkán találkozik komoly kérdésfelvetéssel, negatív kimenetellel, a darab egyszerűsége előny lehet. S mivel ebben az épületben játsszák, elképzelhető, hogy nekik, a színház szokásos közönségének is készült az előadás.

Az öreg hölgy látogatása sivárságát, tanító jellegét vidám elrajzoltság elensúlyozza. A szereplőduplázás segít kiemelkednie a konkrét valóságra vonatkozás sivár opciójából. A rendező meglovagolja ezt az opciót. A milliárdosnő férjei, a VII–IX-ig, testőrei, Toby és Roby, a megvakított hamis tanúzó, Koby és Loby, valamint a város polgárai, akik mind Claire-től várják boldogulásukat, párhuzamos szerkesztésű mondataikkal felkínálják Zsótérnak a kórusok szervezésének ötletét. Innen eredhet a használt konvenció, hogy a színészek egy helyben állva, a néző felé fordulva beszélnek, illetve énekelnek. Ebből azonnal adódik, hogy sorokba, illetve más átlátható formációba rendeződjenek, és időnként mozgássorokkal kísérik dallamos beszédüket.

Attól, hogy Güllen város polgárai énekben beszélnek, és mozgásuk koreografált, arra kell gondolnunk, rosszmájúan, hogy Zsótér abból próbál megélni, ami ennél a társulatnál adottnak tűnik: az ének- és táncstudásból. Amellett, hogy lássuk, hogyan épül be ez a nyelvezet a dűrrenmatti világba, az is a fejünkben motoszkál, vajon mit próbált a rendező megúszni ezzel. Célja lehetett például, hogy a színészi alakításokban való elmerülés lehetőségét a néző számára a minimálisra csökkentse. Ezt érteni véljük, látva a prózai részek egyenetlenségét: a színészek egy része kóruson kívül is deklamál, mások ilyenkor inkább pszichologizálnak. Gondolhatnánk persze jóindulatúan, hogy Zsótér-instrukciókat követnek: eszerint a polgárok, Ill kivételével, maradjanak csak végig kórus-tag-szerepben, és szenvtelenül adják elő mondandójukat, Ill meg, hisz az ő bőrére megy ki a játék, merüljön el bátran lelkének bugyraiban. Ez esetben kapcsolódás tételezhető attitűdben a városka szívtelen polgárai és a milliárdosnő között – kár, hogy erre a vélekedésre csak utólag, spekulatív úton jutottunk.

A hideg, kinyilatkoztatásszerű beszéd két okból szerencsés. Egyrészt így bármilyen képességű színész hasonló teljesítményt tud nyújtani. Másrészt, ha a kétélű mondatok monoton hangzásúak, a nézőnek több izgalom jut, hiszen később tudja meg, melyik jelentés az igazi: az adott polgár szavának kell hinnie, mely szerint az illetőnek esze ágában sincs bántani Illt, vagy a polgár cselekedetének, mely azt tükrözi, máris a markában érzi az Illért járó váltságdíjat. (Jól működik itt Dűrrenmatt elgondolása, hogy Ill foglalkozása a kereskedés legyen: a polgároknak úgy kell a szemébe mondaniuk, hogy nem, nem a pénz mellett döntenek, hogy kezükkel már nyúlnak a drága áruért.)

Claire Zachanassian embertelen elhatározással érkezik Güllenbe – konkretizálja is: egy koporsó kíséri –, és céljától egy pillanatig sem lehet eltántorítani. Ez magyarázat lehet a Claire-t játszó Ladányi rideg, szoborszerű viselkedésére. (Kérdés, hogy a másik magyarázatilehetőséget ez le tudja-e nyomni a nézőben – azt, hogy nem színész alakításával van dolgunk.)

Méhes László Illje stílusban meggyőző ellenpontja Claire-nek. (Motoszkál azonban a nézőben, hogy ez a stílusbeli ellentét eredetileg is szándék volt-e. Hogy miért is számít ez?!... Talán mert még mindig a rendezői szándékot, ill. autoritást tartjuk az igaz jelentés letéteményesének. És nem bízunk abban, ha véletlenszerűen vagy menet közben változott valami, az megfelelően be tudott épülni az előadásba, és nem kényszerít fölösleges körökre bennünket, illetve kiépülő értelmezésünket.)

Ill figurája lélektani realista módon épül fel, ennek megfelelően jól érzékeljük benne a változás árnyalatait. Eleinte azért nem olvad be a városka lakói közé, mert Claire ex-szeretőjeként különleges státusa van a lerongyolódott településen – ekkor még bizakodó, de nem arrogáns, nem öntelt. Lassan érik meg benne a felismerés, hogy sorsa elkerülhetetlen, és válik annyira bölccsé, hogy pontosan tudja, mihez kezdjen halála kényszerével. Elutasítja az öngyilkosság lehetőségét: megölése igenis kísértse majd a lelketlen, önmaguk valódi énjével szembenézni képtelen polgárokat. Abban a jelenetben, amikor halála előtt a családjával kocsikázik, valódi nagysággá nő: izgalmas döntés, hogy nem rettegő, hanem rezignált, bölcs, az emberi szeretet valódi semmisségével szembenézni tudó Illt láttat velünk az előadás. Így a két főszereplő, Ill, valamint Claire, akinek van ereje a rajta esett sérelemért egy egész várossal, sőt, egy egész világrénddel

szembeszállni, hasonló nagysággá válik. (Méhes esete jó példa arra, hogy bizalmatlanságunk, előzetes elvárásunk meg is hiúsulhat – szerencsére.)

Arról már volt szó, hogy színészi játék tekintetében az előadás nem egységes. Határozottságában is plasztikusan beszélő polgármestert látunk Szabó Kimmel Tamás személyében: ő valósítja meg leginkább Zsótérnak a polgárokra vonatkozó feltételezett elgondolását. A Vári Kovács Péter által játszott rendőrben mintha a szemtelenül opportunista polgármester alantasabb mását látnánk. A Pap, Maday Gábor személyében, alig létezik. A Tanárnak, Friedenthal Zoltánnak sokkal több a szövege, így van alkalmunk arra a következtetésre jutni (szurkál a kisördög), hogy a figura nem szándékosan monoton – hogy nehezebb legyen átlátni a valódi énjét –, hanem a színész nem tudta abszolválni a váltásokat, színeket és nemcsak szövegfelmondást igénylő feladatot. Leginkább azonban Ömböli Pál játéka felhőborító. Kobynak nem kell mást tennie, mint időnként megismételnie a szűkszavú Loby egy-egy kijelentését, kicsit más hangsúllyal. De ebben a mini-szerepben sem állja meg a helyét, idegesítően túlszínezt, harsányan értelmetlenül hangsúlyoz.

Az előadás nem bír katartikus lenni. Talán a már említett kiszámíthatóság miatt. Igaz ugyan, hogy a nézők csak lassan értik meg a felvezetést – egy darabig tehát nem unatkoznak. Az első jelenetek ugyanis énekes-táncos jellegűek, ezért a szöveg, ami pontosan informálna az alaphelyzetről, nem mindig hallható. Ráadásul az első jelenetben rengeteg a fölösleges tulajdonnév (hol mit alapított Claire, milyen vonatok száguldanak át a városon), és nem egy közülük félvezető: ha elveszít egy fél sort, az Őrjöngő Roland szerkezet hallatán hogyan gondoljon a szegény néző vonatra? Énekelt szöveget másképp kell szerkeszteni, mint prózait. Kevesebb információ kéretik, több ismétlés – hogy ha elveszítünk egy szót, ne veszítsük el az egész mondandót. Egyetért velünk, kedves Ungár Júlia? (Lám, ismét a kisördög beszélt: a kritikus előírná a dramaturgnak, hogy az énekes részek artikuláltság, érthetőség tekintetében felérjenek a prózaiakkal.)

Az előadásban a látványvilág a lenyűgöző. Benedek Mari jelmezei jól illeszkednek Amrus Mária díszletéhez és Dürrenmatt, illetve Zsótér világához. A szerző és a rendező többször alkalmaz a realiztikustól eltérő elemet: egyvalamit mond a szereplő, és mást látunk. Gondoljunk az ember által „eljátszott” fákra, őzre, harkályra. Az előadásban megmutatkozó médiumok különválnak egymástól, hogy a stílusok játékaival bolondítsák meg az egyszerű történetet. A háromdimenziós térben és a háromdimenziós emberek között hatalmas két-dimenziós, többnyire embert vagy kaput idéző díszletelemek függnek. Élénk színük mást sugall, mint laposságuk. Ugyanez köszön vissza a jelmezekben: a szereplők jól, csak épp hiányosan öltözöttek. Egy darabig. Valódi énjük, azaz megvesztegethetőségük felszínre törésével egyre több és egyre rikítóbb darab (ing, nyakkendő) kerül rájuk.

Az előadás látványvilága el tudja kerülni az egyértelmű leképezéseket, a didaktikuság csapdáját. Expresszionista hatást kelt. Az előadásnak más vonatkozásban is merésznnek, hasítónak kellett volna lennie. Az erős formavilág közel állt ahhoz, hogy ellensúlyozza a cselekmény sivárságát. De hiányzott még egy lépés ahhoz, hogy az alapgondolat, bármi legyen is az, tisztán, bántóan a felszínre törjön. (Talán a színház jellege parancsolt megálljt.)

Kovács Flóra

Az átmenetiség jegye a „Mert tudnom kell...”-ben

Írásomban a *Háromszéki Magyarok Világtalálkozóján*, 2007. augusztus 20-án bemutatott „Mert tudnom kell...” című előadást, a TransylMania zenekar produkcióját fogom kultúranropológiai szempont szerint elemezni, kiemelten Victor Turner meglátásait használva. Az átmenetiség jegyét nem a színészekre fogom alkalmazni, helyette most egy tematikusabb elemzést nyújtok. Azt igyekszem tárgyalni, hogyan lehet az átmenetiség jegyét egy előadáson úgy kiemelni, hogy az ne csak és kizárólag a színészre vonatkozzon.

Az elemzés előtt célszerűnek tűnik az előadás rövid ismertetése. A produkció a magyarság múltján keresztül úgy vezeti végig a nézőt, hogy utal mind a jelenre, mind a jövőre. Ezt az átvezetést azonban nem direkt módon hajtja végre, hanem egy lány életének különböző szakaszait szemléltetve. Ezen életszakaszok között mondák sejlenek fel, így a lány élete és ez utóbbi mondák összeforrva jelennek meg a néző számára.

Elemzésemet az Arnold van Gennep, később Victor Turner által tárgyalt átmeneti rítusok és azok adott színházi produkcióban való reprezentánsainak ismertetésével kezdem, majd áttérek az átmenet térbeli aspektusainak tanulmányozására az adott előadás kapcsán. Végezetül az átmenetek jelenségét leginkább képviselő figurák attribútumait vizsgálom.

I. Az átmeneti rítusok ismertetése. Victor Turner Arnold van Gennep elmélete nyomán három rítust különböztet meg: az elkülönülés, az átmenet és a beilleszkedés rítusát.¹ Az elkülönülés rítusában a „szent tér és idő” és a „profán vagy világi”² elválik. Ez az elválás „időn kívüliséget”³ eredményez. A Nagy Kocpeczky Kálmán rendezte „Mert tudnom kell ...”-előadásban az „időn kívüliség” több esetben megmutatkozik. A színpadon fizikálisan két tér különíthető el: a TransylMania együttes tere és az a tér, amelyben a színészek és a táncosok helyezkednek el. A két tér között a kobozzal játszó krónikás⁴ mozog, ő is csak annyira, hogy egy kissé felemeli magát az együttes által elfoglalt kiszögellésre

¹ A magyar kiadások fázisokat említenek, én Arnold van Gennep francia kiadású könyve alapján a rítusok megnevezést használom. Lásd Gennep, Arnold van: *Les rites de passage: étude systématique...* Paris, Librairie Critique, E. Nourry, 1909. A rítusok különböző fajtáinak megnevezésére a Kijárat Kiadónál publikált fordítást hívom segítségül. Turner, Victor, *A liminalitás és liminoid fogalma a játékokban, az áramlatban és a rituálékban. A komparatív szimbológiáról, in Határtalan áramlás, Színházelméleti távlatok Victor Turner kultúranropológiai írásaiban*, ford. Matuska Ágnes és Oroszlán Anikó, Budapest, Kijárat Kiadó, 2003, 11–51.

² Uo., 15.

³ Uo.

⁴ A krónikás szerepére a továbbiakban még visszatérek.

és leül rá. A két elválasztott színpadi tér lehetséges, hogy időben elkülönül egymástól, továbbá hogy a színészek, a táncosok által elfoglalt tér a profán tér lenne. Ez utóbbi térre jellemző még az „időn kívüliség”, ugyanis a „Bonchidai menyecskék”-, a „Még egyszer”- és a „Tiszteld a gyermeket”-jelenetben⁵ a táncosok, illetve az énekes gyerekek mai ruhákban jelennek meg. A két előbbi és az utóbbi jelenet keretet képez, így az azokban hordott ruhák a mából a múltba, illetve a múltból a mába való átlépés aktusát vetítik elő. A két ördögi alak felkúszása a föld alól, a mulatozó emberek közé vegyülése egy mitológiát, annak terének beemelését, vagyis az emlékezést hívja elő, amelynek tényleges kezdetét a kobozos krónikás fellépése jelzi. A meglepő ebben a keretes szerkezetben a beékelés, vagyis az, hogy a színpadra fellépő lány a múltból jöve eltűnik, majd jönnek a táncosok, utána azok ugyancsak eltűnnek, és a történet elkezdődik, „folytatódik” a kobozos feltűnésével. A keretet így a lány első színpadra lépése megelőzi, vagyis az első megjelenés prologusként, az utolsó pedig epilógusként „olvasható”.

A színpadi tér mind a két része képviselheti az „időn kívüliséget”, hiszen a magasabban elhelyezkedő zenészek betölthetik azon krónikások szerepét, akik elmesélik a történetet, emlékeztetnek; így a kobozos krónikás csak egynek tekinthető közülük. A hangképzés általi artikuláció, artikulált nyelv hozzájuk tartozik. E krónikások tere a fentebb helyezéssel és a krónikások évszázadokat átívelő meséjével elkülönül a nézők terétől, „időn kívülé” válik. Mind a krónikások, mind a színészek és a táncosok tere együttesen elválik a nézők terétől.⁶

Az „időn kívüliséget” hangsúlyozza a kör alakú kivetítő, ami egy újabb térként értelmezhető, már a rajta ábrázolt animációk okán is. A külön egységként megjelenő képek és animációk kommentálják a színpadi eseményeket. Egyszerű kommentálásról azonban mégsem lehet beszélni, ugyanis a különálló képek mellett a színpadi mozzanatok közvetítése ugyancsak helyet kap ezen a kivetítőn, amely kivetítő pedig Napnak vagy Holdnak szintén tekinthető. Ez esetben az animációk, képek és közvetítések a mindent látás aktusát vonják be, vagyis azt, hogy a Nap vagy a Hold mindent lát, így a Babba Mária-hoz kapcsolódó hit emelődik be az értelmezésbe.

Ha az elkülönülést, illetve az elkülönülés rítusát úgy szemléljük, mint egy társadalmi státustól való elválást, akkor a lány (Derzsi Tímea) alakja kerül előtérbe. Az elcsábítás következtében ő többé nem léphet vissza az elcsábítást megelőző társadalmi pozíciójába, amely az ártatlanság, az érintetlenség jegyével ellátott. A szülők szavát imitáló „Jaj, lányom, jaj”-refrén („Pávás [szűz] lány”-jelenet) ezen elkülönüléstől és az adott társadalom általi kivetéstől menekítené. Az elkülönülést és a kitaszítási folyamat kezdetét jelzi az „Elpártolt liliomszál”-jelenet. Ez a jelenet mind a három rítus jegyeit mutatja.

Az elkülönülés jegyét a két ördögi figura is hordhatja, ugyanis ők angyalok voltak ördögi létüket megelőzően. Most bukott angyalok. Esetükben az

⁵ A jelenet elnevezést használom a dalokkal tagolt, illetve az összekötő zenei egységekre.

⁶ Ha a zenészek, a színészek és a táncosok szemszögéből néznénk, akkor azt mondhatnánk, hogy ez az elkülönülés időleges. Erről a kérdéskörrel bővebben lásd Kovács Flóra, *A színházi nyelv iterabilitása és figurativitása, Apertúra. Filmelméleti és filmtörténeti szakfolyóirat*, 2007. tavasz [http://apertura.hu/2007/tavasz/kovacs; 2007. 08. 27.]

elkülönülés rítusa az előadást megelőzően már végbement. Játékukat a keresztrel nemcsak azzal lehet magyarázni, hogy az istenit el akarják csábítani, s ezen csábítást a keresztrel való táncokkal lehet bemutatni, hanem azzal is, hogy megelőző pozíciójukba akarnak visszalépni. A keresztbe kapaszkodás, majd a keresztre fölmászás szintén ezt sugallja. A keresztben ülve pár pillanatig a varjúk vagy a keselyűk formáját veszik fel. Fejükön kendő van. Az előtte lévő percekben ők voltak azok, akik a lányokat a férfiak ölébe lökték. Ők okozták a lányoknál jelentkező elkülönülés rítusát. A két ördögi figura a keresztbe kapaszkodó, de ugyanakkor a sutyorgást és a rossz „tanácsot” képviselő álszentséget is beágyazza az előadásba.

A közbülső rítus, az átmenet rítusa – amelyet liminálisként szokás nevezni (a *limen*, küszöb szó okán) – a bizonytalansággal írható le.⁷ A liminális rítus jegyét hordó egyének az egyetlen csoporthoz sem tartozást, vagy éppen a több csoporthoz tartozást jelenítik meg. Annak a csoportnak a jegyeit is hordják, amelyhez tartoztak, illetve azét is, amelybe a közeljövőbe lépnek („a rituálé alanyai áthaladnak egy kétértelmű téren és időn, egy olyan társadalmi határállomáson, amely tartalmazza mind az előző, mind az ezután következő profán társadalmi státus vagy kulturális állapot néhány jellegzetességét”⁸). Ennek a köztességnek az attribútumai akkor mutatkoznak meg, amikor a többi lány a csoportuktól megvált lányt áthelyezi a másik térbe („Elpártolt liliomszál”-jelenet). A kereszt és a lányok jelenléte jelzi, hogy ez a lány kapcsolódik még ahhoz a csoporthoz, amelyhez az elkülönülés rítusát megelőzően tartozott, de már a jövőbeni csoportjának jegyei is megfigyelhetők rajta. Ténylegesen – ebben a pillanatban – egyik csoport tagjának sem mondható.

A harmadik rítus a „beilleszkedés”, a „betagozódás” rítusa. Ekkor az egyén „új, viszonylag biztos, jól meghatározott”⁹ „pozícióba” lép. Turner ennek a három rítusnak a folyamatát ugyanazon társadalmon belül szemlélteti. A TransylMania-produkció egy beilleszkedést, egy új, másik csoportba lépést mutat a lány kapcsán, ugyanis a lány a varázsdobozos jelenetben már egyáltalán nem annak a csoportnak a tagjaként mutatkozik meg, amelyhez régen tartozott.¹⁰

II. A térbeli aspektus részletesebb kibontása az átmenetek jelenségének függvényében az előadás tematikus szintjén. Victor Turner szerint a társadalmi pozíciók közti váltás, vagyis az egyik pozícióból a másik pozícióba való átlépés helyváltoztatással jár. A „*Mert tudnom kell...*”-előadás ezt állítja előtérbe akkor, amikor a két ördögi alak kis zacskókat osztogat az addigi tartózkodási helyüket elhagyóknak („Erdély felől”-jelenet). A jelenséget több szempont szerint lehet értelmezni. A szülőföld elhagyását ideiglenesnek lehet nevezni, ha a „Jobb otthon”-jelenetet az „Erdély felől”-jelenet párjának véljük, azaz arra való válasznak.

⁷ Turner, Victor, *A rituális folyamat*, ford. Orosz István, Budapest, Osiris, 2002.

⁸ Turner, 2003, 16.

⁹ Uo.

¹⁰ Ha ez a varázsdobozos és az „Elpártolt liliomszál”-jelenet nem lenne, akkor lehetne beszélni a férjes asszonyok csoportjába való belépésről, de ez a két jelenet egy ilyen interpretációt nem enged meg. A varázsdobozos jelenet során a lány úgy lép be, mint egy manőken, egy gyakorlott segéd, aki a porondmesterrel (itt porondmesterekkel) jó ideje együtt dolgozik.

A csángó népviselet feltűnése az előadásban azonban egy másik interpretációt aktivál. Ez az olvasat a madéfalvi veszedelem körüli történelmi periódusra, vagyis arra támaszkodik, hogy a madéfalvi veszedelmet követően a székelység egy része elhagyta Székelyföldet és Moldvában telepedett le.¹¹ Egy ilyen értelmezés kapcsán a helyváltoztatás nem tekinthető ideiglenesnek, ugyanis az átvándoroltak Moldvában maradtak.¹² Ha emellett a mai Moldova magyar népességének helyváltoztatását vizsgálom – lévén, hogy egy 2007-es előadást elemzek –, akkor megállapíthatom: létezik a Moldvából való kivándorlás, de ez ideiglenesnek nevezhető, tekintettel arra, hogy a jobb kereset reményében a kivándoroltak többsége hazamegy, miután a számára már szükséges anyagi biztonsággal rendelkezik.¹³ Ha ideiglenes a helyváltoztatás, akkor – a turneri terminológiával élve – a posztrituális alany visszalép a prerituális térbe (itt: Erdély, Moldova) úgy, hogy a posztrituális attribútumait magán hordozza továbbra is.¹⁴

Az előadás térszerkesztésének tárgyalásakor fontos még említeni az ördögi figurák mozgását, akik a territorializációs folyamatokat következetesen mutatják be. Első megjelenésükkor hason csúszva másznak elő a föld alól – a színpad alól, a Pokolból –, majd a táncukkal bejárnak a teret, az emberek közé vegyülnek a „Bonchidai menyecskek”-jelenetben. Valamennyire kitágítják önnön területük határát, ugyanis sikerül egy lányt elcsábítani, azaz területükbe bevonni, illetve ezzel együtt területüket növelni. A lány így az ő fennhatóságuk alá kerül, az ő attribútumaikkal fog rendelkezni, így az általa „bejárt” terület szintén felveheti ördögi attribútumait. Az előadás végén azonban a gyerekek visszatuszkolják az ördögi alakokat a színpad alá, a Pokolba. Az emberek világának egészét tehát nem sikerült az ördögi attribútumával ellátni, azaz az ördögi területévé tenni, territorializálni. A színpad alá tuszkolás ugyancsak a határ-, illetve küszöbjelenséget emeli ki, amely jelenség pedig az előadás egészében hangsúlyos pozíciót foglal el. Az ördögi figurák átlépik a „küszöbüket” (limen) és belépnek az emberek világába. Ezek után a gyerekek visszalökik őket a Pokolba egy ajtón keresztül, amelynél szintén lennie kell egy „küszöbnek”. A táncoló sámánok – akárcsak később a lányt behozó fiúk – lelépnek, leugranak a színpadról (a küszöbön átugranak), így hagyják el a színpad világát, határát. Mivel még egy kis ideig a színpad előtti füves téren maradnak, annak

¹¹ A moldvai magyar közösség egy része szintén ezt hangsúlyozza. A térképről leolvasható a székely-csángók eloszlása: <http://pusztina.csango.ro/cstelep.htm>; 2007. 08. 28.; a kérdésről bővebben: Domokos Pál Péter, *A moldvai magyarság*, Budapest, Fekete Sas Kiadó, 6. kiadás, 2001.

¹² Természetesen tudunk visszavándorolt székelyekről is, az írásban most a többségre vonatkozik a megállapítás.

¹³ Helyiekkel való beszélgetésre támaszkodom. Hasonlót tapasztal Pozsony Ferenc is: „Napjainkban csendes visszavándorlás indult meg falvaik felé, ahol a családok 1990 után visszakapták az 1962-es kollektivizálás során elkobzott földjeiket. Ez a visszatelepedés ugyanakkor azt eredményezi, hogy nyelvi, kulturális és társadalmi téren újra be kell illeszkedniük szülőfalujuk világába meg értékrendjébe.” Pozsony Ferenc, *A moldvai csángó magyarok*, Budapest, Gondolat Kiadó – Európai Folklor Intézet, 2005, 158.

¹⁴ Mindenképpen feltételeznünk kell az alanyon végbemenő valamiféle változást.

területére is hatnak attribútumaikkal. A kobozos krónikás felemeli magát a többi krónikás (TransylMania) terébe a „küszöbön” keresztül. A táncoló tömeg az ördögi figurák előtt lemenekül a színpadról a „Még egyszer”-jelenetben. Belép a közönség terébe, ahogyan a lány teszi, egyszer az előadás közben („Indulj el egy úton”-jelenet), majd a legvégén. Ekkor is egy küszöböt kell átlépni. Minden egyes színpadi előadásban felfedezhetünk egy „küszöböt”. A különbség e produkciónál abban rejlik, hogy az alkotók itt magával a „küszöbvel” is játszanak.

Az átmenet jelenségeinek térbeli aspektusa tehát a „Mert tudnom kell...”-ben a küszöblét előtérbe állításával írható le.

III. Az ördögi figurák. Tekintettel arra, hogy a „Mert tudnom kell...”-produkció elemzésénél végig az átmenet jelenségét vizsgálom, az előadásbeli ördögi figurák tanulmányozására kell áttérnem, hiszen ezek a figurák nyújtják a legmegfelelőbb példát az átmenetre.

Mindenekelőtt tisztázni szükséges az ördögi azon mondavilágban betöltött jegyét, amely mondavilágra utalás történik. A moldvai magyar monda szerint a teremtéskor az Isten mellett az Ördög is munkálkodott.¹⁵ A kettőjük versengése megjelenik a teremtés folyamán. Az előadás során ez a versengés érzékelhető, ugyanis az ördögi alakok keresztben ülése pillanatnyi győzelemként szintén felfogható. Az Ördög a keresztben ül, az Isteni jelképén, az Isteni területébe lép be, rövid időre megpróbál az Istenin „felülkerekedni”, mégha csak ilyen fizikális módon is, a jelképre ráülve. Ennél sokkal összetettebb jelentéshálóval bír az a mozgássor, amely folyamán az egyik ördögi figura a kezét görcsösen felemeli. A szemünk az ujjai hegyét, a körmét figyeli. A köröm ilyenfajta hangsúlyozása az Ördögi kapcsán nem véletlenszerű, hiszen a moldvai csángók mondavilágában Lucifer „háromszori alámerülés után a víz fenekéről körme alatt földet hozott fel, mely a víz felszínén fokozatosan növekedni kezdett. Abból az Isten megteremtette a férfiembert, az Ördög pedig az első asszonyt.”¹⁶ A nő (itt a lány) mint az elcsábíthatóság jelképe így élhet az előadásban. Ha szorosán olvassuk a problematikát, akkor azt állíthatjuk, hogy az Ördöginek nem lehetett nehéz a lányt hatalmába keríteni, ugyanis ha a lány az Ördögihez tartozott (a teremtésből adódóan), akkor az Ördöginek csak újra a saját ördögi birodalmának részévé kellett őt tennie.

Ha azt fogadom el, hogy az ördögök bukott angyalok, akkor azt fogadom el, hogy az előadás két ördögi alakja angyal lehetett a múltban. Most, már bukásuk következtében az Ördög birodalmához is kötődnek. Az „is” azért szerepelhet itt, mert a két alak e kötődése nem feltétlenül egyértelmű, hiszen ők az átmenetiség jegyét mutatják. Meg tudjuk még őket egymástól különböztetni az arcuk eltérő jegyei miatt, ellenben ők már az egyöntetűség felé közelednek. A ruhájuk megegyezik, nem látunk semmi eltérést a két öltözetben. Az átmenet során ez nem meglepő, ugyanis „a beavatandók oly közel kényszerülnek az egyformaság, a strukturális láthatatlanság, valamint a névtelenség állapotá-

¹⁵ Pozsony, i. m.

¹⁶ Uo., 119.; bővebben lásd. Bosnyák Sándor: *Magyar Biblia. A világ teremtése, az özönvíz, Jézus élete s a világ vége napjaink színhagyományában*, Budapest, L'Harmattan Kiadó – Európai Folklor Intézet, 2001.

hoz, amennyire csak lehetséges”.¹⁷ Egymáshoz hasonlók, a többitől, a közegtől (itt: az emberektől) különböznek. A két ördögi figura lehetséges, hogy még nem ördög, csupán az ördöggé válás útjára lépett. Túl kell esni a beavatáson. A beavatás része az, hogy el kell csábítani a lányt (vissza kell csábítani a nőt az Ördöghöz). A beavatások része gyakran a rendnélküliség létrehozása. Ezen beavatások idején a nők elcsábítása, a falvak, a kertek kifosztása látható. A beavatáshoz tartozik tehát a káosz megteremtése, ami szintén a liminális jellemző vonása.¹⁸ Ha a cél a rendtelenség elérésének bemutatás a rendben, akkor ezt az ördögivel tökéletesen meg lehet jeleníteni. A legszembetűnőbb ez akkor, amikor a két ördögi alak a fehér ruhás lányok közé jut. Ez esetben a két figura a rendszert rontó, zavaró alak. Ők azok, akik a lányokat a férfiak ölébe helyezik. A káosznak az eredményét mutatja a varázsdobozos jelenet. A lányt már annyira sikerült egy másik világ, norma elemévé tenni, hogy cirkuszi mutatványosok segédnőjeként tűnik fel. Az ördögi alakok a cirkusz világán belül ugyancsak létrehozzák a rendtelenséget, hiszen a nézőközönség nem ahhoz szokott, hogy azon varázsdoboz kinyitása után – amelybe a varázsló töröket szúrt, és amelyben a segédnő tartózkodott – egy fél disznót pillant meg.

Mivel ennek a két ördögi figurának a feladata csak részben sikerült, vagyis csak a lányt csábították el, más társadalmi pozícióba juttatták, de a közösség egészét nem tudták az Ördög oldalára átállítani, feltételezhetjük, hogy e két alak beavatási szertartása nem ért véget. Talán nem ez volt az első próbálkozásuk. Az átmenet rítusa az ő esetükben hosszú, jobban mondva a „küszöb» kitágított és elnyújtott, azaz inkább alagúttá válik”¹⁹. A két „beavatandó” a sikertelenség miatt beragadt az átmenet rítusába. Az eljövendőt képviselő gyerekek visszalökik őket a Pokolba, így gyanítható, hogy a két alak az elkövetkezőkben sem tudja végrehajtani feladatát.

Az elemzés azt tűzte ki célul, hogy feltárja a Nagy Kopeczky rendezte kiváló előadás azon átmenetekhez kapcsolódó jegyeit, amelyek nem a színész mi-benlétéhez kötődnek. Az átmenetek rítusainak és a produkcióban való egy-egy reprezentánsának ismertetése után áttért az átmenet térbeli aspektusának vizsgálatára. E vizsgálat a „küszöb» hangsúlyos meglétének lehetőségét emelte ki. A tér kérdése átvezetett az átmenetet legmarkánsabban mutató ördögi alakok tanulmányozására. Az írás e két alak attribútumainak elemzése végén arra a megállapításra jutott, hogy az adott két figura léte az átmenethez, a liminalitáshoz kötődik tevékenységük sikertelenségénél fogva.

¹⁷ Turner, 2003, 18.

¹⁸ „A liminalitás viszont sokak számára sokkal inkább a bizonytalanság tetőpontja, a káosznak a kozmoszba, a rendtelenségnek a rendbe való betörése, nem pedig a kreatív, emberek közötti és embereken túlmutató elégedettség és tettek tere. A liminalitás a betegség, a kétségbeesés, a halál, az öngyilkosság színtere lehet, és az összeomlás, a normatív, pontosan meghatározott társadalmi kötelek és kapcsolatok összeroppanásáé, a helyreállítás reménye nélkül.” Uo., 39.

¹⁹ Uo., 34.

Felhasznált irodalom

- Bosnyák Sándor, *Magyar Biblia. A világ teremtése, az özönvíz, Jézus élete s a világ vége napjaink szájhagyományában*, Budapest, L'Harmattan Kiadó – Európai Folklór Intézet, 2001.
- Domokos Pál Péter, *A moldvai magyarság*, Budapest, Fekete Sas Kiadó, 6. kiadás, 2001.
- Gennep, Arnold van, *Les rites de passage: étude systématique...* Paris, Librairie Critique, E. Nourry, 1909.
- Kovács Flóra, *A színházi nyelv iterabilitása és figurativitása, Apertúra. Filmelméleti és filmtörténeti szakfolyóirat*. 2007. tavasz [http://apertura.hu/2007/tavasz/kovacs; 2007. 08. 27.]
- Pozsony Ferenc, *A moldvai csángó magyarok*, Budapest, Gondolat Kiadó – Európai Folklór Intézet, 2005.
- Turner, Victor, *A liminalitás és liminoid fogalma a játékban, az áramlatban és a rituálékban. A komparatív szimbológiáról*, in *Határtalan áramlás, Színházelméleti távlatok Victor Turner kultúrantropológiai írásaiban*, ford. Matuska Ágnes és Oroszlán Anikó, Budapest. Kijárat Kiadó, 2003, 11–51.
- Turner, Victor, *A rituális folyamat*, ford. Orosz István, Budapest, Osiris, 2002.

Marion Wagner

Női passió, fiúi szeretet

„Fiam! Te nem halsz meg velem!”

„Maguk, művészek meg tudják fogalmazni. Maguknak talán könnyebb! Bár ki tudja? Nem, mégsem hinném. De legalább meg tudják fogalmazni. Valaki csak cipeli magában éveket” – az író vigasztaló orvos szavai vonatkozhatnak bármely fájdalmas élményre, amelyet nehéz feldolgozni. Balogh Robert új könyve, mely kivitelezését tekintve – így a borító színe, képi motívuma, a hátoldalán található recept révén – maga is szép, átgondolt „kerete” a szövegnek, a lehető leg-

Balogh Robert:
hollandi mártás.
Budapest, Noran, 2008

fájdalmasabb veszteségről szól: az édesanya halálos kimenetelű betegségét, az azzal járó testi-lelki folyamatokat idézi fel az elbeszélő, az őt mindvégig ápoló fia megfogalmazásában.

Az „Anya és a fiú nevében” elkezdett szöveg a beteg anya és fia visszaemlékezéseit, élményeit, reflexióit, illetve belső monológjait tartalmazza. A szerző – eddigi munkáihoz hasonlóan – különféle vendégszövegeket, úgymint tudományos cikkeket, recepteket, álmorészleteket,

naplójegyzeteket, átköltött meséket szó a két figura szövegeibe, illetve közéjük, melyek át-áttörik az író-elbeszélő lineáris történelmi sorrendbe rendezett elbeszélését, az anya betegségének első jeleitől kezdve egészen annak haláláig. Ez a mű nemcsak témáját és a vidéki író elbeszélőhöz választott egyes szám első személyű narrációt tekintve személyes hangvételű, mely eddig is Balogh erőssége volt – önéletrajzi ihletettsége ebben a munkájában még a „sváb-trilógiánál” is erőteljesebben érzékelhető.

A szöveg többek között az elbeszélőt körülvevő kulturális, politikai eseményeket, beazonosítható közéleti személyiségekkel való találkozásokat idézi fel a vidéki író életéből. Berlinbe, Budapestre, a meg nem nevezett, ám Pécsként beazonosítható kisvárosba kalauzolja el az olvasót, pár képpel felvillantva a nyugat-európai és a magyar metropolisz kontrasztját, a Nyugat- és Kelet-Európa gazdasága és szociális hálójának közötti különbségeket, valamint a mentalitásbeli eltéréseket, melyek nálunk még épp a főként vidéken fontos családi kötelékekhez, az otthonoshoz, az ismerthez, a gyökerekhez való kötődésben ragadhatók meg.

Emellett azonban a szöveg generációs különbségeket is megfogalmaz, miközben egyre kisebb átmérőjű koncentrikus köröket rajzol két középpontból az elbeszélő író és az édesanya élete köré, az idegenből az otthonos, a városi gondtalanságtól az egyre behatároltabb élet és tér felé haladva. Ennek során a betegség külső jegyei, a rák meghatározta tevékenységek, a mindennapi élet helyett a belső történések, a múlt, a fájdalom és a megváltó szeretet kibontakozása válik központi történéssé, lelassítva az időt, rögzítve a várakozás, remény,

csüggedés, küzdelem és beletörődés hullámvásárát. Ezt a sajátos beszűkülést, a hétköznapi, a normalitástól való elszakadást és az erősödő befelé való figyelmesség folyamatát jelzik az egyre sűrűsödő tudatfolyam technikájával, egyes szám második személyben megírt részek, az egyre rövidebb, szakadozottabb, újból és újból elkezdett fohászra vagy litániára emlékeztető szerkesztés, mely mégis végig a megfelelő arányérzékkel rendelkezik ahhoz, hogy ne legyen túl sok a megkövetelt empátia, a feltárt érzelmek a szövegben.

Az elbeszélő a beteg, a betegség körülményeinek, az ápolással kapcsolatos vegyes érzelmek naturalista leírásával, a külvilág reakcióinak rögzítésével, a különféleképp viselkedő rokonoktól, kollégáktól, szomszédoktól kezdve egészen a karikírozott ápolókig, betegekig, a félresikerült nőügyek már-már cinikus betétjeivel, a (nagy) városi művészegisztenciák portréinak beékelésével kerüli el a giccset, a monotonitást, a szentimentalitást. A szöveg ezen eszközökkel és az olykor nyers, öniróniától sem mentes önreflexiókkal együtt emeli valóságos tisztaságba az anyát, annak „szelíd és szomorú” sorsával együtt, melynek lényegi momentumuma a lemondás: „Én azt hittem, vár rám valami. Amit ki kell érdemelni.” Az anya múltbeli visszaemlékezései többek között a saját édesanyjára és annak halálára nemcsak megduplázzák önnön sorsát, és nemcsak olyan múltbeli tükröt tartanak a jelennek, mely felületén a feltétlen bizalom és szeretet öröklődik tovább, hanem egy sajátos kort, egy generáció életszemléletét világítják meg. Olyan tapasztalatokat idéznek fel, melyeknek történelmi háttere a „legvidámabb barakk” kommunizmusa, terük pedig egy kis, kelet-európai ország vidéki települése.

A szépirodalomban nem ritka az anya életével, anya-fiú kapcsolattal foglalkozó tematika, de kevés olyan művet lehet felsorolni a huszadik század beköszöntése óta, amely nem ennek a fontos kapcsolatnak a negatív vetületét igyekezne rögzíteni, vegyük akár Peter Handke *Vágy nélkül, boldogtalan*, Jelinek *A zongoratanárnő*, Vámos Miklós *Anyá csak egy van*, vagy Bartis Attila nagy sikerű *Nyugalom* című könyvét. A rossz anya, legyen bár túl szerető vagy épp ennek ellentettje, a boszorka, a gonosz mostoha figurája, a minél hamarabb leszakadni és önmegvalósítani kívánó individuumok és a patchwork-családok korában jobban foglalkoztatja a „fiúkat” és a társadalmat, mint az anya pozitív mítosza.

A *hollandi mártás* József Attila-i mama-szeretete az anya alakján keresztül válik hitelessé, amelyet viszont a fiú rögzít, rögzítve önmagát az anyához való viszonyban. Így lehet a fiú szeretete az anya által végül az anyát megváltó szeretetté, ugyanúgy, ahogy az apa figura minden hiátus volta, szánalmassága, önzése ellenére (meg)érthetővé válik, az anya megbocsátása, szeretete révén nem kárhozik el feltétlenül az olvasó szemében.

A regény ily módon nemcsak egy anya-fiú viszonyt kísér végig azon az úton, ahol – és valószínűleg ilyen mértékben csakis ott – a szeretet és a bizalom a végsőig teljeseedik ki, hanem, mint a bevezetőként idézett részlet is utal rá, a művészet kötelességéről vagy lehetőségéről is szól: hogy az élet teljességét, határtalanságát próbálja megragadni. Még akkor

is, ha szintén önironikus gesztusként egy Münchhausen bárótól vett idézet található az első oldalon. „Elnézést kérek mindenkitől, akit kifelejtettem a regényemből” – jelöli a szerző a fikció és nem-fikció közti határ a későbbi tárgyhoz képest kevésbé fontos, kevésbé értelmezhető voltát.

Végső soron nehéz pontosan megfogalmazni, mit is teljesít, vizs véghez ez a vékony kis könyv, hiszen az elbeszélő személyes élettörténetét az emberi lét egy nagyon fájdalmas pontján veti papírra olyan körültekintően, pontosan, hogy végeredményben nem a fikció és valóság viszonya, a megírtság, a „hogyan”, hanem a „mi” megindító volta nyújt új tapasztalatot, egyfajta beavatottság-élményt az olvasónak. Amiben a regény által részesevünk, szakrális síkot kap, és ezáltal egyszeri, megismételhetetlen élményt nyújt, bár az élmény szót, éppen a tartalom súlya miatt, szintén vigyázva kell használni. A szakralitás, mely az anya és fia, anya és gyermek közti végtelen, kimondatlan vagy nehezen kimondható kapocs, kapocsként kezd működni a szöveg és befogadója között is. Ahogyan a fülszöveg egyetlen mondata találóan megfogalmazza: „Balogh Robert új és profán könyve, a szeretet elmondhatóságának határaitól szól.” Az írónak sikerül a legvégsőig tágítani ezeket a határokat. „*Mind ezt majd megírom pontosabban is*”, olvassuk az elbeszélő egy odavetett, intertextuális bejegyzését, amikor az anya halála utáni ürességet igyekszik megfogalmazni. Talán ennél pontosabban már nem is lehet, és nem is kell. A szöveg teljes; teljesíti, amit vállal.

Bába tér

40 → 53

Szponzorálás és karikatúra

Mint diplomás művelődésszervező, a Magyar Kultúra Alapítvány értékesítési vezetője (email: bsz@mka.hu), munkakörömben érvényesítem a reklám és a marketing területén szerzett, korábbi tapasztalataimat és a tanulmányaim során feldolgozott szakirodalmat. A Magyar Kultúra Alapítvány¹ „Merre van előre?” címmel rendezte meg 2007-ben a XI. Magyar Karikatúra Művészeti Fesztivált.² 2008-ban, a „Kultúrák közötti párbeszéd európai évé”-ben, „Kultúrák párbeszéde” hívással invitáltuk a művészeket újabb fesztiválunkra. A mostani specialitás az, hogy nemzetközi részvételi lehetőséget hirdettünk. A különlegesség máris érzékelhető: az Európai Unió, a Kárpát-medencén kívülről is érkeztek alkotások, eddig Törökországból, Ciprusról, Izraelből, Iránból, Kínából, az USA-ból, Új-Zélandról... Ez adja az aktualitását annak, hogy a szponzorálás főbb jellemzőit, a szponzorszerzés lépéseit összefoglalom, kiegészítve a fent említett, már megvalósított fesztivál esettanulmányával.³

1. A SZPONZORÁLÁS FŐBB JELLEMZŐI, TENDENCIÁI

1. 1. A szponzorálás fogalma

A szponzoráció az egyik lehetőség ahhoz, hogy rendezvényünk részbeni fedezetét megszerezzük. A szponzoráció a finanszírozó vállalkozás szemszögéből a marketing mix egyik elemének, a marketingkommunikációnak egyre fontosabbá váló területe. Gyakran keverik a támogatás, a mecénatúra, az adományozás és a szponzorálás fogalmát.

A *támogatás* kifejezés gyűjtőfogalom, amely egyoldalú kapcsolatot jelöl a támogató, finanszírozó vállalkozás, illetve intézmény, szervezet, egyén és a kedvezményezett között. A támogatás lehet pénzbeli, vagy más anyagi természetű, illetve szellemi jellegű. Nincs közvetlen kereskedelmi célja. A *Nemzetközi Reklámszövetség (IAA) 1988-ban megjelent tanulmányában a következőképpen határozza meg a támogatás fogalmát*: „Valamilyen független

¹ Az Alapítványról lásd a www.mka.hu honlapon és Koncz Gábor [2001]: Épület és funkció. A Magyar Kultúra Alapítványról, a szinergizmus értelmezésével. In: Szín. Közösségi művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 6/5. szám, 2001. november, 16–25. old.

² Koncz Gábor megnyitó beszéde elolvasható a www.mka.hu honlapon

³ Eredeti, bővebb változata Bába Szilvia [2005]: A Magyar Kultúra Alapítvány szponzorszerző tevékenysége. Szakdolgozat. Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely, 57 old + mellékletek

aktivitás pénzügyi vagy anyagi támogatása, amely nem függ szorosan össze a támogató vállalat kereskedelmi céljaival. A jótékony célú adakozásnak vagy patronálásnak nem célja a haszonszerzés.” (Fazekas Ildikó–Nagy Alfréd, 2000. 18. old.)

A Magyar Public Relations Szövetség (MPRSZ) Gárdonyi Nyilatkozata ettől eltérő: „Támogatás: olyan tevékenység, amely a szervezet kedvező megítélésének erősítését szolgálja más szervezet, egyén vagy tevékenység presztízsének felhasználásával. A támogatás gyűjtőkategória. Területei: szponzorálás, amely ellentételezett anyagi (vagy egyéb) támogatás nyújtása; mecenatúra, amely ellenszolgáltatás nélküli anyagi (vagy egyéb) támogatás nyújtása.”

A támogatás szó jelentése: „Anyagilag segít, pártfogol. Erkölcsileg pártfogol.” (Uo., 19. old.)

A szponzorálás kétoldalú üzleti kapcsolatot; befektetés a szponzoráló vállalat részéről, amelynek kereskedelmi, haszonszerzési célja van. Ez a befektetés lehet pénzügyi, tárgyi és humán természetű, tehát szellemi, tanácsadási, személyes közreműködői jellegű.

Az előzőekből következően a támogatást és a szponzorálást külön kategóriaként kezeltem és az utóbbival foglalkozom részletesen.

1. 2. A szponzorálás növekedésének okai

A szponzorálásra fordított kiadások növekedési üteme meghaladja a reklámozásra fordított kiadások növekedési ütemét.

A szponzorálás növekedésének okai:

- ⇒ Folyamatos, erős verseny a szervezetek között, továbbá a vállalatok megkülönböztetési igénye miatt újabb megjelenési, kommunikációs lehetőségeket keresnek.
- ⇒ A sajtó területén végbement gyökeres változást már átéltük. Már nem jelent újdonságot az óriásplakát, a buszokon látható plakátok, a film közben látható reklám... Sőt!
- ⇒ A televíziós reklám költsége nagyon magas.
- ⇒ A fogyasztót nap mint nap rengeteg információval bombázzák, ezért kialakult bennük a védekezés az információk özöne ellen. A televízióban reklámozóknak figyelembe kell venniük az ún. „zapping-jelenséget”, vagyis azt, hogy a néző a fotelben ülve, kezében a távirányítóval, váltogat a csatornák között a reklám ideje alatt. Ez a jelenség a rádiózás területén is kezd elterjedni.
- ⇒ A szponzorálás lehetőséget nyújt a reklámkorlátozások és -tilalmak áthidalására. A hagyományos médiumok lassan teljesen telítettek hirdetésekkel. Különböző kormányzati előírásokkal akadályozzák meg a reklámok túlzott arányát. Ezek a közszolgálati adók és csatornák tekintetében szigorúbbak. A dohányárúk, alkoholtermékek, gyógyszerek hirdetését bizonyos médiumokra, időpontokra vonatkozóan tiltják.
- ⇒ A szponzoráció nem kereskedelmi szituációban szólítja meg a közönséget. A fejlettebb országokban csökken a munkaidő, így a megnövekedett szabad idő hasznos eltöltése egyre fontosabb az emberek életében. A szponzorálás segítségével a vállalat beépülhet ebbe a környezetbe.

- ⇒ Az érzelmi érvek erősödnek az értelmiekhez képest; a szponzoráció segítségével sikerülhet a vállalatnak megfognia azokat az érzelmi szálakat, amelyek a célcsoportja számára a szabad idejében fontos, érdekes és ami a lelkéhez kapcsolódik (pl.: szeret színházba, kiállításra, uszodába járni stb.).
- ⇒ A szponzoráláshoz kapcsolódó ún. „hospitality”, azaz a szponzorált eseményen történő vendéglátás jelentősége nő. A szponzor az üzleti partnereit a VIP-helyiségben fogadja, megvendégeli, különleges programot biztosít a számukra; kellemes környezetben ápolja kapcsolatait.

1. 3. A vállalat, vállalkozás céljai a szponzorálással

- ⇒ *Különleges célpiacokra való belépés lehetősége.* Például egy bizonyos terület orvos-specialistáinak konferenciája jelentős lehetőségeket kínálhat bizonyos gyógyszereket, orvosi felszereléseket gyártók számára, hogy nagyszámú potenciális döntéshozóval léphessenek kapcsolatba egy időben és helyen.
- ⇒ *Egy termék, szolgáltatás bevezetésének támogatása; márka-image-nek a kialakítása, növelése.* Például egy sportszergyártó, aki földrajzilag új piacra szeretne betörni, szponzorálhat egy sor televíziós sportközvetítést vagy sporteseményt. Vagy egy kisvárosban, faluban nyíló bankfiók szponzorálhatja a helyi fesztivált, falunapot.
- ⇒ *A termékek, szolgáltatások sajátos életstílussal való megfeleltetése.* Például egy alkoholtartalmú ital gyártója szponzorálhat fiatalokhoz szóló rendezvényeket, úgy mint rockzenei fesztiválokat, mivel azt szeretné a cég, hogy termékükkel kapcsolatban a fiatalabb generációkra, a vidámság keresésére és az új dolgok felfedezése iránti vágyra lehessen asszociálni.
- ⇒ *Kapcsolatépítés az elosztási (értékesítési) csatornák képviselőivel.* Például egy vállalat céljai között szerepelhet a szorosabb kapcsolat létrehozása azokkal a cégekkel, amelyek értékesítik vagy nagy tételben vásárolják termékeit. Ennek érdekében szponzorálhat egy rendezvényt, ahol, a megállapodás keretében, „hospitality” sátrat állíthat fel, ahol fogadhatja üzleti partnereit; tiszteletjegyeket kap és meghívókat a különleges összejövetelekre.
- ⇒ *Kereskedelmi, értékesítési lehetőségek.* Például egy sörfőzde a szponzoráláson keresztül hozzájuthat ahhoz az előnyhöz, hogy a rendezvényen kizárólag az ő termékei értékesíthetők.
- ⇒ *Egy termék tulajdonságainak bemutatása.* Például egy mezőgazdasági gépeket gyártó vállalat szponzorálhatja a Mezőgazdasági Napok rendezvényt, ahol bemutathatja termékeit a potenciális célcsoportjának. Vagy egy fesztiválon az üdítőt gyártó vállalatnak lehetősége nyílik arra, hogy megkóstoltassa termékét, mintát adjon belőle a látogatóknak.
- ⇒ *Értékesítés növelése.* Például egy ismert sportolót szponzorál egy sportszergyártó cég; a célcsoport pedig a mintát követve a terméket vásárolja.
- ⇒ *Speciális referencia elérése.* Például egy óragyár szponzorálhat egy futóversenyt, ahol az ő termékével mérik a századmásodperceket, így bizonyíthatja a termék kiváló minőségét.

- ⇒ *A dolgozói jutalmazásnak, teljesítményelismerésnek, azaz a belső PR tevékenységnek az eszköze a szponzorálás. Például egy koncert szponzorálásakor a szervezet a kapott tiszteletjegyeket a dolgozói között osztja szét. Ez egy lehetőség, hogy erősítse a dolgozók vállalat iránti lojalitását, jobb teljesítményre ösztönözze őket.*
- ⇒ *A jó hírnév, a publicitás növelése. Azaz a szponzoráció a külső PR tevékenység eszköze. Például egy szervezet szponzorál egy jótékonyági eseményt, hogy ezen keresztül a köztudatban kialakítsa a felelős szervezet image-t.*
- ⇒ *Összességében tehát a vállalat nevének ismertté tétele; image kialakítása, javítása.*

1. 4. A szponzorálás három fő területe

A szponzorálás három fő területe a sport, a kultúra és a társadalmi-szociális (oktatás, egészségügy, környezetvédelem) intézmény- és tevékenységrendszer.

A szponzori kiadások körülbelül kétharmada a sport területére áramlik. Ennek több oka van. A sport az életünk része; a szabad idő eltöltésének gyakori, népszerű formája, valamint szórakozás is. A sporteseményeket sokan látogatják, továbbá a televíziós közvetítések révén még többen láthatják, tehát meglehetősen széles a célcsoportja. A sporttal, a sportolóval kapcsolatos asszociációkhoz (a siker, a győzelem, az erő, a lendület, a dinamizmus, a kitartás, az akaratérvő, a bátorság stb.) sok vállalat kapcsolódhat.

A kultúra szponzorálása a szervezet image-ére, hírnevére van jelentős hatással. A kultúrához az érték, klasszikus szépség, elegancia, időtállóság, presztízs, stb. asszociációk kapcsolódnak, melyekhez olyan vállalatok csatlakozhatnak, amelyeknek az image-ébe beleillenek. A kultúra egyes területei (képzőművészet, komolyzene, könnyűzene, irodalom, színház stb.) különböző előnyöket, lehetőségeket nyújtanak a szponzor számára.

A szociális szponzorálás területére a szponzorálási összköltségek csupán 3-5 %-a áramlik. Ma még nehezen ismerik fel a for-profit szervezetek az ezen a téren felmerülő lehetőségeket. A közvélemény a környezetével összefüggő eseményekre, problémákra érzékenyen reagál, ezért azok a vállalatok, melyek ezekre odafigyelnek, a nyilvánosság bizalmát vívhatják ki.

1. 5. A szponzorszerzés lépései

A szponzorálás a vállalat olyan befektetése egy közösségi vagy állami tevékenységbe, művészetekbe, sporteseménybe, kulturális rendezvénybe, amely befektetéstől hasznot vár. *Ezért fontos, hogy rendezvényünket, szponzori ajánlatunkat a szponzoráló szemszögéből nézzük, az ő fejével próbáljunk meg gondolkodni.*

- ⇒ *Nélkülözhetetlen, hogy pontosan ismerjük rendezvényünket.*

A vállalatok kialakítják üzleti stratégiájukat, ehhez meghatározzák a kommunikációs tervet, melyben szerepelnek többek között a szponzorálási elképzelések is. Tehát egy jól működő cég szponzorálási döntéseiben proaktív, azaz

előre tudja, hogy milyen céljai megvalósításához (lásd a szponzorálási célokról szóló részt) hatékony eszköz a szponzorálás.

Fontos meghatározni *rendezvényünk jellegét, célcsoportját*. A szponzor számára a *legfontosabb kérdés az, hogy egyrészt illik-e a rendezvény a vállalat image-ébe, másrészt, hogy a rendezvény célcsoportja egybeesik-e az övével*. A rendezvény jellege, célcsoportja, földrajzi értelemben vett hatóköre (nemzetközi, országos, helyi stb.) behatárolja a potenciális szponzorok körét. Ki kell fejtenünk a rendezvényünk nyújtotta előnyöket; milyen jogokat, lehetőségeket tudunk felkínálni a szponzornak.

⇒ *Ismerjük meg a potenciális szponzorokat.*

Gyűjtsünk információt a tevékenységükről, üzleti céljaikról, törekvéseikről, termékeikről, szolgáltatásaikról, teljesítményükről, a döntéshozókról, a szponzorálási tevékenységükről (milyen területet, rendezvényt szponzorálnak, szponzoráltak-e már a mienkhez hasonló jellegű rendezvényt, stb.). *A potenciális szponzorok számbavételénél elsőként a saját és a munkatársak „kapcsolati tőkéjét” vegyük figyelembe*. A fontossági lista élére azok a vállalatok, vállalati vezetők, munkatársak és magánszemélyek kerüljenek, akikkel jó személyes kapcsolatunk van, akikkel korábban már együttműködtünk. Több felmérés igazolta, hogy legeredményesebben a személyes kapcsolatok révén lehet sikerünk a szponzorszerzésben.

⇒ *Készítsük el a szponzori ajánlatot.*

Az ajánlatban röviden *mutassuk be rendezvényünket*: jellegét; küldetését; céljait; a programot; az időpontot és időtartamot; a helyszínt; a szervezőket; a kommunikációs tervet (hol, hogyan fogjuk reklámozni, propagálni); a várható médiamegjelenéseket; a várható látogatók számát; jellemzőit (életkor, nem, lakóhely, végzettség, aktivitás, foglalkozás stb.). Amennyiben nem most szervezzük meg először, akkor a korábbi rendezvényt is ismertessük röviden.

A vállalatoknak nagyon fontos a nyilvánosság, a médiában való ingyenes szereplés, ezért dolgozzuk ki előre, hogyan reklámozzuk rendezvényünket, illetve *kössünk médiatámogatói megállapodásokat és ezeket hozzuk a potenciális szponzor tudomására*. A rendezvény előtt mindenképp tartsunk sajtótájékoztatót, melyre hívjuk meg a főbb szponzorokat is, akik a sajtó nyilvánossága előtt elmondhatják a szponzorálás tényét, interjút adhatnak, stb.

Megoszlik a szakma véleménye arról, hogy *különböző összegért, más-más ún. szponzori „csomagokat”, szinteket határozzunk meg*, vagy a szponzori összeg megtárgyalását hagyjuk a személyes találkozásra, ahol nagyobb lehetőség van az alkura. Úgy vélem, hogy mivel a szponzor hasznot vár ettől a befektetéstől és a rendezvény előnyeit értékesítjük a számára, ezért a szponzori szintek költségeit határozzuk meg előre. *Az alábbi szponzori szinteket lehet meghatározni*.

* *Névszponzor vagy rendezőszponzor* esetében a rendezvény nevében szerepel a vállalat neve vagy a termék neve (pl.: Kaiser-Plus Budapest Maraton Futóverseny, Unicum Kupa stb.). Csak egy ilyen titulust adhatunk ki. Ebben az esetben a szponzor és a szponzorált neve mindig együtt jelenik meg; minden

reklámfelületen a legfőbb hely őt illeti meg; a szponzorok közül a legtöbb jogot ő kapja. Ez a szint kerül a legtöbbe.

* *Hivatalos szponzori címet* többen kaphatnak. De ilyen kiemelt jelentőségű szponzor se legyen 10-12-nél több, mert hatását veszti.

* *Hivatalos szállító* cím alatt többnyire természetbeni szponzorálást értünk. A rendezvényünkhöz kapcsolódó termékeket, szolgáltatásokat biztosíthatja. Például a hangosítást; a fellépők utaztatását, elszállásolását; a technikai eszközök szállítását; telefonköltségeinket; a szórólapok, belépőjegyek, plakátok stb. nyomdai előállítását; stb. a szponzor biztosítja.

* *Helyi szponzor* elsősorban a rendezvény színhelyén tartózkodókat célozza meg. Például a helyi vendéglő; szálloda; üzlet stb. Nyilván nem veheti fel a versenyt a multinacionális nagyvállalatokkal, ezért nem is olyan magas ennek a szintnek a díja, de neki is előnye származik rendezvényünk szponzorálásából.

* *Egy másik felosztás szerint lehet gyémánt, arany, ezüst, bronz szponzori fokozat.* Értelemszerűen a legmagasabb szint kerül a legtöbbe és ez nyújtja a legtöbb lehetőséget, és így csökken fokozatosan.

A szinteknél soroljuk fel a lehetőségeket, jogokat: milyen reklámanyagon (szórólap, meghívó, plakát, műsorfüzet, belépőjegy stb.) tüntetjük fel a nevét és a logóját; a rendezvény helyszínén hol helyezhet el információs anyagot, reklámtáblát, molinót stb.; értékesíthet-e a rendezvényen; hány darab tiszteletjegyet kap; kap-e ún. „hospitality” helyiséget (szobát, sátrat, standot stb.), ahol vendégül láthatja meghívottait; stb.

Az ajánlatunkhoz *mellékeljünk olyan dokumentációkat*, melyek megerősítik azt (pl.: fotók; alaprajzok a helyszínről; költségvetés; marketingterv; stb.). Írásos és digitális formában is érdemes az ajánlatot elkészíteni.

⇒ *A potenciális szponzorok megkeresése.*

Először telefonon történjen a megkeresés, de törekedjünk a személyes találkozóra. Ha előzetesen elküldtük postán vagy e-mailen az ajánlatot, akkor is vigyük magunkkal a tárgyalásra. A tárgyalás folyamán ne azt hangsúlyozzuk, hogy nekünk pénzre van szükségünk, hanem sokkal inkább azt emeljük ki, hogy rendezvényünkön lehetősége van a célcsoportját megszólítania.

⇒ *Szerződészkötés.*

Minden lényeges kérdésre (jogok; pénzügyi teljesítés módja, üteme; stb.) térjünk ki.

⇒ *A lebonyolítás szakasza.*

Ez jelenti tulajdonképpen a szponzor és a szponzorált együttműködését. Ahhoz, hogy a szponzor befektetése megtérüljön, nem elég átutalnia a pénzt. Nélkülözhetetlen, hogy a *szponzoráló vállalat külön is közzétegye a szponzorálás tényét*, a szponzorált rendezvény időbeliségével összhangban. Szakemberek a siker zálogának tartják azt (is), hogy a *szponzoráció során a közvetlen (szponzorálás összege) és a járulékos költségek (szponzorálás közzététele; ezzel kapcsolatos egyéb ráfordítások) között 1:1 arány legyen.*

⇒ Az utómunka.

Fejazzük ki köszönetünket a szponzoroknak. Állítsunk össze számukra egy „emlékeztetőt”, azaz fotókat a rendezvényről (lehetőleg olyanokat, melyeken jól látható a neve, logója, molinója stb.), a média-megjelenéseket stb. Ha a szponzorok is sikeresnek ítélték meg az együttműködést, akkor felajánlhatjuk nekik a következő rendezvényünk szponzorálási lehetőségét. Vannak Magyarországon olyan sikeres rendezvények, ahol a szervezők abban a helyzetben vannak, hogy válogatnak a szponzorálásra jelentkezők között, valamint több millió forintban határozzák meg a minimális szponzori összeget.

2. SZPONZORSZERZÉS A MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY ÁLTAL SZERVEZETT IX. MAGYAR KARIKATÚRA MŰVÉSZETI FESZTIVÁLHOZ

A Magyar Kultúra Alapítvány alapítványi feladatainak pénzügyi forrását vállalkozói munkával teremti meg. A rendezvények, így a Karikatúra Fesztivál fedezetét egyrészt pályázat(ok)ból, másrészt szponzorálással biztosítottuk.

2. 1. A IX. Magyar Karikatúra Művészeti Fesztivál

A Magyar Karikatúra Művészeti Fesztivált 2005-ben már 9. alkalommal szerveztük meg, március 22–április 6. között, „Elébe megyünk a tavasznak!” címmel, lehetőséget nyújtva a kortárs hazai és határon túli szatirikus művészeknek és karikaturistáknak új műveik bemutatására. A Fesztivál fővédnöke Dr. Harsányi László, a Nemzeti Kulturális Alapprogram elnöke volt. A Fesztivál kötött témája a tavasz volt, továbbá volt egy szabadon választott téma is. Az események színhelye a Magyar Kultúra Alapítvány épülete volt, ám a rendezvényt ez alkalommal is lehetett az interneten követni. Eddigi hagyományainkhoz híven ismét színes rendezvények is kapcsolódtak a Fesztiválhoz, így április 6-án Humorest – „Karikatúra a zenében és az irodalomban” címmel várta az érdeklődőket. A Humoresten fellépett a Four Fathers, a Molnár Antal Zeneiskola növendékei és Turek Miklós színművész.

A legjobb alkotásokból magas színvonalú, szignált másolatot készítettünk, melyeket kamara-kiállítás keretében több hazai és külföldi helyszínen mutatunk be.

A Karikatúra Fesztivál célcsoportja egyrészt a hazai és a külhoni magyar karikaturisták, másrészt (elsősorban) a budapesti és Pest megyei lakosok, valamint a Budapestre és főként a Budai Várba látogató turisták voltak.

2. 2. A potenciális szponzorok körének meghatározása

A potenciális szponzorok számbavételénél elsőként a saját és a munkatársak „kapcsolati tőkéjét” vettük figyelembe. A fontossági lista élére azok a vállalatok, vállalati vezetők, munkatársak és magánszemélyek kerültek, akikkel jó személyes kapcsolatunk van, akikkel korábban már együttműködtünk. Célunk az volt, hogy a szponzortól elsősorban pénzt kapjunk, de a potenciális szponzorok között volt olyan vállalat, amely anyagi szponzorálással (például a Fesztiválon helyezést értek díjainak biztosítása; nyomdai munkák elvégzése stb.) is jelentősen tudja támogatni rendezvényünket. Itt került sor a potenciális média-

támogatók meghatározására is. A fentiek alapján a IX. Magyar Karikatúra Művészeti Fesztivál potenciális szponzorai voltak: az OTP Bank Rt., a Raiffeisen Bank Rt., az Erste Bank Rt., a Volksbank Rt., a MOL Rt., a Hewlett Packard, a Média Contact Kft., a Copy General Kft., a Polytex Nyomdaipari Kft., a Papyrus Hungária Rt., a Pej Kft., a Mercato Kft. A potenciális médiatámogatók a Reggel napilap, az American-Hungarian Panorama magazin, a Hócipő, a Civil Rádió voltak.

2. 3. A potenciális szponzorok megkeresése, szerződéskötés

Az előző pontban említett potenciális szponzorokat és médiatámogatókat kerestük meg. Először telefonon felvettük a kapcsolatot; e-mailen vagy postán elküldtük a szponzori ajánlatot. Ezután törekedtünk a személyes találkozóra, hogy szóban is kifejtthessük a Fesztivál és a szponzorálásból eredő előnyöket, stb. Amennyiben sikerrel jártunk, úgy megállapodtunk a szponzorálás, a médiatámogatás részleteiről.

2. 4. A szponzorálással kapcsolatos utómunka

A szponzorálással kapcsolatos adminisztratív feladatok elvégzésén túl, *köszönőlevelet* írtunk az együttműködő partnereknek, amelyhez *mellékteltük* a folyamatosan dokumentált *média-megjelenéseket, fotókat* (az események egészét bemutató képeken kívül mindenkinek azt, amelyiken jól látható volt a molinója, a szórólapja, stb.). A kapcsolatépítés keretében *folyamatosan küldtünk meghívót különböző rendezvényeinkre, tájékoztattuk őket* az Alapítvánnyal kapcsolatos fontosabb eseményekről, hírekről. Majd idővel *megkerestük őket* a következő Magyar Karikatúra Művészeti Fesztivál vagy más kiemelkedő rendezvényünk *szponzori ajánlatával*.

Mint a Napút szerkesztőségének tagja, a *Mi utcánkban* azért ezzel az írással csalogatom az érdeklődőket, hogy *közös székhelyünket* is felkeressék és segítsék a szponzoráció témakörében való közös gondolkodásunkat. No és persze látogassanak el a XII. Magyar Karikatúra Művészeti Fesztiválra, 2008. november 6–30. között. Reménységünk és szándékunk szerint folytatjuk a Fesztivált, tehát 2009-ben is nyitottak vagyunk. Közös székhelyünkön megtiszteltetés, hogy a tízéves Napút folyóiratot is köszönhetem. Ezért a Napút-kör tagját, Dr. Koncz Gábort, a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatóját hívtam meg a *Mi utcánkba*, aki a közművelődés korszerű gyakorlatának általa javasolt *útjelzőiről* és közös gondjainkról elmélkedik.

B. Sz.

Bibliográfia

- Bába Szilvia [2000]: Falusi turizmus a Mátra és a Bükk területén. Szakdolgozat. Felsőkereskedelmi Alapítványi Iskola, Bp., 70 old + mellékletek
- Bába Szilvia [2005]: A Magyar Kultúra Alapítvány szponzorszerző tevékenysége. Szakdolgozat. Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely, 57 old + mellékletek

- Bába Szilvia [2007]: A Magyar Kultúra Alapítvány marketingtevékenysége kiemelt rendezvényein keresztül. Diplomamunka. Pécsi Tudományegyetem FEEK, Pécs, 55 old + mellékletek
- Fazekas Ildikó–Harsányi Dávid [2003]: Marketingkommunikáció. Szókratész Külgazdasági Akadémia, Bp., 344 old.
- Fazekas Ildikó–Nagy Alfréd [2000]: Szponzorálás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 237 old
- Ivánkai-Gondi [2001]: Marketing. Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft., Bp, 131 old.
- Koncz Gábor [1989] : A tábori konyha és a szétfolyó fagyfalt esete; avagy: elég-e több pénz a kultúrára? In: Társadalmi Szemle, 12. szám, 22–29. old.
- Koncz Gábor [2001]: Épület és funkció. A Magyar Kultúra Alapítványról, a szinergizmus értelmezésével. In: Szín. Közösségi művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 6/5. szám, 16–25. old.
- Koncz Gábor [2006]: Mecenatúra. Közvetett, láthatatlan és rejtett finanszírozás a kultúrában. In: Szín. Közösségi művelődés. A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 11/6. szám, 16–19. old.
- Kotler, Philip [1998]: Marketing management. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 875 old.
- Kuti Éva [2004]: Számíthatnak-e a nonprofit szervezetek a vállalatok támogatására? In: Civil szemle, I. évfolyam, 1. szám, 95–117. old.
- Ledvinová, Jana [1997]: Pénz, pénz mindenütt. „Grassroots” adománygyűjtés. http://www.nonprofit.hu/files/2/0/0/200_P%C9%92.doc [2005. 02. 25.]
- Mandy, Judith K. [2000]: Pénzszerzés kulturális célokra. Magyar Művelődési Intézet, Bp., 154 old.
- Rosati, Angela [1997]: Adománygyűjtési technikák itthon és külföldön. Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány, Bp., 103 old.
- Veres Zoltán [2002]: Szolgáltatásmarketing. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 344 old.

Dr. Koncz Gábor

Merre van előre?

Útjelzők a közművelődés korszerű gyakorlatában

Köszönöm, hogy többen javaslatot tettek az útjelzőkre: átépítés alatt, zsákutca, fémből volt és ellopták, egyéb veszély...¹ Fontos tehát a humor, most is, az Európai Unióban is; egy különösen érdekes kötetből idézek: „A kultúra az alkalmazkodás és az ellenállás, a befogadás és az átalakulás dinamikus folyamata, mindenekelőtt azonban a szüntelen ötletek árja... a kultúra, mint az élő tapasztalatok csokra, mindig lényeges vonatkozásaiban lokális. Az Európai Unióból éppen azok az ügyek hiányoznak, amelyek nemzeti szinten lehelnek életet a politikába: a kedvelt személyiségek, a tömegtájékoztatás eszközei és például a humor. Beszédesebb ugyanis a tény, hogy rengeteg vicc szól a montenegróiakról, a franciákról, az olaszokról meg az angolokról, de nem hallottam még viccet az európairól, vagyis egy fiktív alakról.”² Van viszont korszakokat jelző humor a népművelőkről.

Kovalcsik József monumentális művében, a *Kultúra csarnokaiban*, az 1950-es évek ma már számos nevetséges jellemzőjét olvashatjuk. Így például azt is, hogy fel kellett jelenteni azt, aki *kidobós táncot* táncolt, mert más elhajlásra is képes...

Az 1960-as évek közepétől a népművelők próbálták a társadalom felé fordulni. Íme a történet:

A népművelők bekopogtatnak egy parasztház ablakán. – Ki az? – Mi vagyunk! – Ki az a mi? – A népművelők! – Mit akarnak? – Beszélgetni... – Hányan vannak? – Hárman. – Hát, akkor beszélgessenek!

Az 1970-es évek közepétől megpróbáltuk manipulálni, átverni a hatalmat. Az újabb történet:

Sétál egy népművelő egy majommal az utcán. Szembejön egy rendőr. – Hát maga mit csinál itt? – Sétálok a majommal az utcán. – Hogyan sétál a majommal az utcán, azonnal vigye az állatkertbe! – Másnap a népművelő sétál a majommal az utcán. Szembejön a rendőr. – Hát nem megmondtam, hogy vi-

¹ Öregdiák találkozóra, szakmai konferenciára és emlékező programokra kaptam meghívást, 2008. október 10–11-re, Szombathelyre. A szervezők: a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja és a Dr. Kiss Gyula Kulturális Egyesület. A Szombathelyi Felsőfokú Tanítóképző Intézetben és jogutód intézményeiben, 1989-ig végzett, népművelő–könyvtáros hallgatókat és nagyra becsült tanáraikat invitálták az igényes meghívóval. Kiténtető megtszítettetés, hogy ez az előadás ott elhangozhatott. Az előadó Dr. Koncz Gábor Ph.D., egyetemi magántanár, a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója, a Magyar Comenius Társaság alelnöke. E-mail: mka@mka.hu , honlap: www.mka.hu.

² Az előadás helyszíne a szlovén–magyar kulturális kapcsolatok kiemelkedően jelentős intézménye; ezért is éppen egy szlovén diplomata kitűnő könyvét idézem és ajánlom az érdeklődők figyelmébe. Debeljak, Aleš [2006]: *Európa európaiak nélkül*. Bp., Napkút Kiadó, 41–42. old.

gye a majmot az állatkertbe?! – Jó, jó, tegnap elvittem az állatkertbe, ma pedig moziba megyünk...³

Az 1980-as évek végétől napjainkig még nincs összefoglaló vicc, bár jómagam is megpróbálkoztam a poénkodással. A kultúra finanszírozása olyan, mint a tábori konyha; amely előrenyomuláskor az utolsó, visszavonuláskor az első... Vagy: kaptunk fagylaltot a markunkba, mert a tölcsérré már nem jutott pénz...⁴

Az 1980-as évek végén, az Országos Tervhivatalban kitűnő főnököm és barátom egyszer csak felkiáltott: „Tervezgetünk itt gyerekek, tervezgetünk; csak tudnánk, hogy merre van előre...” Erre is utalva rendeztünk karikatúra művészeti fesztivált 2007-ben, majd ilyen címmel stratégiai tanulmányt készítettem.⁵ Ennek az egyik lényeges mondanivalója volt az, hogy *legalább egyvalamiben*, illetve néhány olyan alapvető társadalmi feladatban egyet kellene értenünk, amelynek, illetve amelyeknek a szolgálatába állíthatnánk a közművelődés intézmény- és tevékenységrendszerét. Irtózatosan szemetes az ország, tehát hirdessük meg a *tirhuljon a szemét* programot; vagy a közművelődés eszközeivel is küzdjünk az apparátusok túlhatalma, a gyilkosan burjánzó adminisztráció ellen.⁶ Nem mondom itt fel ezt a tanulmányt, ám persze felhívom rá a figyelmet és most is szorgalmazom a vita lehetőségét.

A mostani, újabb *merre van előre* fejtegetések során, a rendezvényszervezés tizenegy alapkérdéséből (ki, mit, kinek, mikor, hol, kivel, miből, miért, melyiket, vajon, hogyan) hatra próbálok meg válaszolni.

Kik vagyunk mi, népművelők, kulturális menedzserek, közművelődési intézmények? Nos, a kapitalizmus bomlásának jelenlegi szakaszában éppen világgazdasági válság van, nálunk politikai válsaggal is bonyolítva. *Ha süllyed az egész, akkor mi vagyunk a Titanic zenekara! Mi öntjük a lelket a csüggedők-*

³ Ezek a történetek is előfordulnak a művelődési otthonokat elemző nagyobb tanulmányaimban. Koncz Gábor [2002/a]: Művelődési otthonok: komplex elemzés, 1945–1985. Avagy: „...a jó gyakorlat törvényre emelését gyorsítsuk meg...” In: Szín. A Magyar Művelődési Intézet Folyóirata, 7/1–2. szám, február–április, 15–54. old. (Lásd: www.mka.hu)

Koncz Gábor [2002/b]: Rendszerváltó közművelődés. In: Új Holnap, Tél, 134–157. old.

Koncz Gábor [2003]: Komplex elemzés a művelődési otthonokról 1945–1985 (részlet) In: Beke Pál, Deme Tamás (szerk.): A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig tanulmánygyűjtemény. Bp., Széphalom Könyvműhely, 31–102. old. + 383–384. old.

⁴ Tanulmányban kifejtve lásd a számomra azért nevezetes írást, mert a rendszerváltás hajnalán, 1989-ben, tehát összefoglaló és nyitó tartalommal jelent meg. Koncz Gábor [1989]: A tábori konyha és a szétfolyó fagylalt esete; avagy: elég-e több pénz a kultúrára? In: Társadalmi Szemle, 12. szám, 22–29. old.

⁵ Koncz Gábor [2007]: Merre van előre? Kulturális nemzetstratégia. In: SZÍN Közösségi Művelődés, A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 2007. június, 12/2–3., 67–75. old. , Lásd: www.mmi.hu/ és www.mka.hu.

A fesztiválról lásd: Koncz Gábor [2007]: Merre van előre? XI. Karikatúra Művészeti Fesztivál. www.mka.hu

⁶ A tanulmány kapcsán, egy konferencián jogosan hívta fel a figyelmemet Vadász János arra, hogy nem a bürokrácia ellen kell küzdeni, tartsuk tiszteletben Max Weber fogalmát, hanem az apparátusok túlhatalma a veszélyes.

be. Tudjuk, hogy az a zenekar csodálatosan tette, hiszen voltak, akik megmaradtak és azt is elmesélték, hogy az elsüllyedéskor mit húztak („Hadd menjek, Istenem...”). Tömegek fordulnak el a politikától, a pártoktól; a közművelődés és intézményrendszere nem lehet *oldali*; maga a polisz szolgáltatója legyen; adja, szervezze a *beszédcselekvés színtereit*; ahogyan a már hivatkozott, immár klasszikus Kovalcsik József megfogalmazta. Ezekről a színterekről most ismét vita kezdődött: vannak, akik az egyesületi művelődési otthonok mellett érvelnek; mások ezek létét kétségbe vonják és az önkormányzati fenntartású intézmények erősítését szorgalmazzák. Feltétlenül érdemes e vitát a SZÍN-ben követni (Közösségi Művelődés, A Magyar Művelődési Intézet folyóirata). Arról van ugyanis szó, hogy a közösségi színterek fenntartása és működtetése valóban sokszínűvé vált: önkormányzati, egyesületi, politikai, nonprofit, egyházi, vállalkozói stb. A sokféleségben persze jellemző az, hogy egyes önkormányzatok szabadulni, kivonulni szándékoznak, ám itt is tartsuk szem előtt a kiemelkedő nonprofit szakember, Kuti Éva figyelmeztetését: *ne sértődj meg a valóságra*. Orientációs eszmecseréket, a realitásokkal való szembenézéseket szorgalmazzok! Mindezek stratégiai irányairól is volt szó Dr. Szurmáiné Silkó Mária főosztályvezető asszony átfogó előadásában; a SZÍN-ben közölt stratégiához erre hivatkozva is szóljunk hozzá!

Mit kínálunk? A valóban gazdag, sőt statisztikailag is áttekinthetetlenül szerteágazó közművelődési kínálat egyre inkább rendezvényi jellegű. Települések százai vették át egymástól azt a jó gyakorlatot, hogy a fesztivál, a falunap, a komplex rendezvénysorozat váljon turisztikai vonzerővé, kitörési ponttá. A probléma a túlburjánzás; egymást érik a rendezvények; felszívódnak a közösségek és leértékelődik a fesztivál korábbi, felmenő rendszerű, megméretett jellege. A feladat tehát a koordináció, a koncentráció és a szelektált, válogatott minéműségek minőségképpé fejlesztése.

Miből finanszírozzuk a közművelődést? Ne sírjuk vissza a szocialista paterfamilias, a pénzes dirigenciát. Ha értelmes az önkormányzat és a polgármester, akkor felismeri, hogy érdeke a közművelődés finanszírozása. Hasonlóan: a vállalkozókat is az érdekeik mentén lehet megfogni, és a számukra hasznos szolgáltatásainkon keresztül kapcsolni személyüket és pénzüket a munkánkhoz. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy magunk engedjük el a pénzes zsákokat, hiszen például az SZJA kétszer egy százalékát még mindig csak az adózók jóval kevesebb, mint fele ajánlja fel. Itt nagyon nagy szervezési, meggyőzési, agitációs, koordinációs mulasztásaink vannak. *Ne sértődj meg a valóságra* – mi nem csináljuk jól... Ugyancsak kihasználatlan milliók, sőt milliárdok vannak az EU pályázati lehetőségekben is.⁷

⁷ A kultúra finanszírozási szisztémájáról és lehetőségeiről lásd Koncz Gábor [2005]: A kultúra mai finanszírozási szisztémája Magyarországon. In: Szín Közösségi Művelődés, A Magyar Művelődési Intézet folyóirata 10/6 (december) 38–47. old. (Lásd: www.mmi.hu)

Koncz Gábor [2006]: Kultúrával az „örömös” gazdaságért. In: Karikó Sándor (szerk.): Gazdaság és/vagy kultúra? Bp., Gondolat Kiadó, 157–168. old.

Koncz Gábor [2006]: Mecenatúra, közvetett-, láthatatlan- és rejtett finanszírozás a kultúrában. In: SZÍN Közösségi Művelődés, A Magyar Művelődési Intézet folyóirata, 2006. december, 11/6., 16–19. old., Lásd: www.mmi.hu

Hol lehetnek a közművelődés új színterei? Az utcákon, a tereken, a pályaudvarokon és főleg a plázákban. A mulasztás máris történelmi, hiszen lehetett volna a plázaépítkezéseket úgy szabályozni, hogy kvázi kötelező legyen művelődési otthon típusú intézményt magukban foglalni. Még nem késő, épülnek újabb plázák, csak elhatározás és szervezés kérdése a modern integráció. A mondanivalóm lényege itt az, hogy *csomóponti közművelődésre van szükség*, tehát oda kell szervezni a kínálatot, ahol tőlünk és ettől függetlenül is sokan vannak.⁸

Kivel szervezzük mindezt? Természetesen a népművelőkkel és mai utódaikkal, akik művelődésszervezők, kulturális menedzserek, andragógusok és más jóakarató *szakemberek*, remélhetőleg előbb-utóbb kulturális mediátorok is... Tisztelettel köszönjük mindazoknak, akik itt Szombathelyen, 1962-ben elindították a népművelő–könyvtáros képzést; vitathatatlan alapokat teremtve a mai és a holnapi munkához.⁹ Most az ő segítségükkel is nekünk kell megküzdeni a szakmaiság újabb elismertetéséért. Ehhez azonban az akkreditációs küzdelmeken túlmenően magunk között is szakmai közös nevezőre van szükség.

⁸ Több tanulmány és egy-két kitűnő szakdolgozat foglalkozik a plázák kulturális szerepével és lehetőségeivel. A Magyar Kultúra Alapítvány keretében folyó kutatások ezek áttekintését is célozzák. Lásd továbbá: Koncz Gábor [2006/a]: Csomóponti közművelődés. In: Új Ifjúsági Szemle. Ifjúságelméleti folyóirat, IV. évf. II. szám, nyár, 29–31. old.

Koncz Gábor [2006/b]: Csomóponti közművelődés. In: Balipap Ferenc (szerk.): Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In: *memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Bp. Magyar Művelődési Intézet, Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 211–215. old.

⁹ A találkozóra jelent meg Szále László [2008]: Iskola a láthatáron. A Szombathelyi Felsőfokú Tanítóképzőtől a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskoláig (az első negyed század). Szombathely, Dr. Kiss Gyula Kulturális Egyesület, 259 old. E kitűnő könyvet ezúttal is propagálok. Megrendelhető a Dr. Kiss Gyula Kulturális Egyesület címen: Szombathely, Ady tér 5.; e-mail: nydregio@mmi.hu, továbbá: gyorgy.horvath@mail.vmmik.hu. Fogok majd írni a könyvről, ám már itt is megjegyzem, hogy a találkozóra szóló meghívás és a részvételem személyes pályafutásomban, sorsomban is elgondolkoztató és felrázó volt. Továbbá külön is megtisztelő számomra az, amit a kötet 10. oldalán, a találkozó éjszakáján olvastam: „Voltak fontos törekvések, elméleti megalapozására és gyakorlati megújítására is, köztük nagyon sok a szombathelyi indíttatású, a »nyitott ház« apostolától, Beke Páltól Lipp Mártáig, Földiák Andrásig, Pordány Saroltáig, Balipap Ferencig, vagy a nem »szombathelyi« Vitányi Ivántól Harangi Lászlóig, Novák Józseftől Kovalcsik József, Hídy Péterig, Koncz Gáborig, Varga Tamásig, Vercseg Ilonáig, Benkó Éváig, Horváth Attiláig és még sorolhatnám a »szakmacsinálók« neveket. Egy szakma született általuk...” A mondat további része és a kötet egésze átfogó ismertetést és elemzést igényel. Most csak köszönet: a szerzőnek, Zsámboki Árpád felelős szerkesztőnek, Benke Éva szaklektornak, Bonyhádi Gábor könyvtervezőnek, Dr. Ipkovichné Szakály Ildikó kronológiakészítőnek és Prejczer Paula bibliográfusnak. És mindez nem jöhetett volna létre Horváth György egyesületi elnök és Bagáriné Viszket Katalin körültekintő, áldozatos szervező munkája nélkül. Körünkben volt Szalay László legendás főigazgató és Horváth Margit ugyancsak legendás főigazgató-helyettes, akiknek történetei, élő humora most is erőt adott a további munkához. Azért e hosszú lábjegyzet, hogy szorgalmazzam: e kötet is legyen része a szakmaiságot megalapozó eszmecseréknek. Lásd még: Kozma Gábor: Homorú tükörben. Interjú Szalay Lászlóval. In: Vas Népe, 2008. 09. 20., 18. old.

ség, és ezt a közösen olvasott és vitatott szakirodalom adhatja meg. Mindezt ma még nem pótolja az internet; szükség van tehát a kézbe vehető folyóiratok – pl. a SZÍN, a Kultúra és Közösség – és az internet együttes használatára; az erőteljes, identitásteremtő vitákra!

Vajon mely kérdéseket kell még feltenni? Bizony kutatásra is szükség van, hiszen elképesztően nagyok és sokrétűek a változások, és ismét sok mindent nem tudunk magunkról és a társadalomról. Nemcsak a romakérdés és a roma kultúrával való koordináció az akut feladat, hiszen itt van már a kínaiaké is... Rövidesen szülőképes korba lépnek a magyar nyelven tudó, magyar papírokkal rendelkező, *itt élő* kínai honfitársaink, akikre nem vonatkozik a kínai egyke-törvény, tehát a génjeikben rejlő kultúrával fognak itt sokasodni. Közművelődési feladat is a felismerés, megértés és a kulturált cselekvés stratégiáinak kidolgozása és gyakorlása.

Áprily Lajost idézem: „Jön új világ, hatalmasabb a kornál, mely börtönében elvéreztetett...”

Ám ennek során sem árt, ha figyelünk Musilra: „Ha nyitott ajtókon szerencsésen akarunk bejutni, ügyelnünk kell arra a tényre, hogy keretük szilárd: ez az alapelv... valóságérzékünk következménye. Ha azonban létezik valóságérzék, és létjogosultságában ki kételkedne, kell lennie olyasvalaminek is, amit lehetőségérzéknek nevezhetünk. Akiben ez él, nem mondja például: Itt ez vagy az történt, történik majd, kell történnie; hanem rájön: Itt valami történhetne.”¹⁰

¹⁰ Musil, R. [1977]: *A tulajdonságok nélküli ember*. Bp., Európa Könyvkiadó. I. kötet, 18–19. old.

Bognár utca

54 → 69

Belépő

Az én utcám hosszú is meg rövid is, földi is meg égi is, lakják is meg nem is.

A mi valóságos utcánkban Szabadka külvárosában – eredetileg zsákutca volt, bolgárkerttel a végén, aztán kiparcellázták, megnyitották, s 56-ban tankok vonultak át rajta a magyar határra; később meg a nemzetközi út forgalmát terelték rá egy időre – a szomszédokat gyerekkoromban még egyberántotta, ha valamelyik házhoz szenet hoztak, kalákában egykettőre behordták. Ilyen segítő jó szándék és kollektív szellem azóta már talán csak a szerkesztőségek egyikében-másikában terem, különösen is a Napútban, ahogyan pályám kezdetén az Új Symposionban. Utcámba ezért invitáltam olyanokat, akiknek talán adtam is, akiktől kaptam is valami fontosat, jókor és jót, tegnapelőtt, tegnap vagy a minap, jó órában.

S van az én régi-új utcámnak égi mása. Az irodalommal talán már az a hatodikos magyardolgozatom eljegyzett, melynek megadott témája – a mi utcánk volt. Tekinthezném utólag a belépőmnek. Lemérhettem az osztálytársak ámuldozásán, akik furcsállották, hogy a leírásban utcánk árcai, pora és röggje után oly nagy teret, annyi rajongást kap a csillagos égbolt, melyet az utcánkból látok, s méghozzá valamiféle égi városnak vizionálok. Mert nekem így szép. Ha odafent az a város a jövendőm volt, abban is találtatna valós utcám, egyirányú (a Húvösvölgyi utat keresztezi éppen), ha pedig a szellemi térség, vagyis a valótlan, abba olyképp bejáratos mindegyik vendégem, hogy – velem rokon módon – egyre inkább csak a harmatcsepp méri ragyogását.

Lakják, lakhatnák az én utcámat nagyon sokan még, közelebb is (távolabb is, belépők és kilépők). Most azoké ez a rögtönzött korzó, akiket ritkán lehet látni benne. Mindent elmondanak itt helyettem...

B. A.

Mák Ferenc

Egy lelkészsors

(Részlet)

A Drávaszög múltunk hosszú évszázadai során a nagy hírű, történelemformáló lelkészeiről vált ismertté, s ha ma – a történelmünk visszahódításának pillanatában – némely közösségek földbirtokos faluépítőkre, írogató, dalolgotó és az eltűnő népi hagyományok begyűjtésén fáradozó tanítókra, földmérő vagy víz-építő kiszolgált katona-tudósokra emlékeznek szívesen, Baranya déli csücskéről bízvást elmondható: meghívott és befogadott papjai őrizték meg az ottani magyarságot életerőben és szándékban töretlennek – és nagynak. Bőségesen találunk erre példát Lábadi Károly *Drávaszög ábécé* (1996) és az *Istenek hajlékai a Drávaszögben* című köteteiben, mi több, a Laskóról írott könyveiben a lelkész és a falu közösségének lelki összeforrottságában rejlő történelmi megtartó erő jelentőségére mutatott rá. Kell abban lenni némi igazságnak, hogy Sztárai Mihály, Szegedi Kis István és Laskai Csókás Péter szelleme évszázadokra meghatározta a dörömb köré épült falu életét, szellemét és emberségét. Ugyanezt büszkén elmondhatja magáról Vörösmart, Csúza, Hercegszöllős, Kopács és Kórógy egyaránt – legfeljebb még nem akadt krónikása a történelmének.

Ágoston Sándor – akinek nevét a jugoszláviai magyar reformátusok legkivalóbb püspökeként őrizte meg az emlékezet – az isteni gondviselés útmutatásának köszönhetően Kórógyon kezdte a lelkészi pályáját. A pályáját – és nem a lelkészi hivatását, mert ez utóbbit, ahogyan erre maga is szívesen emlékezett, az általa oly nagyon szeretett kórógyi híveitől tanulta meg. Ő nem lelkészként került a Dráva mocsárvilágába, ő ott, abban a közösségben vált Isten hűséges szolgájává. Szívesen emlékezett rá, hogy az igehirdetést mindig a falu lakóinak az elvárásaihoz igazította, prédikációinak sikerét mindig a hívek tekintetéből olvasta ki. S a hallgatóság mindig tévedhetetlennek bizonyult – szokásai, ősi erkölcsi szempontjai mentén fogalmazta meg az elvárásait, melyekkel magához formálta, alakította a lelkészét is.

Halála előtt egy évvel, 1959. július havában papírra vetett *Evangéliumi egyszisztencia bizonytalan világban* című, mindössze néhány oldalnyi, a *Hogyan lettem lelképásztor* kérdésre választ kereső önéletrajzában elmondta, szülőfalujában, Bácsfeketehegyen ugyan református hitben és szellemben nevelkedett, mégsem jutott az eszébe, hogy lelkészi pályára adja a fejét. Még akkor sem, amikor sikeresen érettségizett a nagy hírű kecskeméti református gimnáziumban. Orvos szeretett volna lenni, de a szülei nem tudták ehhez előteremteni a pénzt. „Csupán azért lettem teológus, mert ez volt a legolcsóbb pálya” – olvasható a kései vallomásban. Sikeres középiskolai tanulmányaival a háta mögött, ismét az orvosi pályával kacérkodott, állami stipendiumért folyamodott a katona-orvosi parancsnoksághoz – hasztalan. Teológiai érettségivel a zsebben, továbbra is valami hasznos pálya után kutatott, „eszem ágában sem volt, hogy lelkész legyek” – emlékezett hetvenhét évesen kamaszéveire a püspök. A tanári

pálya – talán igen, némi filozófiai pallérozottsággal akár a teológia tanára is lehetne. Ösztöndíjkérelmét elfogadták, biztosították számára a svájci tanulmányi éveket, s már a bázeli alumneumban a rendelkezésére bocsátott szoba számát is ismerte. Poggászsa már a bázeli vonaton volt, az ifjú bölcsész Budapesten csak azért száll le, hogy elköszönjön jótévőjétől, Baksai Lajos püspök úrtól. A püspöki hivatalban azután közölték vele, hogy Bazel helyett Kórógyra fog menni káplánnak, ahol egy 80 esztendőös öreg lelkész mellett kell hivatalt vállalnia. Vigasztalásként búcsúzásakor az emlékezetébe idézték a Csel. 16:9-10-et. Másról kellett megtudnia, hogy Kórógy, ahol őt az eklézsia várta, „egy eldugott kis falu Horvátországban, 24 km-re a legközelebbi vasútállomáshoz”.

Kórógyra érkezve az első volt, hogy megrendelte a Heidelbergi Kátét, amit egészen addig soha nem is látott, hiszen a pesti teológián nem teológusokat, csak hitszónokokat képeztek. Lelkészsé nevelésében azonban a kórógyi hívek játszották a meghatározó szerepet, azok elvárásainak kellett minden pillanatban megfelelnie. „A kórógyi nép ahhoz a 15 faluhoz tartozik – olvasható a csodálatos életrajzában –, amely 1000 éve ugyanazon a helyen lakik. Ebből a 15 faluból 10 van Baranyában, a Dráva bal parti torkolatánál, és 5 van a Dráva torkolatától délre. Ezen a vidéken valamikor óriási mocsárterület volt. El voltak zárva a világtól s így tudtak megmaradni a török háborúk idejében. A reformációt 1530–40 táján fogadták el. Még ma is az akkori bibliafordítás 400 éves nyelvén beszélnek, mind a 150 zsoltárt énekelik. Mind a 15 eklézsia kicsi 200–1000 lélekig, de a világért le nem mondanának arról, hogy mindegyiknek külön lelkipásztora legyen, pedig egymáshoz közel vannak. Ezelőtt 50 évvel, még minden külső segély nélkül nemcsak lelkési állást, hanem ezenkívül külön felekezeti iskolát is tartottak fenn. Ezek a régi felekezeti iskolák az első világháború után szűntek meg. A hatóság államosította őket. Maradandó hatásuk abban van, hogy népünk megtanult, és még ma is szeret énekelni. Ezért járnak a templomba.” Ez a hitéhez és a hagyományaihoz hű gyülekezet segítette Ágoston Sándort abban, hogy Istennek tetsző szerepében előbb lelkipásztorrá, majd az idők során egyháza legfőbb gondviselőjévé, a püspökévé váljon.

Mindazonáltal az ifjú lelkész végre kiélhette orvosi hajlamait is: mivel a legközelebbi felcser 24 kilométerre volt, Kórógyon ebbe a mesterségbe is bele kellett tanulnia. Ötféle gyógyszer állt a rendelkezésére – Aspirin, Chinin, Opium tinctura, keserűs és Hoffmann cseppek –, és ezzel kellett gyógyítani a falu apraját, nagyját. S ha operálni kellett, hát a zsebkésével a chirurgusi feladatot is ellátta. És mielőtt ügyvédként nekilátott volna a különböző beadványok megfogalmazásához, meggyógyította az éppen beteg lovakat, s a felfúvódott teheneken is segített. „Mikor nem voltam otthon, azt mondták: üres a falu. Mikor otthon voltam, azt mondták: tele van a falu.” A falu azonban sokszor üres volt – lelkésük távoli települések szórványmagyarjainak a lelki gondozását is ellátta.

Amikor 1942-ben közzétette Csete Istvánnal közösen összeállított *Istentiszteleti rend a szórványokban* című, külsőleg szerény, de jelentőségében annál nagyobb művét, a könyvecskéhez írt bevezetőben a püspök elmondta: harminc évvel korábban – tehát az 1910-es években, éppen kórógyi lelkészi hivatása idején – a Julián Egyesület megbízásából több ízben is meglátogatta a boszniai magyar telepeket, köztük Vucsijákot is. A falu lakosai 1902-ben jöttek a területre, és minden ígéret ellenére nem szántóföldet kaptak, hanem csak erdőt. Ilyen

területen kellett valahogy megteremteni az élet lehetőségét – erdőt kellett irtani ahhoz, hogy művelhető területhez jussanak. A fát nem lehetett eladni, mert annak ott nem volt értéke, legfeljebb ha faszenet égettek, abból teremthettek némi jövedelmet. Elképesztő volt a nyomor abban a faluban. „Mikor én köztük jártam, akkor már félig-meddig szántó-vetők voltak. Már cséplőgép is volt a faluban. Sem azelőtt, sem azóta, soha senki meg nem látogatta őket, pedig 100 magyar család élt ott egy rakáson a boszniai nagy hegyek között.” Ezek között a magukra hagyott magyarok között kellett megtapasztalnia, hogy mérhetetlen elhagyatottságukban, még a lelki gondozásukat sem végzi senki, Banyalukáról egy trappista barát járt ki hozzájuk havonta misézni – ez volt a legtöbb, amiben részük lehetett. Akkor döntött úgy, hogy Isten szolgáljaként mindent megtesz azért, hogy enyhítsen a Szlavóniában és Boszniában szórványsorban élő magyarok elhagyatottságán és kiszolgáltatottságán. „Horvátországban sok magyar él, akiket nem telepített oda senki – írta önéletrajzában Ágoston Sándor –, hanem 100 évvel ezelőtt Magyarországból kezdtek ide leszivárogni. A gazdasági helyzet hozta magával ezt a lassú leszivárgást. Magyarországon kevés kis földjüket eladták s Horvátországban sok földet vettek az árán. Itt nem volt értéke a földnek. Lehetett kapni földet egy kabátért is, egy üveg pálinkáért is. Így szaporodtak el Horvátországban a magyar szórványok, s köztük sok református család. Ezek felszívódásának megakadályozására a magyar kormány az egyházakat hívta segítségül.” Ebben a munkában vett részt a kórógyi lelkész – iskolákat szervezett, népkönyvtárakat alapított, tanfelügyelője volt a református felekezeti iskoláknak. Ágoston Sándor tizenhét évig volt kórógyi református lelkész és a horvátországi szórványok lelki gondozója – munkájának emlékét méltán őrizhetné a táj sok-sok nemzedéke.

Amikor 1914-ben kitört ez első világháború, Kórógy lelkészét táviratilag Budapestre rendelték, ahol közölték vele, hogy a horvátországi és a boszniai magyar szórványokban végzett lelkészi tevékenysége jutalmául kinevezték Debrecen város és Hajdu vármegye királyi tanfelügyelőjévé – máris elfoglalhatja új helyét és tisztségét. Kórógy után Debrecen! – Ágoston Sándor körül mindenki úszott a boldogságban. „Egy eldugott falusi papból az ország 72 tanfelügyelője között egyszerre a legelső lenni” – kit ne ragadott volna magával a lelkesedés? Csak egy öreg barátja nézett komor tekintettel a szemébe, s intett a fejével, hogy: ne! És ő ebben az isteni gondviselés útmutatását vélte látni – visszatért hát Kórógyra, mert abban az időben a falujára is súlyos megpróbáltatások vártak. „Máig sem bántam meg. Sőt áldom az emlékét az én öreg barátomnak, aki egy néma fejmozdulatával lebeszélte” – írta idős korában papírra vetett önéletrajzában a református püspök. Pedig az igazi megpróbáltatások még csak ezután következtek, Trianon után szülőfalujában, Bácsfeketehegyen előbb lelkésszé, majd hatszor egymás után püspökké választották őt a hívei, s nem kevesebbet, mint a kisebbségi elesettségbe jutott magyar reformátusok lelki gondozását kellett magára vállalnia. Egzisztenciális kisémmizettség, lelki-szellemi kiszolgáltatottság, a királyi diktatúra önkénye, a többségi szerb nemzet megvetése, a közösségen végigsöprő vérbosszú elfeledhetetlen rémülete és az istenhit illegálitásának évei vártak reá az elkövetkező közel negyven esztendő során.

Ágoston Sándor tehát 1914-ben még visszatért kórógyi híveihez, zsolttárral vigasztalni a lelkeket, és bicskával gyógyítani a testi nyavalyát. 1915-ben a há-

ború már kegyetlenül megtépázta az ő eklézsiáját is, és mint jó lelkipásztor, most is igyekezett vigasztalni az elesetteket. Az év karácsonyára húszoldalas füzetben szólította meg a fronton szolgáló, a kórházakban szenvedő vagy a fogságban sínylő falubeli férfiakat. Vitte a posta a háborús frontokra az *Üzenet hazulról* című füzetet, melynek címlapján olvasható: *A kórógyi katonáknak küldi szent karácsony ünnepére az egész község nevében Ágoston Sándor lelkész.*

„Kelt levelem Kórógyon, 1915. december hó 10-én. Kívánom, hogy ezen pár sor írásom lelki-testi épségben és jó egészségben találjon mindnyájatokat” – kezdte levelét a lelkész, ünnepélyesen, mintha az Isten színe előtt adna számot a reá bízott nyáj állapotáról. Mindenkit megszólít, mindenkire szól. Távol élünk egymástól – folytatja levelét – „Mi itthon, az ősi hajlékokban, ti pedig szerteszéjjel a nagy világban: ki Szerbiában, ki a távoli havasokon, ki az orosz síkságokon, ki pedig Szibériában, vagy Turkesztánban szomorú rabságban – sokan pedig sehol, mert már nyugosznak a csöndes katona-sírok alatt. De legyetek bárhol, mindenütt rátok gondolunk, benneteket emlegetünk, értektek imádkozunk.” És következik azok névsora, akik *A hazáért és a királyért, az édes otthonért és szeretetekért hősi halált haltak*, név szerint tízen: Tóth Samu, Dezső Pál, Balázs Péter, Kovács István, Szánki János, Dezső Illés, Gyana János, Pap János, Bencze József és Szekeres Illés – némelyikük szép emlékét fénykép is megörökítette. (...) „E szerint tehát összegezve a fentieket: hősi halált haltak 10-en, eltűntek 10-en, hadifogságba kerültek 21-en, katonai szolgálatban vannak 91-en, vagyis hiányzik a falunkból eddig 132 fiatal és javakorabeli férfi.”

A fronton szolgálók számára röviden összefoglalta az otthon történeteket is. Mindenkiel megosztja nagy fájdalmát, Rózsika kislánya halálát, majd összefoglalta mindazon súlyos csapásokat, amelyek más családokat értek. Hosszan sorolta az elhaltakat, de örömmel újságot, hogy Bertalan Erzsike tanítókisasszony éppen a mozgósítás napján váltott jegyet Gödöllei tanító úrral, aki viszont nem sokkal ezt követően kénytelen volt bevonulni, így most Erzsike „vőlegényéhez méltó hősiességgel végzi a kettős munkát”. A kántori teendőket a háború kitörése óta Gál Sándor látja el, a hitelszövetkezetben pedig Dávid Lajos szentlászlói tanító könyvel, akinek Lajos fia sajnos Szerbiában meghalt. Szerencséje volt viszont Kórógyinak az aratásnál. Hetven orosz hadifoglyot vezényeltek a faluba, akiket – mindenki nagy meglepetésére – munkára a helyi gazdákhöz osztottak ki. Mire kiderült a katonai adminisztráció tévedése, a szorgalmas oroszok szépen betakarították a gabonát. A község egyébként, a háború dacára, jól gazdálkodott, s amellet, hogy magát ellátta, 1780 koronát adott hadi célokra, és 80.000 koronát jegyzett hadikölcsönre. Majd így zárta az 1915-ös háborús esztendő krónikáját: „Katonák! Munkások! Kocsisok! Sebesültek! Foglyok! Karácsony ünnepére az egész gyülekezet küldi néktek jó kívánságait. S küldöm az egész gyülekezettel jó kívánságomat én is. Megáldjon, megsegítsen, megtartsa, meggyógyítsa, megszabadítsa s hozzon vissza benneteket épségben és jó egészségben a mindenható Isten! Ezzel bezárom leveletem, köszöntelek mindnyájatokat – szerető lelkészetek, Ágoston Sándor”

Csak a lelkési gondviselés szülte, mégis milyen hatalmas dokumentuma Kórógy népének e könyvecskébe foglalt számvetés! Mennyi együttérzés, mennyi szeretet, mennyi féltés és aggodás sugárzik a soraiból! Elzász püspöke

sem félthette nagyobb megrendültséggel Napóleon előrenyomuló hadait, mint féltette Ágoston Sándor saját gyülekezetének embereit a háborútól. A frontra küldött füzetben kilenc hősi halált halt, eltűnt vagy fogságban sínylődő kórógyi férfi fényképét is megörökítette – örök emléket állítva a szenvedőknek.

Ágoston Sándort még a világháború éveiben Baranya és Szlavónia központjába, Eszékre helyezték lelkésznek. Ott kellett ellátnia a központi utasításra oda vezényelt MÁV-alkalmazottak, vasúti altisztek, mozdonyvezetők, kalauzok, fékezők és váltókezelők lelki gondozását. De mivel Kórógy református pap nélkül maradt, ő továbbra is kijárt régi híveihez. Úgy gondolta, a háború végével visszatér hozzájuk, ám a nagy összeomlás másként rendezte az életét: Ágoston Sándor szülőfalujában, az általában Feketicsnek ismert Bácsfeketehegyen folytatta lelkési ténykedését. „40 éves voltam, mikor idejöttem – olvasható az életrajzában. – Egybe esett ez azzal a korszakkal, mikor az első világháború véget ért. Az egyházi életben valami gutaütésszerű állapot uralkodott. [...] Általában az egész garnitúra, mely az egyházi életet kormányozta, eltűnt, s az én kortársaim következtek a vezetésre. Ketten voltunk jó barátok Weimann Péter verbászi lelkésszel. Úgy éreztük, hogy népünk és egyházunk jövőjéért felelősek vagyunk.” Az elkövetkező két évtized során a hozzájuk csatlakozott Klepp Péter, torzsai lelkésszel együtt, hárman talpra állították a Jugoszláv Királysági Református Egyházat. „Klepp Péter szervezett és kormányzott, mi ketten Weimann Péterrel a lelki életet igyekeztünk szolgálni.” A torzsai lelkész 1928-ban bekövetkezett halála után Ágoston Sándort előbb esperesnek, majd püspöknek választották meg.

A második világháború ismét rettenetes csapást mért Bácska magyar és német lakosságára, így a református közösségre is; „nemcsak Weimann Pétert, hanem vele 13.000 református németet és ezzel 13 német egyházközösséget is elsodort közülünk. Itt maradtunk mi magyarok 32.000-en félelmek és rettegések között.” A lelkipásztori teendők végzésének lehetősége tovább szűkült, a kommunista diktatúra a templom falai közé kényszerítette az egyház tevékenységét. Nem élte volna túl a református egyház az üldöztetést – fogalmazta meg kései számvetésében a püspök –, ha a külföldi hittestvéreik, elsősorban a svájciak, adományaikkal nem támogatták volna őket. Hol voltak már azok az idők, amikor a bácsfeketehegyi református püspökség még árvaházat is fenntartott és működtetett! Ebben az intézetben 1923 és 1950 (az államosítás éve) között évente 30-40 árva gyermeket gondozott a református egyház, s fennállása során 324 árvát neveltek fel, és bocsátottak Isten dicsőségére, a maga útjára. Kiadványuk, az Ágoston Sándor szerkesztésében évente megjelenő *Református Árvaházi Naptár* pedig máig az egyik legfontosabb történeti forrása a XX. századi bácskai magyarságnak. Az állami kisajátítást követően az árvaház épülete Diakóniaházzá alakult át.

Ágoston Sándor, kórógyi és bácsfeketehegyi lelkésznek, majd a Jugoszláv Királysági Református Egyháza püspöke ragyogó alakjának emlékét 1960-ban bekövetkezett halála után sűrű homály fedte. Csak 2002-ben született róla egy hozzá méltatlanul szerény és halovány füzet – amelynél mindenképpen többet érdemelne. Ő is azoknak a sorába tartozik, akiket a délvidéki magyarságnak újra fel kell fedeznie, mert emlékezetük és történelmi jelentőségük felismerése nélkül elképzelhetetlen a közösség talpra állása, önbecsülésének a helyreállítása.

Deák Júlia

Strand

(Részlet)

Az Adria ezen a nyáron mindenféle furcsa dolgot köpött a partra. Apró virágos fürdőszobacserepet, gömbölyűre koptatott téglatörmeléket, szenes fadarabokat. A tengeri kavicsgyűjtés kockázatosná vált, mert nem lehetett tudni, miket hord még ki a víz a maga szeszélyével, nem lehetett tudni, mihez nyúlhatsz hozzá, mihez nem, ismeretlen eredetű csontot szedsz fel, jó, kagyló! felkiáltással, a szállodánk alatti szakadéokban egy elfeledett tojásgránát pihent.

M. lakásában ültem már sok vasárnap óta ugyanazon a széken, mert M. nem szerette megmozdítani a dolgokat, ha a dolgok megmozdultak, akkor más dolgok leestek. Ugyanakkor konkrétan a szék, amelyen ültem, évek során belegyökerezett a koszlott, televényesen vastaggá vált szürke padlószőnyegbe, és amikor tényleg egy lázadó pillanatomban kirántottam a szék négy szárát a szervesen élő aljzatból, az egyik láb azonnal kifordult a tövéből, és M. rémült arccal nézte az esztelen rombolást, amely csak abból az értelmetlen törekvésből származott, hogy a széket néhány centiméterrel arrébb tegyem, mint ahol évek óta volt.

Elmélyülten tornáztattam az arcizmaidat igyekezve elhatárolódnival mindattól, ami körülvett. A szabadság egyetlen lépés volt csupán, csak kimész az ajtón és előtted a város. A fájdalom is hozzá tartozik, érzed, hogy fáj, és szabad vagy, felnőtt vagy,

beülsz valahová és körül nézel, ez maradt belőled, de élsz.

M. beszélt, jött-ment. Arra a faldarabra meredtem, amin át kiláthattam a tengerre. A szoba homályos zugában időnként valóban megjelent valamilyen kékesen mozgó folt. A falon hullámozott, és jó volt tudni, hogy ez a látvány a róla való hallgatásommal együtt most egyedül csak az enyém.

A tizenharmadik kerület peremén voltunk, egy hasáb alakú panelházban, amelyen néha átgázolt a dunai szél. A szavakkal már semmire sem mentünk. A bizonytalan állagú szenvedések ugyanúgy ülepedtek körülötünk, mint az eltávolíthatatlan szemét az asztal alatt, persze azért újra és újra nekifogtam, hogy jellemezzem a helyzetet, de kísérleteim kölcsönös ordítózásba fulladtak. M. nem értette, vagy úgy tett, mintha nem értené a problémát, én meg mintha egy bunker falának újra és újra nekirepülő madár lettem volna, csak kifáradtam, és összetörve ugyanabban a helyzetben találtam magamat. Lehetetlen, hogy M. a maga módján ne érzékelte volna a bajt, de ő nem mondott ki semmit véglegesen, sőt egyáltalában tartózkodott bárminek is a nyers kimondásától. Ez már így volt a kezdetek óta, hogy én rá vártam a dolgok kimondására, és M. a lényegről való hallgatásával tartotta fent az építményt, amely a kettőnk létezése volt. M. megszólalása lelki ügyekben már régen nem volt aktuális, mert ennyi idő után minden szava akkora kalamajkát keltett volna,

hogy abból aztán nincs visszaút soha többé.

M. a váratlan ötleteimmal szemben tehetetlen, azokat külső erőkként éli át, amelyeknek engedelmességre kell. A tenger innen annyira képtelen dolognak látszott e pillanatban, hogy semmi sem állhatott az útjába. A tenger valami olyan dolog volt, amelyben még lehetett hinni, el lehetett vonzólni a partjára, és várni, hogy majd, mint semleges és óriási erő, azonnal a lényegre tér, döntéseket sugall, valamit tesz velünk, nem tudhatjuk, mi lesz az.

M. elsöre egyáltalán nem szokta elárulni, mit akar, talán éppen arra vár örökké, hogy meglepjem, hogy rémülten elutasíthassa a változást, hogy fenyegetett legyen, hogy felüldüljön azáltal, hogy valami elkerülhetetlenül közeledik felé. Valójában becsüli a sors kikerülhetetlen húzásait, az én cselekedeteimet is sorsszerűen éli meg, általában gyanakodva fogadja minden ötletemet, lassan éli bele magát abba, ami jön, és amikor már kikerülhetetlen a döntés, elveszetten, de fegyelmezett arccal meglépi, amit kell. Esetleg véletlenül, valamilyen kerülő úton a tudomásomra jut, hogy mindezt ő már régen akarta, csak erre várt tulajdonképpen, és mi itt a kérdés egyáltalában.

*

Elaludhattam, mert este volt és valamilyen barátságtalan helyen állt a busz. A magas lépcsőről a földre helyeztem a lábaimat, de azok dagadtan ellenálltak. A nyugdíjasok fenekükön elgyúrt szoknyaikban, nem tudom, hogyan csinálták, de már a végé előtt sorakoztak. Egy benzinkúti ideiglenes parkolónál lehattunk, a gyenge világításban csak a végé előtti hosszú sort láttam. A buszoktól szabdalt

betonplaccon hihetetlenül otthonosan álltak a nők, mintha csak arra vártak volna, hogy ilyen és hasonló józan tevékenységekkel bizonyíthassák egymásnak, hogy igen, a végé itt is csak végé, a sorban állás is ismerős otthonról, úgy álltak ott egymás mellett beszélgetve, mint az egymást megnyugtató, kotyogó, tollászkodó tyúkok. Biztosan tudtam, hogy ezek közé a nők közé én most nem állok be, mert ezek a nők nem ugyanazt a tengert keresik, amelyiket én, viszont már csak a látványuk is veszélyezteti az én tengeremet. Menjünk, mondtam M.-nek, aki kialvatlan arccal, elszántan szívta a cigarettáját. – Itt fognak hagyni minket. – Kelletlenül indult utánam. Néhány lépés, és már benn voltunk a sötétségben. Az országút langyos és puha volt alattunk. Az árokba guggoltam, kerek, csillagos volt az ég, mint a planetáriumban. Az út két oldalán ott voltak valahol a földek, a beláthatatlan terek és lehetőségek. M. idegesen kereste a következő cigarettáját. Autó húzott el mellettünk. Nem tudtam betelni ezzel a sűrű, nyugodt éjszakával, amely ilyen remekül működik nélkűlünk, és mindjárt összezárul utánunk, mintha itt sem lettünk volna.

Hajnalban arra ébredtem, hogy csupasz sziklák között megyünk egy hegyoldalba vágott, valószínűtlenül vékony ösvényen. Az én oldalamon szakadék volt, a mélyét a buszból nem lehetett látni. Nekidőltem az ablaknak, hogy a súlypontom a szakadékkal ellenkező oldalon legyen, mivel biztos voltam benne, hogy a busz innenső kerekei már a levegőben forognak. Egy szilva kigurult a nejlonzacskóból, de hagytam, mert a legkisebb mozgással sem akartam megzavarni a buszvezető holdkóros nyugalját. Ha igaz, amit hallottam, akkor ennek a szakadéknak az alja tele van rozsdás

autóroncsokkal. M. aludt, de örültem neki, maradjunk csak így nyugodtan, ne mozduljon semmi, ez a legbiztosabb.

A szakadék túloldalán elszórva házakat láttam, az ablakaikból mintha hiányzott volna az üveg. Hirtelen feljött a nap, most már fénybe borulva himbálództunk a szakadék szélén. A sziklák között újabb ablaktalan házak sora. Ember sehol. Hová lettek innen az emberek?

Furcsának találtam ezt a kihaltságot, de annyi mindent talál az ember furcsának idegenben. Azután valaki mondott valamit mögöttem, csak néhány szót hallottam, és akkor az ablaknyílásokat keretező koszfoltok rajzai egyszerre átalakultak, és felvették a kicsapódó lángok nyomait. Az ablakok mögötti feketeség is más lett, ez nem a szokott sötétség volt odabent, annál ez a sötétség mélyebb volt és élettelenebb. Hogyan nem vettem észre, hogy ezek a házak ki vannak égve. Talán az épen maradt falaik miatt. Sehol egy rom, minden ház a helyén állt.

Idegenvezető-nőnk, aki eddig szlávos kiejtésével éles hangon jópofáskodott, most elterülve, nyitott szájjal aludt a vezető mellett. Állítólag a kőhegyek előtt néhány órával kezdte el a konyakozást, és most rábízott mindent a sorsra, nem kell örökké hablatyolni, majd lesz szöveg, ha felébredt.

Sokan még álmosan bámultak kifelé. M. hirtelen éber lett. Tudtam, hogy őt is felkavarta a látvány, és hogy sajnos nem úszom meg, hogy el ne mondja a témáról azt, amit tud. Most nagyon nem vágytam erre, nem szerettem volna, hogy a szavak rendbe rakják azt, ami alapvetően nincsen rendben. De M.-et mindig megnyugtatták a kerek mondatok, azonnal ma-

gyarázatba kezd a szerbek módszeréről, a lángszórózásról, amitől az egész házban minden puha dolog korommá ég és valamilyen zsíros, fekete massa borítja be a falakat. Nem biztos, hogy oda mernék menni egy ilyen házhoz, ha véletlenül megállnánk. A buszon belül lenni mérhetetlenül más helyzet, mint ha odakint lennénk. Szakadék van köztünk. Ez megnyugtató.

Egy magas épület tetején végre feltűnt egy ember, kókadt horvát zászló mellett állt mereven. A magas épületnek is ki voltak égve az ablakai. Úgy állt ott, mint egy bakter. Elhaladtunk mellette, hosszan nézett utánunk.

Figyelmes utasként bámultam kifelé. A busz tele volt kalapokkal és bőrdöngökkel, ahogy egy tengeri utazáshoz illik. Hihetetlenül olcsó volt idén ez a tengeri út. És még így sem nagyon kapaszkodtak utána.

A sziklák innen a buszból érintetlenek látszottak. Erre hamar eltűnnek a nyomok, hála a szárazságnak és a bogaraknak. Azért néztem, hátha látok valamilyen rongydarabot vagy sötét foltot a köveken, de nem láttam semmi ilyesmit.

*

Másnap vakító napban zörömböltünk le a strand- és tömegszagú szállodalifttel, amely egyenesen a partra lökött minket, helyet kellett keresnünk, amit szemlesütve tettünk meg a barna emberek között, látszott rajtunk, hogy most jöttünk, és ettől mintha az is látszott volna rajtunk, hogy mit gondolunk, az egész befejezetlenségünk és bizonytalanságunk. Arra gondoltam, hány nap múlva leszünk olyanok, mint a többiek.

Délutánra egy vékony csillogás vonta be a bőrünket, akkor mertünk csak felsóhajtani és körülnézni. Ez a csillogás olyan volt, mint egy kez-

dő egyenruha, amely a klubtagoknak már szabad bejárást biztosít a haladók közé.

Lehet, hogy az embernek meg kell szoknia ezt a mediterrán feszültséget, amelyet a folyamatos szárazság alakít ki maga körül. Ahová nem csöppen víz, ott egyszerre halódnak kezd a növényzet. Minden egy merő várakozás a vízre, amelyet ez a nagy meddő kékség nem tud megadni a partjának. Kaktuszok, aloék. Fűlsértő kabócazaj, csámborgás az országúton, a sárguló kemény növények között. Rothadó narancsok a dubrovnikai várakokban. Ahogy lefelé ereszkedem utánuk, sűrű hűgyszag. Inkább meggondolom magam.

Mikor megmásszuk a várat, rajtam a szép ruhám, igyekszem méltó lenni az óváros talpak alatt kifényesedett mészkő sikátoraihoz, a fal tetején járunk, M. elrohan, hogy fényképezze a látványt, palatető, reménytelen hőség, néhol még romok, építkezések, lassan izzadni kezdek gumírozott tengerkék ruhámban, sajnos erősen érzem a hónaljam verejtékszagát, csüggedten ülök a várfal átforrósodott kővén, a turisták kikerülnek, és akkor lenézek a mélybe, ahol az egyik piciny ház kertjében egy öregember ül egy széken és egy lavórban mossa a lábát. Szépen mossa, áztatja odalent a fehér öreg lábát a lavórban, és fölnez rám, ahogy üldögélek a várfalon. És ez a pillantás ment meg, mert ahogy visszanezlek rá, máris megkönnyebbülök. Csodálatos, hogy ez az öreg csak úgy mossa odalent a lábát. Nyugalmasan, hétköznapian. Mire M. előkerül a fényképezőgéppel, én már mintha ittam volna valamilyen jóleső kútvízből.

*

Találtunk egy romos kiskaput a strandunk oldalában. Ha ott

beszöktünk és végimentünk egy kerítések közé beszorított, keskeny útvesztőn, egyszerre kiléptünk a szabadba, és egy másik strand tárult ki előttünk. Egy másik világ volt mellettünk némi drótkerítéses labirintussal elválasztva. Ha lenéztünk a kerítés végénél a csúcscról, egy hatalmas romstrand panorámájára láttunk, megleltünk egy dzsungelben maradt, elporladásra ítélt várost. A beszakadt menyegyzetű hatalmas betonépület ablakok nélkül nézett a tengerre. A parton széttört betonpadlatokon, megrepedt és szanaszét heverő vasbeton gerendákon heverték a háziasszonyok, és békésen beszélgettek. Valamilyen rejtekjáraton érkeztek erre a strandra, és a fehér combjaikat fürdették a naplementében. Rajtam a kupacsi kosztim, amit itt vettem a boltban, mert az enyém otthon maradt, húzogathatom akárhogy, a comb vonala sokkal szemérmesebb, mint odahaza, a hátán meg valamilyen nevetségesen fölösleges, sportosságot sugalló keresztpánt van. Elmegyek az asszonyok mellett a kupacsi kosztimban, megnéznék, de nem foglalkoznak velem sokat. Megy a nap lefelé, a háziasszonyok otthonosan töltik meg a romstrandot, némelyik még a szatyrát is leteszi maga mellé, és kifogyhatatlanul folyik a beszéd, amely persze érthetetlen a számomra. Úgy érzem, az itteniek most érik utol magukat ebben a szelíd délutánban. Lassan beszélgetnek, időt szakítanak maguknak arra, hogy lassan beszélgessenek. Benépesítik és használják a romstrandot, ezzel elégtételt és nyugalmat találnak.

A tenger mély hűvösségei csodálatosak, sóhajtásszerűek. Ahogy az egyik sziklához úszom, meglátok egy asszonyt, aki a melltartójába gyömszőli a kagylókat. A melltartó némileg kinyúlt már, az asszony otthonosan

tömi bele a friss kagylókat a mellei közé, megkapaszkodik a sziklában és zsáknak használja a melltartóját, dolgozik a víz alatt, nem kell sokat keresnie, csak belemarkol abba, amit a keze a víz alatt talál, a kagylók súlyosan gyűlnek a fakó melltartó kosarában. Összecsörrennek. A víz idehozza a legkisebb hangot is. Megvan a vacsora. Közben a tenger mélyeket és hűseket sóhajtozik, a sziklák mögötti árnyékban ismeretlen élőlények lüktetnek, mindannyian együtt fürdőzünk az égett fadarabokkal és csontokkal, a tenger összeölel mindent, és ne-

héz elfelejtkezni róla, hogy a bőröm ugyanabban a gyönyörűséges vízben ázik, amelybe a szétégett házbelső fekete krémje került. Ez a találkozás kikerülhetetlen. Bár árulkodó nyom csak a kavicsok közt van, és csak ha nagyon megnézem, amit összeszedek a parton. Ahogy átadom magam az élvezetnek, valamilyen zavaros tiltás kerülget állandóan, egy hajszálfinom undor, amely a ragyogó víztől elválaszthatatlan, ezt a vizet valójában el kellene keríteni a turisták elől, de amikor olyan tiszta.

Tisztának látszik.

Kiss Judit Ágnes Balkáni tánc

Színesedj, ég,
Vérnarancsból
Rózsaszínné
Vált a nap,
Kelyhed édes,
Szép virágom,
Minden éjjel
Vártalak.
Illatozz, míg
Rongycafattá
Tép a szél, úgy
Vérzel el,
Perzselődsz majd
Déli naptól,
Ronda kóró,
Az leszel.

Nettitia K. Froese

Abi al-Maarri és a tizenegyedik kapu

– *Hozsanna az olvasónak* – rikoltotta Ibn al-Mukaffa Mahfúz a Négykarmú Sárkány Pagodájának tetőteraszán, miután leoldotta a nemes szíriai postagalamb lábára kötözött pergament és elolvasta az üzenetet, s máris bukfencezett, gurult lefelé a balusztrádos lépcsőkortlát mellett, mögötte pormacsákak röppentek a magasba, kaftánja szárnyainak csapdosása perzsa cicákat rémített halálra, Euszébiósz Eusztathiosz, a ház ura később langyos, nádmézzel ízesített bivalytejjel igyekezett csillapítani őket, ám a tejtől rendre elfostosodtak és kölyöklelküket visszaadták a teremtőnek. Mahfúz viszont most még csak szánkázik lefelé a lépcsősoron, orra lábánál előbb fúródik a nagytiszteletű és még nagyobb tudású Abi al-Maarri dolgozószobájának nepáli szőnyegébe, s a zajtól riadt vénember homlokráncolásával mit sem törődve már mondja is:

– *Kegyes hozzád az ég, nagy jó uram, hogy a mindenható élteszen az emberi kor határán túl, és amikor eljön az idő, bölcs megnyugvással távozz a paradicsomba, ahol borotvált ölü hurik csöpögtetik ajkadra a gránátalma vörös nektárját, de még kegyesebb hozzád a Bölcsök Testülete, ímé, magam is leborulok határtalan kegyük hallatán, de nem is, mégiscsak előtted hajtom fejem szobád padlójára, hogy a szférák zenéje muzsikáljon füledbe, miközben írópálcád guargumival sűrített gubacstintádba mártogatod, és ne legyen kemény a székleted, ha kelleténél többet faltál az omlós ürühúsból, de most esedezve kérek, tölts kupádba, és ha fokozhatom kérésem, a magaméba is bőségesen az írólapod mögött rejtegetett szeszpárlatból – ég áldja az aqua vitae feltalálójának emlékét! –, mert olyat mondok ímhol néked, hogy magam se hiszem el!*

– *Mondjad, ölem hebehurgya gyermeke a hírt, ami együgyű lelkedben az érzelmek viharát korbácsolta és iráni macskáim, török angóráim jövendőbeli sorsát is megpecsételte múlhatatlan bánatomra – szólt az aggastyán, de csak már miután mindketten kiitták ónixkelyheikből a kedélyt olykor fokozó, máskor örvendetesen csillapító, vízzel hígított, kétszer tisztított gabonapárlatot.*

– *Javadra töltött, ugyan, miket mondok, javadra döntött a Bölcsök Testülete, a Mindenható magasztalja nevüket az idők végeztéig – szólt két csuklást elfojtva a kipirult orcájú gyermek –, immár engedélyezett számodra a belépés a Tizenegyedik Kapun, és amíg a bölcsök választása másra nem esik, te szedheted a hídpénzt az előző kapuk bejáratánál, bölcsszakállú atyám, akinek saruja nyomát a végtelenség végéig megőrzi a föld, amerre csak jártál.*

– *Nem lesz lábnyomommal túl sok gondja Gebnek, a Föld urának, Gaiának, a Föld anyjának, hogy fegyelmezzék Démétért, a szűz földeket termővé fordító összülőt, hogy nyomom kímélje, hiszen seggen ülő vagyok, az örökkévalóság-ból így inkább arra számíthatok, hogy Nergal, a halál fekete istene irhámmal teríti le csontházában nászágyát – morfondírozott a köszvényes térdét lózsírral*

kenegető Abi al-Maarri, miközben intett hebehurgya gyermekének, hogy újabb adagot tölthet a kelyhekbe, majd így folytatta:

– Jól választottam, amikor a hír tartalmát még nem ismerve az ónixkehelybe töltöttem a gyömbéres szakét, az ónix, az éjszakák köve tökéletesen harmonizál a Shak-syss, vagyis a Tizenegyedik Kapu kyriai megnevezésével, ami két fordításban maradt fenn a Pusztítókkal vívott ötszáz éves háború után: a Hideg Világ ölelése, vagy a Hideg Kéz érintése. Ilyen hideg kéz markolja most a szívemet: mi által érdemesültem a kiválasztottságra? Hányan tülekedhetnek a kapuk és a hidak előtt abban a meggyőződésben, hogy őket illeti az elsőbbség joga? Hányan érzik méltatlannak a Bölcsek Testületének döntését? Kétségeim elbizonytalanítanak, jó felére kerülök-e a kapunak e kitüntetés után? A jutalom nem juttat eszembe mást, mint tudásom semmisségét.

– A jutalom azé, akinek adják – vágott közbe pimaszul Mahfúz, akit bizonyára a fűszeres rizspálinka bátorított eme tiszteletlenségre –, és egyébiránt is, az élet díjazza az erőfeszítéseket – szögezte le.

– Hiába van szabad bejárásod könyvtáramba, s fölöslegesen gurigázod tekerceimet és hasztalan nyálazod a tudás lenyomatát őrző fóliókat, hetvenhárom esztendő se volt elegendő, hogy megcsontosodjon eszed tokja: mintha bárkit is érdekelne az út, amelyen valahová eljutottál, egyedül az a fontos, hogy beérj a célba. Az út csak a járni szeretők számára fontos, mindenki más csak a kapukat és a hidakat számolja és tarja nyilván. De hagyjuk: mondd, a Bölcsek Testülete engedélyezte számomra a belépést a Tizenegyedik Kapun, viszont a kulcsot nem küldték el.

– Ehhez a kapuhoz mindenkinek saját kulcsa van, így írja az üzenet – szólt Mahfúz és újra töltött az italból –, s esetekben, hülyeségeken tépelődő, bölcs és nagy tudású atyám, ez a kulcs mindaz, amit az *Efezusi betűk* című könyvedben szóról szóra leírtál.

– Bölcs döntés bölcs magyarázata, de látom, nedvem későn fogamzott gyümölcse, elpilledtél a hír súlya és a szesz terhe alatt, hajtsd ősz fejed valamelyik szolgáló fehér kebelére, és aludd ki mámorod – utasította ellentmondást nem tűrő hangon balga gyermekét Abi al-Maarri, s miközben Mahfúz a hálókamrája felé botorkált, leemelte a polcra az ázott hibiszkusz és a toszkánai terrakotta színét idéző halbörbe kötött könyvet, az *Efezusi betűket*. Levetette kaftánját, alsóneműjét, bebújt a takaró alá, és elmondta a Vas Litániáját:

„Eloltom a gyertyát.
Lehunyam a szemem.
A sötétben jobban látok.
Hisz a lelkembe nézek.
És az álom elragad.”

Abi al-Maarri álmában kinyitotta a barnásvörös kötésű könyvet, amelynek minden betűje kulcs volt a Tizenegyedik Kapuhoz. Az egymáshoz fűzött rizspapír lapok makulátlanul sárgállottak, egyetlen vonás se csúfította őket. A jutalmak és díjak is csak arra emlékeztetnek, hogy tudásunk semmis a valósághoz képest – álmolta al-Maarri.

Elmondta a díjazott Fekete J. József a Híd-díj átvételekor 2008. október 18-án

Koncz Orsolya

Kedves kislányom

(Részlet)

Kislányom, amikor ezeket a sorokat olvasod, én már régen nem leszek. De Te boldog vagy, mert én főnről figyelek és segítelek. Legalábbis ezt remélem. Ezt akarom.

A testem – Isten temploma – életet készül adni, egy másikat pedig elvenni. Életet készülek adni, a saját életemet pedig készülek elvenni.

Két szülésre készülek: meg kell szülnöm a kisbabám és a saját haláloamat.

Várandós vagyok, és agydagantom van.

*

A kilátásaimról még szó esett, talán egy év, mondták, de a részleteket nem kérdeztem később, a vizsgálat megisméltésekor, mert akkor már tudtam, hogy a méhemben is növekszik valami, illetve valaki, és ezért nem akartam megtudni.

Vártalak, olyan régóta. Lélekben már az anyád voltam, évek óta, de te nem jöttél. És akkor megtörtént a csoda, amikor már nem is számítottam rá. Szinte ugyanakkor, amikor megtudtam, mi a betegségem. Lehet, hogy valóban egyidősek vagytok. Életem legnagyobb álma és életem legnagyobb félelme egyszerre látszik beteljesülni.

*

Egyelőre csak pergetem a napokat. Felváltta a düh, a kétségbeesés

és a hitetlenkedés állapotában. Hiszen olyan fiatal vagyok. Hiszen most kezdődhetne csak igazán az életem. Hiszen megkaptam végre, amire annyira vágytam. Hiszen erre készültem egész eddigi életemben. Ez lett volna a nagy dobásom. Így nyert volna végül értelmet minden, ami eddig történt. Ez lett volna, amibe mindent beleadhatnék. Minden eddigi keserveimet, tapasztalatomat, tudásomat, szereteitemet. A testemet, a lelkemet, egész valómat. Anya lehetnék. Anya.

Annyira vágytam erre. De iszonyattal töltött el egyben. A szülés valahol, mélyen bennem egyenlő volt a halállal. Talán, mert az én anyám majdnem belehalt a szülésembe, talán, mert valami ősi bölcsesség és persze a közhelyek tárháza tudatta velem, hogy valóban meghalunk olyankor, hogy anyaként szülessünk újjá, és ez határtalan félelemmel töltött el. A szabadságom, a lényem, az énem feladását jelentette volna.

Valóra váltanám a félelmeimet? Nem lehet ennyire egyszerű, konkrét és szimbolikus.

Nem akarom azt mondani, hogy ilyen csak mással történhet meg. Számítottam én mindenféle rákra, de nem erre, és nem most. Főleg, nem most. És nem erre, Úristen.

A daganatok legfélelmetesebb formája. Ott van, ahol én vagyok. Ott van, ami én vagyok. Még ha helytelen is, hogy ott főtt vagyok, a fejemben,

hogy mindig gondolkozom, boncolgatok, rágódom. Érzelmek és megérzések helyett is.

Nem éltem a vágyaim szerint eléggé. Mindig a kell és a muszáj irányított. Elengedni magam, olyan nehéz volt. Csak menni, csak hagyni, csak sodródni, csak lenni, csak bízni.

Ez a daganat ott van, ahol én vagyok tévesen, ellenem fordult, és most nem merek ott lenni, szeretnék nem ott lenni, szeretnék kilépni önmagamból, szeretnék fejvesztve menekülni.

A félelmeim, az önmarcangolás növesztette bennem ezt. Magam ellen fordultam eddig is, és most a daganat ugyanonnan pusztít el.

Rettegek. Bűntudatom van. Nem tudom nem magamat okolni.

De a baba? Az a csoda? Kaptam ezt az ajándékot az élettől, ezt a babát, és nem értem, egyszerre miért ezt a másikat is? Miért ugyanabban az időben? A legnagyobb csoda és a legnagyobb tragédia egyszerre? Miért jó ez? Mire való ez? Kiszolgáltam volna az életet, a nagy életet, azt, amelyik nem néz mást, csak önmagában az élet fennmaradását? Betöltöttem volna a sorsom, a funkcióm?

Szétverném a fejem a falon, ezt a haszontalan fejet, ami megöl.

A falat öklözném, ordítva vonnám felelősségre az Istent...

De próbálom elfogadni, azonnal elfogadni, nem dühöngeni, nem okolni, nem vádaskodni, nem haragudni, ebben a mérhetetlen értelmetlenségben és kínban csillapodni, mert öneki nyugalomra van szüksége.

*

Még mindig nem fogtam fel. Soha nem is fogom talán. Maradok ott,

az orvosi szoba ajtófélfájának dőlve, hogy megtartsom, az elutasítás fázisában, a hitetlenkedésben, a kételkedésben, mert nem megy másképpen, hárítanom kell, ómiatta.

Nem fogom végigélni a betegséggel kapcsolatos összes fázist, legalábbis nem úgy, nem annyira odafigyelve, mint ahogy mindig is terveztem: teljes átéléssel, a lehető legnagyobb tudatossággal, még ha félve, rettegve is. Muszáj hárítanom, úgy tennem, úgy éreznem, mintha a betegség nem lenne, mert időközben a méhemben valami csodálatos történik; a pusztulással együtt valami új is születik, teremődik: én teremtek.

Ha nem volnék várandós, talán csinálnám a kórházi rutint, a tortúrát, a haldoklásom elnyújtását, vizsgálatokkal, kezelésekkal, gyógyszerekkel, gépekkel. Szabadjára engedném a dühömet, alkudoznék a sorssal és megpróbálnék haladékat kicsikarni.

De talán, ha nem lennék várandós, sem vetném alá magam operációnak. Kisgyerek voltam még, amikor Karinthy könyvét olvastam, és ez a műtét a legszörnyűbbek között maradt meg bennem. Lehet, hogy ma már nem úgy csinálják, nem kell ébren maradni, de akkor sem valószínű, hogy hagynám, hogy elfűrészeljék a koponyám, lehúzzák a bőrt róla, és turkáljanak az agyamban. Hogy késekkel, fűrésszel essenek nekem, egy bizonytalan kimenetel eshetőségében bízva. Hiszen súlyos, azt tudom. Miért tölteném meg feleslegesen váltakozó reménykedéssel és elkeseredéssel, rideg kórházba való bejárákálással az utolsó hónapjaim? Hogy másra figyeljek ahelyett, ami velem történik, még ha legszívesebben kiszaladnék

miatta is a világból? A testemből. A fejből.

Számtalan veszteségem mellett még egy dolog elvész számomra: az utolsó mentsvár, hogy ha már nem bírom a fájdalmat vagy a lelki szenvedést, magam döntsek arról, mikor hagyom abba. Most ezt nem tehetem meg, pedig az utóbbi időben, amikor illyesmin gondolkoztam, beteg, magatehetetlen emberekről olvastam, nagy megnyugvást jelentett, hogy van választásom.

Sosem tudom meg, hogyan viselkednék, mennyire lennék erős, ha nem volna ez a baba. A félelmeim győznének, és kiutakat keresnék, vagy megbékélve és érdeklődve figyelném, élném meg ezeket az utolsó, és igenis értékes hónapokat?

De nem fogom meglopni a halált.

*

Megszemélyesíttem a daganatot is. Ezt a burjánzó, amőbaszerű, csáppokkal rendelkező szörnyet.

Borzasztó, hogy a daganat és a bábám is valami földön kívülre hasonlít, valami élienre. Úgy érzem, mintha két idegen, ismeretlen, sőt, félelmetes lényt nevelgetnék a testemben.

Vajon a gyerekem veszi el az életemet? Vajon én veszem el az életemet azzal, hogy nem merek anya lenni? Vajon a daganat veszi el a gyerekem életét? És az enyémet. Vajon én elveszem a gyerekem életét is? A daganatot nehéz önmagamtól füg-

getleníteni. Nehéz azt gondolni, hogy nem én teszem ezt magammal, a bábámmal, sőt, nem én teszem a bábát is magammal. Mintha a daganat és a várandósság egy cselekvés lenne, az én cselekvésem. Ellentétes, értelem nélküli cselekvéseim.

Ugyanabban az időben. Vajon valóban közük van egymáshoz? Vagy ennyi az életem, erre születtem, hogy szüljek, mint egy automata, amiből kipottyan a termék, és amely aztán végképp használhatatlanná válik?

Nem létezővé. Nem létezővé. Nem létezővé.

*

Nem gondolkozhatok többé így. Át kell adnom magam valami magasabbnak, valami értelmet kell találnom az egészben, különben nem leszek képes végigcsinálni. Az értelem pedig egy lehet: megbékélni a sorssal, hiszen az nem új, hogy halandóak vagyunk, ki kell használnom ezt az időt, megélni a maga valójában, teljességében, és örülni annak, hogy egy új lélek születik meg rajtam keresztül.

Nem fogom meglopni az életet sem, még ha várandósan az én esélyeim csökkennek is.

Feladatam is van: minden energiámmal erre kell összpontosítanom. Hogy megszülethessen. Ilyen módon nem a halállal nézek szembe. Elkerülöm. Remélem, nem azért lettem várandós. Jaj, olyan hülye gondolataim vannak.

Balázs utca

70 → 85

A mi utcánk...

Mottó: Utca, utca, mikepércsi utca...

Akkor: uccu neki!

*

A mi utcánk sokarcú. Mióta az eszemet tudom, mindig ugyanott van, ugyanoda vezet. A hatvanas években focizni is lehetett rajta, majd megindult a buszközlekedés, később egyre több személy- és teherautó járt arra. Végül elköltöztünk, mert mindennapos lett a zaj, por, bűz.

A második utcánk még zajosabb volt. El is nevezték Nagy Zajos király útjának.

A harmadik utcánk csöndes volt, de közelében alattomos szemétégető ágaskodott a magasba, évtizedekig halogatták a füstmosóját, tartottunk tőle, elköltöztünk.

A negyedik utcánk csöndes is, zajos is. Kertvárosi utca, a környék csöndes, bár éppen itt jár egy környezetkímélő trolibusz, amelynek hangja olyan, mint ha robbantgatnának az utcában. Szerencsére egyre ritkábban jár, persze ezzel párhuzamosan egyre több a személyautó. Néha egy-egy kamion is erre téved, megtépázza a fákat, még jobban tönkreteszi az utat, amelyet a trolibuszok már eléggé széttörtek.

Nem tudom, hogy milyen lesz az ötödik utcánk... Ahogy képzelem, csöndes lesz, meg olykor zajos, olykor repülők húznak majd el fölötte (ilyennek látom most a temetőt), de akkor már nem fog érdekelni.

*

Azt kérték tőlem, hogy a „mi utcánkról” írjak. Persze, értem, arról, hogy kerültem a Napút utcájába. Hívtak.

*

Hogy ez az utca nem is olyan egyszerű dolog, lássunk csak egy kis eszme-futtatást róla.

Budapest egyik főútja a Rákóczi út. Folytatása a rövidebb, de ugyanolyan széles Kossuth Lajos utca. Ennek folytatása a még rövidebb és szintén ugyanolyan széles Szabad sajtó út. Mi a különbség akkor az út és az utca között?

A legújabb értelmező kéziszótár szerint az út: „A szárazföldi közlekedés számára épített, nagyjában egyenletes szélességű sáv.” És azt is hozzáteszi: „nagyobb, forgalmas utcák nevében” pl. Rákóczi út. Na jó, de akkor miért nem út a Kossuth Lajos? És mi akkor az utca specifikuma? A szótár szerint: „Városban, falun kisebb közlekedési útvonal, amelyet legalább részben házak (esetleg telkek) szegélyeznek.” Akkor tehát, ahogy sejtettük is, eredetileg és szótártanilag az út hosszabb, szélesebb, forgalmasabb „sávot”, az utca kisebb (rövidebb) közlekedési útvonalat jelöl. De mi a hosszú és mi a rövid? Mi a nagy és mi a kicsi? Képes-e ilyen bizonytalanságok megragadására, tükrözésére a nyelv – jelen esetben az út és az utca megnevezés segítségével?

A Váci út és a Váci utca között igen fontos megkülönböztető jegy az utótag. A nagy, széles és hosszú Váci út a XIII. kerületben kezdődik, míg a keskeny, s ma már csak sétálásra igénybe vehető Váci utca a Belvárosban, az V. kerületben van. Bizony többen összekeverték már a kettőt, és egy életre megtanulták, hogy az út nem utca!

De nem minden esetben van így. A Fiumei útnak az Orczy út a folytatása (ha éppen nem bontják), mindkettő körülbelül ugyanolyan széles és forgalmas. Ám a legalább annyira széles és forgalmas Baross utca keresztezi őket! Budapesten tíz Baross utca van, kicsik és nagyok, rövidek és hosszúak, csak abban egyek, hogy mind utca!

Az Andrássy útról ugyanannyi sáv vezet tovább a József Attila utcába. Zuglóban pedig a Csömöri útnál sokkal hosszabb a Szugló utca! Nevezett utcák szinte kivétel nélkül utcák keresztezik, illetve egyetlen út, amely nem hosszabb és jelentősebb nála, illetve a többinél: a Cinkotai út.

Valaha persze létezhetett egy rendszer, amelyben az út a nagyobb, a forgalmasabb, az utca a kisebb, kevésbé jelentős volt. De azután a települések fejlődése megváltoztathatta az utak-utcák értékrendjét, főutcából mellékutca lett és fordítva, utónevük viszont maradt. Hiszen aki egyszer megszokta a Kossuth Lajos utca dallamát, az aligha tudja elképzelni, hogy Kossuth Lajos út!

És talán más is beleszólt a keveredésbe. Az utat keresztező út a keresztút? Így aligha mondjuk, a keresztút ma inkább válaszút, illetve a Jézus szenvedéseit bemutató kép- vagy domborműsorozat. Az utat, utcát inkább a keresztutca keresztezi, akkor is, ha nevezetesen az éppen út. Tehát ha egy utat út keresztesz, akkor azt nem nevezzük keresztútnak, inkább keresztutcának. Merthogy az útnak a sarka sem útsarok, hanem utcasarok. Én egy széles, trolibuszos utcában lakom, amelyet egyetlen út keresztesz. És ott bizony, az utca és út találkozásánál utcasarok van, nem útsarok. Így lesz utca az útból? Nem feltétlenül.

Az is érdekes, hogy az útnak aligha van úttáblája, annak bizony utca- vagy utcanévtáblája van: „Kicsérélték az utcanévtáblákat a Thököly úton.” (Ez csak nyelvi példa.) És ha még díszkutatat és padokat is kitennének (no nem a Thököly útra, mert azt elátkozta a városvezetés), de mondjuk, a Bartók Béla útra, akkor azok nem útbútorok, hanem utcabútorok lennének. Korábban a József

meg a Tavaszmező utcában ácsorogtak az utcalányok, most a Thököly úton találhatók, s ettől nem váltak útlányokká. Ahogy az utcaseprő sem lesz útseprő, ha véletlenül kitéved a Csömöri útra (nem téved ki, inkább elrejtőzik az utcák sűrűjében). S amennyire tudom, úton is lehet utcabált rendezni – sőt, mintha kivétel nélkül csak széles, forgalmas utakat zárának le törvényszerűen utcabálok számára.

Viszont megnyugodhatunk, hogy (egyelőre) nincs utcaadó, legfőljebb útagó vagy útdíj. (Bár a politikusok leleményesek, most éppen a szatyoradón gondolkodnak.)

Az is törvényszerű, hogyha egyszer valami út vagy utca lett, s közkeletűvé vált, aligha tudjuk megváltoztatni. Vannak azután olyan nevek, amelyek egyaránt előfordulnak út és utca utótaggal (Thököly út és Thököly utca, Liszt Ferenc út és utca), mások csak egyetlen formában (Budapesten kilenc Kossuth Lajos utca van, hat Vas Gereben utca, számos Temető és Tompa utca, de egyik sem út).

Tehát megállapíthatjuk, hogy ma már az út nem feltétlenül út, az utca pedig nem feltétlenül utca, hanem függetlenül annak földrajzi, városképi jellegétől lehet „a szárazföldi közlekedés számára épített, nagyjában egyenletes szélességű sáv” út is, utca is.

Sőt, a Thököly úton haladva a szép, és nyilván városi közlekedési útra tervezett Volvo buszon arra gondolok, hogy már az a szótári meghatározás is sántít, hogy: „a szárazföldi közlekedés számára épített, nagyjában egyenletes szélességű sáv”. Tegyenek arra egy kis utazást a szótárkészítők, és írják újra az út szócikket! Az út: „közlekedés számára egykor épített, majd többször felbontott, széttúrt, hepehupás, tengelytörő, tetszés szerinti hosszúságú és még véletlenül sem egyenletes szélességű – sáv”.

*

Lassan minden utca út és minden út utca lesz. Eltűnnek kicsi és nagy megkülönböztetések, stiláris jegyek, parányi részletek. Ha a műút, a kövesút, az országút, a közút, az autóút, az autópálya, a sztráda, a kocs út (az éjszakában), az úttest, a pálya, a sétány, a fasor, az allé, a szerpentin, az ösvény, a köz, a sikátor mind egygyé lesz, mondjuk „utcává”, s az lesz majd az UTCA, akkor már nem lesz szükség a mi utcánkra.

*

Nyilván akkor lesz itt a Kánaán, mert nyilván annak is lehet majd nevezni azt, AMI LESZ.

B. G.

Takács Anett

Mosakodás – vagy ez már több?

A polgári középréteg tisztálkodási szokásai
Magyarországon a dualizmus korában

„...Íme kedves olvasó, szellemi tisztálkodásodhoz, itt egy kis darab igazi szappan.”

(Francis Ponge)

Egy frissítő, reggeli zuhany közben, vagy egy kád forró vízben ülve, nem jut eszünkbe, micsoda luxust élvezünk. A fürdőszoba, a rendszeres tisztálkodás és a nagy választékban kapható tisztálkodási és szépítkezőszerek ma már napjaink alapvető kellékei. Nem mindig és minden korban volt ez így.

A testi higiénia egyidős az emberrel, minden korszakra jellemző társadalmi jelenség. Szabályozhatják vallási előírások, közösségi szokások vagy akár mindenkori divatirányzatok is. A modern higiéné kialakulása a XIX. századra tehető. Abban különbözik a történelem más korszakaiban megtalálható higiénias viselkedéstől, hogy már nem az előírt társadalmi rituálékhoz kötődik, hanem az egyén saját igényeinek, elvárás szintjének megfelelően jelentkezik és épül be a társadalomba.

Az úgynevezett higiénikus szemlélet kialakulását meggyorsították a XIX. század első felében lezajló változások, melyek az 1831-es, mintegy négymillió áldozatot követelő kolerajárvány következményeinek is tulajdoníthatók. A járvány, mely gyorsan terjedt Európa zsúfolt nagyvárosaiban, gyors lépésekre készítette a politikai vezetőket, s elsőként Londonban (1831 – Public Health Act – a világ első közegészségügyi törvénye) kezdtek hozzá a települések csatornázásához, átépítéséhez, a vízellátó-, szennyvízelvezető- és vécérendszerek, illetve a városi közegészségügyi szolgálatok kialakításához.

A XIX. századtól jelentősebbé váló orvostudomány szintén fellépett a rossz higiénés körülmények ellen. A szemléletváltás az egész emberi társadalomra hatott: a század végére a legfejlettebb országokban megjelentek a fürdőszobák, az angolvécék (water closet /WC/ – vízöblítéses vécé), és a jobb módon élő emberek rendszeresen mosakodni kezdtek.

A XIX. század a modern városi kultúra kialakulásának időszaka. A városi társadalom egyik alapértéke mind az egyén, mind a közösség szempontjából a tudatos higiénias viselkedési normák kialakítása. A városi polgárság értékrendjében már fontos szerepet kapott a testi higiénia, a tudatos testkultúra.

Az „úri” jelzővel ellátott polgári középosztály a korszak legdinamikusabban fejlődő rétege. Erre a társadalmi csoportra koncentrálni mutatom be azt, hogy a higiéniai szempontok hogyan törnek utat a polgárság gondolkodásában, hogyan jelennek meg a viselkedési, életvezetési tanácsadóiban, hogyan változtatják meg a társadalom viselkedési szokásait.

Elsőként kísérjük figyelemmel, hogy hogyan változnak meg a higiéniai viszonyok a kor lakáskultúrájában, és hogy ez miként jelentkezik a lakókörnyezet kialakításában.

Lakáskultúra és higiéniai viszonyok. A polgárság lakóhelyét a társadalmi rétegösszetettsége miatt nehéz egységesen bemutatni. A XIX. századi magyarországi polgári lakások jellemzésekor elsősorban a városi és mindenekelőtt a pest-budai lakásvizonyok figyelembevételére látszik a legmegfelelőbbnek.

Az emeletes vagy földszintes házakban a munkahely és a lakás – a város-szerkezet jellegénél fogva rendszerint – közvetlenül egymás közelében helyezkedett el. A modern urbanizáció fontos jele a XIX. század második felétől a bérház megjelenése volt, mely lakásnagyság és elrendezés alapján is különbözött a polgárháztól. Lakásai kisméretűek, ugyanakkor meghittebbek voltak.¹

A házak funkciójuk szerint három részre tagolódtak. Kialakult gyakorlatnak számított, hogy a városközpontokban már az emeletes bérház földszintjén voltak a bolthelyiségek és az áruraktárak. A második, ún. „szolgálati” szektorban a különböző mellékhelyiségek – a fűskamra, a szárító és lomtároló terek, a mosókonyha és a ruhák redőinek, ráncainak kisimítására (vasalására) szolgáló eszköz, a mángorló. A harmadik rész, a lakórész szociálisan tagolódtott. Az első emeletre az előkelőbb, a másodikra pedig a szerényebb lakások kerültek.²

A XIX. század végére, a dualizmus kori változások eredményeképpen kialakult középpolgári minta a háromszobás, több mellékhelyiséggel rendelkező lakás, de a módosabbak hat-nyolc szobát is megengedhettek maguknak.

A század végén a középpolgárság bérlakásai, lakóhelyei egyre inkább sablonszerű beosztást mutatnak. A szalon, ebédlő, hálószoba, konyha, kamra, előszoba és cselédszoba lakásbeosztás válik példaértékűvé, ehhez járulhatott még a jobb anyagi és társadalmi helyzetben lévőknél a gyermekszoba, a vendégszoba és a fürdőszoba.

Déznai Viktor *A lakás fejlődése az utolsó 100 évben* című 1932-ben megjelent munkájában öt különböző szférát különít el a lakótéren belül, funkciók szerint felosztva azt.

E fő funkciók a reprezentáció tere (szalon, ebédlő, belépő), a lakórész (nappali és hálószobák), a gazdasági rész (konyha, éléskamra, köztér), a higiéné területrésze (WC, fürdőszoba), s végül a cselédszoba.³ Mely funkció jut nagyobb szerephez az egyes időszakokban?

Déznai három időpontot hasonlított össze: 1830, 1880, 1930. 1830-ban a fürdőszoba és a saját WC ismeretlenek. 1880-ban már van minden lakáshoz külön WC, de a fürdőszoba még ismeretlen. 1930-ban a fürdőszoba már magától értetődő dolog.⁴ Déznai megállapításait támasztják alá az ideálképet megjelenítő egyes tanácsadó könyvek is. Lássuk ezeket időrendben vizsgálva!

¹ Polgárosodás és urbanizáció. Bécs és Budapest városfejlődése a 19. században, in Hanák Péter, *A kert és a műhely*, Balassi Kiadó, Bp, 1999, 22.

² Szabolcsi Hedvig, *Gondolatok a biedermeier lakáskultúráról*, Helikon, 1991/2, 222.

³ Déznai Viktor, *A lakás fejlődése az utolsó 100 évben*, Bp., 1932, 4.

⁴ Uo., 5.

Az első átfogó, magyar nyelven írt lakberendezési mű Beniczky Irma *Gyakorlati széptan* című munkája volt 1876-ban.⁵ Az általa megjelenített középosztálybeli lakás három-, legfeljebb négyszobás. Az egészségügyi szempontokkal szemben – kivéve a fény és a friss levegő biztosítását – inkább a lakályosságot tartja szem előtt.

Wohl Janka 1882-ben megjelent *Az otthon* című alkotása a polgári lakásokhoz „illő”, ettől a szinttől elvárható helyiségeket és azok berendezéseit mutatta be. A szerző egy hat-hét szobás lakástípust vázolt fel, melyben már nélkülözhetetlen elemként tartotta számon a tisztálkodási és egészségügyi rendeltetésű helyiségeket.

1908-ban *A háztartások kézikönyve* az ideális városi lakás paramétereit között pedig már alapkövetelményként szerepelteti a fürdőszobát. „Egyáltalán nem kellene lakást építeni fürdőszoba nélkül. Az új házakban legalább az utcai lakások, sohasem nélkülözik a fürdőszobát.”⁶

1892-ben Gerlóczy Károly alpolgármester jelentése pedig már a valóságot, a megvalósult gyakorlatot tanúsítja: „már évek óta alig épült Budapesten ház, melynek majd minden lakásában két-három vízfogyasztó csap ne lenne (konyha, klozett, fürdőszoba, mosdó), két-három szobás lakások fürdőszobával látnak el és az utóbbi már oly kellékévé vált a lakásoknak, hogy anélkül lakás alig adható ki...”⁷

A változás határa tehát valahol az 1880-as évek végére, még inkább a '90-es évek elejére tehető. A vezetékes víz és a csatornahálózat kiépítésével, térhódításával együtt terjed a fürdőszoba rendszeresítése is.⁸

Ha visszatérünk Déznai ábrájához, láthatjuk, hogy a változás nyomán a reprezentációs rész folyamatosan szűkül. Ezzel szemben nagyobb teret nyernek a gazdasági (konyha, éléskamra) és higiénés helyiségek (fürdőszoba, WC). Ezek után lássuk a tisztálkodás szintereit!

A tisztálkodás szinterei. A bérlakások sablonszerű beosztásával – szalon, ebédlő, hálószoba, konyha, kamra, előszoba, cselédszoba, esetleg gyermekszoba, vendégszoba és fürdő – már megismertedtünk. Ezek részletes bemutatása nem e tanulmány feladata. Vizsgálatunk szempontjából a fürdőszoba és az illemhely érdemel nagyobb kitérőt.

Mennyire volt jellemző a fürdőszoba jelenléte és használata? Néhány korabeli példán keresztül és leltárak segítségével szeretném mindezt bemutatni.

A korabeli lakásleltárak vizsgálatánál azonban felmerül egy probléma, mégpedig az, hogy a fürdőszobákat ezekben a leltárakban általában nem tüntetik fel. Ennek kétféle oka is lehetett: egyrészt, hogy többnyire nem voltak fürdő-

⁵ Buzinkay Géza, *A középosztály lakásideálja*, in *Polgári lakáskultúra a századfordulón*, bev. Hanák Péter, MTA, Bp., 1992, 17.

⁶ *A háztartás kézikönyve*, szerk. Faylné Hentaller Mária, Magyar Keresk. Közlöny, Bp., 1914, 39.

⁷ Idézi: Göbel József, *Fővárosunk közműtörténelméből, LXXXII. Vizhiány*. Fővárosi Közmű, 1927. aug. 22., in Buzinkay, *A középosztály...*, i.m., 20.

⁸ *Magyar művelődéstörténet*, szerk. Kósa László, Osiris Kiadó, Bp., 2000, 280.

szobák, másrészt, hogy nem a lakás, hanem a ház tartozékainak minősültek. Eleinte ugyanis emeletként volt fürdőszoba (Ferenczy-ház, Andrássy út 26.).⁹ Ezt erősíti meg Gyáni Gábor is egyik tanulmányában, melyben 12 budapesti lakásleltárt vizsgált a Belváros rangos negyedeinek bérpalotái közül az 1870–1910 közötti időszakban, és mindössze egyben, egy bizonyos Kohner család hatszobás lakásában (+konyha+kamra+fürdőszoba+két cselédszoba) talált említést fürdőszobáról.¹⁰

Fürdőszoba a századfordulón.¹¹ Láng Panni visszaemlékezéseiben – a korszak végének állapotát szemlélteti – bemutatta a család villáját és pesti lakásait, mindkettőben megtalálható a fürdő- és illemhelyiség. Az első pesti lakásuk, amire Láng Panni visszaemlékezett, a IV. kerületben (ma V.), a Veres Pálné utca 7. szám alatt volt: „Öt szobából és mellékhelyiségekből állt. ...A lakás tengelyét egy hosszú előszoba képezte. ...A Veres Pálné utca felőli oldalra két ajtó nyílt, az első az ebédlőbe vezetett, a második az úriszobába. Egy harmadik ajtón át a szalonba lehetett jutni. ...A negyedik ajtó a gyerekszobába vezetett ...közvetlen átjárása volt a szalonnak berendezett sarokszobába, valamint a lakás utolsó szobájába, a szülők hálójába. A fürdőszobába vagy a szülői hálószobából, vagy az előszoba felől lehetett bemenni. A személyzet számára az előszoba lépcsőház felé eső végén volt a WC-helyiség, benne külön kis mosdó, kézmosáshoz törülközővel, szappannal. Az ebédlővel szemben az előszobából nyílt az ajtó a konyhába. ...A konyhán túl helyezkedett el a kétágas személyzeti szoba, mosdóval.”¹²

Egy másik dokumentált példa az Allt család Visi Imre utcai lakása, mely az előzőhöz képest jóval szerényebb, második emeleti kétszobás lakás, de már mai értelemben is komfortosnak tekinthető. Két szoba, konyha, előszoba, fürdőszoba, WC és kamra alkották. A fürdőszobájuk igen korszerű volt. Felszerelési tárgyai közt szerepelt egy kád, és egy szecessziós díszítésű fajansz mosdókagyló, felette egy téglalap alakú tükör, és egy fürdőhenger. A WC pedig a kamra és a fürdőszoba között elhelyezkedő külön helyiség volt (1,12×1,9 m).¹³

Az 1900-as évek elején épült Gresham palota polgári lakásaiban már mindenütt alakítottak ki fürdőszobát, és külön WC-t is. A Gresham nagyméretű fürdőszobáiban a kádak máazott öntöttvasból készültek és oroszlánlábakon álltak, mellettük egy- vagy kétkagylós fehér fajanszmosdókat használtak. Csaptelepeit, a fogmosó poharakat és szappantartókat rézből gyártották, akárcsak a nyílászárókat. Külön helyiséget képeztek a kézmosóval is ellátott WC-k, melyekből a nagyobb méretű lakásokban kettő is volt.¹⁴

⁹ Buzinkay, *A középosztály...*, i.m.

¹⁰ Gyáni Gábor, *Polgári otthon és enteriőr Budapesten*, in Uo., 49.

¹¹ Fabienne Rouso, *A szépség a történelem folyamán*, in *A női szépség története*, bev. Dorothy Schäfer Faux, ford. Hotya Hajnalka, Vajk Zsuzsa, Glória, Bp., 2001, 90.

¹² Láng Panni, *Egy budapesti polgárcsalád mindennapjai*, *Történelmi Szemle*, 1986/1, 83.

¹³ 1911-es adat. Peterdi Vera, *Az Allt család háztartási eszközei*, in *Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve*, 1978–80, 151, 188–189.

¹⁴ Peterdi Vera, *A Gresham palota lakáscsompái a Magyar Nemzeti Múzeum Kerámiagyűjteményében*, *Történelmi Muzeológiai Szemle*, 2004/4, 72.

Végül értékes forrásként használható Halászfű Éva visszaemlékezése, ebből Peterdi Vera készített egy esettanulmányt, melyben a család '20-as éveinek történetét örökítette meg. Halászfűék középpolgári lakásának fürdőszobája nagy volt, pamlaggal és karosszékkel is rendelkezett. S ahogy a visszaemlékezésből kiderül, intenzíven használták is.¹⁵

A falak kék színűek voltak, a WC-t és a bidét japán spanyolfal takarta el. A csapok, a kád szerelvényei és a fali tisztálkodóeszköz-tartók is rézből készültek. A kagyló fölött ovális tükör helyezkedett el. Nemek szerint megvolt a helye a kozmetikumoknak is. A fésülködőasztalon a női, az üvegpolcon a férfikozmetikumokat helyezték el. A falon egy kis egészségügyi szekrényben tárolták az ágytálat, éjjeliedényeket és a beöntőt. Külön helyiség volt az illemhely, kis kézmosó kagylóval, törölközőtartóval és szemetesládával.¹⁶

A fürdőszoba berendezése a méretétől függött, legfontosabb felszerelési tárgyai a kád, a mosdó, a zuhany, a melegítőkályha és a tükör. Csempézett vagy kövezett, fontos volt, hogy szellős és világos legyen. A tehetősebb középpolgári családoknál a fürdőszoba részét képezte még a bidé is, melyet a Pallas Nagylexikon így jellemzett 1911-ben: „a fürdő egy neme, hosszúkás, ovális tál, mely kényelmesebb használat végett egy alacsony, négylábú állványban van illesztve.”¹⁷

Ahol hiányzott a fürdőszoba a lakásokból, ott főként a mosdóállványok, mosdókészletek, mosdószekrények, mosdóasztalok voltak az otthoni tisztálkodás legfőbb eszközei.

Vígh Annamária tanulmánya e tisztálkodási módot a századfordulóra teszi jellemzőnek a középpolgári rétegnél, és leírja, hogyan nézett ki egy orvos mosdószekrénye: „...több részből összeépített fedéllel zárul. A fedőlap felemelhető és kitámasztható. Egy ollószerkezet előretolja a mosdókészletet tartó fehérre festett bádógtálcát, amely szintén fehér, festett fakeretben van elhelyezve, és higiéniai okok miatt kiemelhető. A mosdószekrényben fajansz mosdókészlet található: egy lavór, egy üvegganna, egy szappantartó fedővel, egy szivacsstál. A fedőlap belsejében tükör helyezkedik el.”¹⁸

A mosdóasztal felszerelésével Wohl Jankánál is találkozhatunk: „a mosdóasztal áll egy öblös nagy tálból, valamint egy kisebbből. Az asztalon van egy spongyatartó, szappan és kefetartó. Valamint egy nagy és egy kis vizeskorsó és két pohár. A mosdóasztal alatt van a lábvíz-tál és „medence” a piszkos víznek. Mellette foglal helyet a törölközőtartó.”¹⁹

A higiénia iránti igényt bizonyítja, több, már idézett könyv kiemeli, hogy a fürdőszobát nagyon tisztán kell tartani. A fürdő takarítása a cseléd feladata volt.

¹⁵ Uő., *Egy polgárcsalád élete és otthona a Belvárosban és az arisztokrata negyedben a két háború között. Esettanulmány*, Folia Historica, 2002, XIII. sz., 2. kötet, 136–138.

¹⁶ Uo., 136–138.

¹⁷ Pallas, 1911. III. 288. Idézi: Czingel Szilvia, *Higiéniai és tisztálkodási szokások változása 1900–1945 között Budapesten*, Doktori disszertáció, ELTE, Bp., 2001, 58.

¹⁸ Vígh Annamária, *Egy polgárlakás Budapesten*, in *Tanulmányok Budapest múltjából*, XVII., 1998, 82.

¹⁹ Czingel, *Higiéniai és...*, i.m., 54. o.

A korabeli tanácsadó könyvek arról tanúskodnak, hogy minden fürdés után ki kellett mosnia a kádat és felmosni a fürdőszobát. Jobb esetben azonban havonta egyszer takarították ki az egész helyiséget.²⁰ A fésűket és a hajkeféket szappanos vízzel, illetve benzinnel tisztították.

A lakásnak már a fürdőszobák előtti időszakokban is szerves tartozéka – eleinte a lakásokon kívül, majd beépítve – a WC, külön a családnak és a cselédeknek. A főbb berendezési tárgyai a szemétkosár, WC-papírtartó, mosdó, mosdószappan, törölköző, WC tisztítására alkalmas kefe és fertőtlenítőszer. A cseléd-WC-ben általában nem volt mosdó. Amelyik lakásban hiányzott az illemhely, ott általában a ház közös „mellékhelyiségét” és éjjeliedényt használtak.

Korszakunk polgári lakásaiban megtaláljuk a tisztálkodás eszközeit kezdetben még a különböző erre kijelölt helyiségek (háló, lányszoba) felszerelési tárgyaiként – mosdóállványok, mosdókészletek, mosdószekrények és mosdóasztalok –, de a korszak második felében, a '80-es évek táján, megindulnak a változások – megjelenik a fürdőszoba a maga berendezési tárgyaival, melyek széles körű választéka a felső társadalmi rétegek körében nyer létjogosultságot.

Az, hogy egy lakásnak volt fürdőszobája, még nem bizonyítja a „korszerű” tisztálkodás meglétét, bár mindenképpen „forradalmi” fejlődésnek tekinthető. A következő feladat a fürdőszoba használatának és a tisztálkodási szokásoknak a bemutatása.

Tisztálkodási szokások. A tisztaság egyik legbiztosabb fokmérője a szappankészítés, illetve annak nagyarányú „fogyasztása”. A szappankészítés háziiparnak számított, s „ősidők” óta jelen volt Magyarországon. Nagyobb városainkban már a középkortól működött szappanos. Jellemző városi iparnak számított, ugyanis legfontosabb alapanyagai – a marhák, juhok, sertések feldolgozásának melléktermékei –, a faggyú és a zsiradékok nagyobb tételben csak a városi mészárosoknál voltak beszerezhetőek. A legrégebb és legráteremtőbb szappanfőző központjaink Debrecen és Sopron voltak.

A XIX. század elejéig a főbb szappanos céhek szinte egyedül uralták a magyar piacot, sőt egyes források alapján a debreceniek a Felvidékre, Erdélybe is szállítottak, s készítményeik vetekedtek a világhírű párizsi és velencei készítő termékeivel.²¹

A gyáripar kibontakozásával a századfordulóra e műhelyek azonban teljesen háttérbe szorultak.

A magyar szappangyártás kezdetét a Hutter József által beindított üzem jelentette 1831-ben, amelynek munkájába az 1900-as évek elején a Schicht testvérek is bekapcsolódtak. Majd 1867-ben Klein Jakab és Grünwald Sámuel gyára, Pécsen pedig a Schützer-féle pipereszappangyár is felépült.

Az igazán finom, jó minőségű parfümszappanokat a francia cégek (Violet, Roger Gallet...) hozták forgalomba.

²⁰ Uo., 59.

²¹ *Magyar Néprajz III.* (Kézművesség), szerk. Paládi Kovács Attila, Akadémiai Kiadó, Bp., 1991, 221.

Az Ausztriával közös vámhatárok miatt azonban a szappankínálatban főleg az osztrák cégek uralták a hazai piacot – Henrik Kielhauser, a Schicht testvérek vagy a Calderara és Bankmann –, ami ellen a magyar kereskedők többször próbáltak fellépni. A szegedi kereskedők bojkottálták a Schicht szappant, s egy poéta ki is verselte a *Magyar Drogista* című lap hasábjain:

„Négyszáz éve nem kapott mást,
Csak szennyest és piszkolódást
Az osztráktól a magyar.
Mégis most csúfokodásul
Nálunk osztrák szappant árul...
De jó bolond a magyar.

Nyisd ki már a szemed végre,
Ne légy bolond, ne menj lépre,
Magyar asszony, magyar lány!
S becsületből, okosságból,
Magyar kézből, magyar gyárból
Vásárolj csak ezután.

Magyar hölgyek, magyar lányok,
Rózsásabb lesz az orcátok,
Ha meleg szíved, okos főved,
Csak a magyart pártoljátok.
Jó honleányok legyetek,
DMKE szappant vegyetek.”²²

A fellépések ellenére a Schicht testvérek és más osztrák cégek termékei továbbra is jelentősek maradtak a magyar piacokon.

Mosó- és – a drogisták által elterjesztett – pipereszappanokkal egyaránt találkozhatunk. Kedvelt illatok voltak a levendula, az orgona, az ibolya, a rózsza és a mandula.

Márka alapján divatosnak számított pl. Hutter és a Schicht testvérek „Szarvas”-, kókusz-, liliomtej-, mandula- és virágszappana. A Gustav Lohse-féle liliomtej szappan, Roger Gallet híres szappanai, mint a „Piver Pompeia” vagy a „Safranola”, melyek 2 korona 40 krajcárt kóstáltak, és igen drágának számítottak,²³ mivel egy átlagos polgári család általában 20-30 filléres szappanokat vásárolt, vagy a jó minőségű, 3 darabos csomagolású 60-80 filléres szappanokat.²⁴

A Sas-gyógyszertár által kiadott korabeli tanácsadó kiadványban a Berger-féle pipereszappanok, a Leyer-féle „Arnika” szappan, a Czernyi-féle „Balsamin” szappan, a Fritsch-féle „napraforgó” szappan, a „Spitzer” és a „Vértes”

²² *Magyar Drogista*. A magyarországi drogisták, illatszerészek és festékkereskedők szakközlöny-e, szerk. Barabás Endre, 1904. október, 1. évfolyam, 3. sz., 5.

²³ Molnár Gézáné, *A múlt illatai*, Hogyf Editio, Bp., 2001, 122.

²⁴ Uo., 124.

szappan, a Popp-féle „Venus” szappan, a Döring-féle szappanok, valamint a Kielhauser és Leyer-féle glycerinszappan szerepelt a kitűnő „pipereczikkek” jegyzékében.²⁵

A szappanvásárlásokból is következtethetünk a tisztálkodási szokásokra. A már említett Allt család háztartási eszközeinek leltárából 8 darab szappan került elő,²⁶ a Gyáni Gábor által vizsgált Czihal család 1890 januárja és júniusa között pedig négy alkalommal vásárolt szappant. Januárban és februárban 1-1 glicerinszappant, feltehetőleg tisztálkodás céljából, amit mai szemmel nézve „csekélynek” tarthatunk. Február végén és áprilisban nyolc kilogramm újabb szappant vásároltak, amely mennyiségéből ítélve mosószappan lehetett.²⁷

A szappan jelenléte az egyes polgári háztartásokban és a szappanhasználat általánosnak mondható, s a korszak folyamán fellendülő tendenciát mutat. A kérdés már csak az, hogy milyen gyakran használják a tisztálkodás, vagyis fürdés céljára?

Fürdés. A fürdőknek számos fajtáját ismerték a hidegtől a langyoson át egészen a forróig, aszerint, hogy milyen célt akartak épp elérni vele.

A tisztálkodásra meleg és forró vizes fürdők voltak ajánlatosak, míg az egészség és szépség megőrzésére inkább a langyos és hideg fürdők.

Gyakran szerepel a tanácsadó könyvek hasábjain példaként említve a francia szépség, Ninon de Lenclos,²⁸ aki a hideg víz használatának köszönhetően még hetvenévesen is képes volt szerelmet ébreszteni nála jóval fiatalabb emberekben.

Használtak különböző leöntéseket és zuhanyokat is. Zuhanykészülék hiányában ezek szivaccsal is megoldható műveletek voltak. „...Az a pillanatnyi, mondhatni villanyos hatás, mit a zuhanyból aláhulló vízcseppek a testre gyakorolnak – már magában véve gyógyít, erősít... Reggel, amint felébredünk... – ugorjunk bele a nagy kautsuk kádba. Egy fa-asztalkán egy lavórban 20-22 fokú víz áll; a vízbe mártott szivacsot mindkét kezünkkel a fejünk fölé tartva nyomjuk ki belőle a vizet a tarkónkra, majd a hátunkra, keblünkre. (A haját védő-fejkekötővel kell ellátni, mert annak ártana a víz) – az egész legfeljebb 1 percig tartson – legyen kéznél egy bolyhos fürdő-lepedő, melyjel gyorsan megtörölközünk; aztán egy érdes vászonkendő vagy bolyhos törölköző, szőrből készült mosdó-kesztyű, kefe, a melyik tetszik ezek közül és szaporán dörzsöljük azzal a testünket...”²⁹

Fennmaradt receptek tömege is bizonyítja, hogy a korszak hölgyei sokféle fürdőt ismertek és ajánlottak egymásnak a megszépülés ígéretével – a teafürdőktől kezdve a tejfürdőkön át a különféle virágfürdőkig.

²⁵ Tanácsadó a szépség ápolására, valamint jegyzéke kitűnő pipereczikkeknek, kiadta a Sasgyógyszertár Lugoson, Nagyszében, 1895, 17.

²⁶ Peterdi Vera, *Az Allt család...*, i.m., 166.

²⁷ Gyáni Gábor, *Hétköznapi Budapest: nagyvárosi élet a századfordulón*, Fővárosi Önkormányzat, Bp., 1995. 63.

²⁸ A XVII. század Franciaországának híres szépsége, aki a mindennapos forrásvízben fürdésének tulajdonította élete végéig megőrzött szépségét.

²⁹ *A szépség művészete*, Bp., 1900, 181–182.

Elterjedt szokás volt különböző fürdősök készítése, melyek szépítő, erősítő, bőrlágyító, bőrsimító hatásúak lehettek.³⁰ Rieder Hermann könyvében számos receptet is találhatott a szépülni vágyó olvasó. Ilyen ajánlat volt pl. a gyógynövényekből és fűszernövényekből elkészíthető szépítő fürdő. Hozzávalók: „Petrezselyem levél...150gr; Lavendula...200gr; Ánizs mag...100gr; Fodormenta...200gr; Kakukkfű...200gr; Majorána...100gr; Pálinka vagy spiritus...200gr. Ezeket vagy fél óráig forraljuk 6 liter folyó vízben és 4-5 liter vörösbortban. Forralás után szintén szítán át közönséges folyóvízfürdőbe bocsátjuk a vegyítéket, mely főképp üdülő betegek, gyenge gyermekek és idősebb, elgyengült egyéneknek, kiválóan üdvös hatású. 2-3 ilyen fürdő csodákat mível.”³¹

Találunk utalásokat a gőzfürdők használatára, mely különböző formákban volt használatban. Legkezdetlegesebb, amikor egy forró kőre vagy kályhára vizet locsoltak, de korabeli rajzok szerint már szobagőzfürdők és összehajtható szekrények is rendelkezésre álltak.

Hogy ilyen erősítő hideg és zuhanyfürdőket, szépítő- és gőzfürdőket milyen gyakran alkalmaztak, arra nem igazán van adat, a tisztasági fürdőkre viszont már rengeteg utalást találhatunk.

Az adatok vegyesek és lényeges eltéréseket mutatnak, ami a réteg differenciáltságából is adódik. Miközben presztízselőírás a fürdőszoba megléte, használatában már különbségeket találunk. Felfigyeltem egy tanácsadó könyv (1909) a fürdőhelyiség tisztán tartására vonatkozó mondataira: „Nagyon célszerű a fürdőkádat – amíg használaton kívül van – egy e célra készített terítővel letakarni. Így nem éri por és a legközelebbi használatkor teljesen tisztán találjuk.”³²

Ha naponta használjuk, miért kell letakarni? Akkor nem porosodik be. Vagyis a mondat azt sejteti, hogy a kád nem rendszeresen – naponta – volt használatban.

1908 áprilisában *A hét* a következő állapotokat írja le Pestre vonatkozóan: „Bp. a plaztronos emberek városa. Csak arra néznek, ami látszik. A háromnapos ingre minden nap új gallér és plaztron kerül, s az emberek sokasága nem fürdik, hanem csak mosakodik...”³³

Hasonló következtetéseket vonhatunk le egy vidéki gimnazista naplóját olvasva is: „Okt. 16. óta minden reggel fél hatkor kelek... Kibotorkálok a sötétben a fürdőszobába, ott állok a kályha mellett, és megvárom, míg Ilka begyűjt, azután megmelegszen. A mosdásra annál nehezebben tudom magam elszánni – minél tovább melegszen... Azután hirtelen ráhatározom magam, levetem az ingem, és a mosdótál elé állok. Csak a kisujjamat nyújtom be, várok tovább, állok és állok.”³⁴

Ezzel ellentétben a Halászfy családban a tisztálkodás már kiemelt szerepet kap, főként a gyerekek esetében. Halászfy Éva visszaemlékezése precíz és me-

³⁰ Forrai Judit, *Városi higiénia*, Rubicon, 1991/3, 23.

³¹ Rieder Hermann, *Testápolás vízhasználat által*, Légrády, Bp., 1923, 70–77.

³² *A magyar család aranykönyve I.*, Athenaeum, Bp., 1909, 580.

³³ *A hét*, 1908. április 12., 225–226.

³⁴ Csáth Géza, *Egy vidéki gimnazista naplójából /1897. okt. 30./*, in *Uó., Elfeledett álmom*. Csáth Géza válogatott művei, Kozmosz, Bp., 1987, 126.

rev előírásokról tanúskodik a család higiéniai szokásaiban. A tisztálkodásukban minden testrésznek megvolt a sorrendje, s az édesanya rendszeresen ellenőrizte, hogy gyermekei rendszeren, a szabályoknak megfelelően végzik-e azt el.³⁵

A rendszeres tisztálkodás már napi igénnyé vált, bár a mai igényekhez és gyakorlathoz mérve, még lényeges eltérésekkel találkozunk. A XX. század 10-es, 20-as éveire, a századforduló előtti évtizedekhez mérten, Halászfy Éva visszaemlékezéseit nézve, nagyfokú előrelépést tapasztalhatunk. A változás folyamatos. A fürdőszoba láthatóan kiemelkedő presztízsértékkel bír, de fokozatosan előtérbe kerül a gyakorlati használata. A teljes fürdő polgári körökben heti egy vagy két alkalommal volt jellemző, amit az Allt család örökösének visszaemlékezése – miszerint a család a fürdőszobát hetenként legalább kétszer használta – is alátámaszt.³⁶

Adataim szerint a családok egy részénél, a család minden tagjának külön törölközője volt, általában külön jellel megjelölve, és külön törölközőket használtak a fej és a kéz törlésére is. Másutt előfordult, hogy egymás vizét használták. Először a gyerekek, majd a szülők következtek. Általában ilyenkor haját is mostak, és a fürdés után mindig tiszta alsó- és felsőruhát vettek. A fürdés során a fül és köröm tisztítása is kötelező volt. A fület általában törölközővel vagy egy fogvájóra tekert gézdarabbal tisztították ki, a körmöknél manikűrkészletet használtak.³⁷

A gyerekek tisztaságát folyamatosan felügyelték. A csecsemőket és a kisebb gyerekeket minden este megfürdették. „A testi szépség kellő fejlesztésének feltétele, hogy a gyermek, legszemből korától a fürdéshez szoktattassék. Az újszülött gyermekeket az első hónapokban naponta szokták fürösztetni; de a későbbi években ezt leginkább el szokták hanyagolni s legfőleg hetenként egyszer fürösztik a nagyobb gyermekeket.”³⁸

1886-ban Héya Mihály mohorai körorvos tankönyvében az első fürdővizet nagyon fontosnak tartotta, a következő utasítással látta el a bábákat: „...a magzat egy rész bor, és két rész vízből fürdőben megfürösztendő...”, ahol a bor talán fertőtlenítő célt szolgált.

A víz hőmérsékletét a baba könyökkel mérte, s a fürdővíz tisztaságát minden korabeli bábakönyv kihangsúlyozta.³⁹

A nép fürdési kedvét szolgálták a fővárosban és néhány nagyobb városban létesített tisztasági, ún. népfürdők. Azok, akiknek nem volt fürdőszobája, illetve megfelelő otthoni körülményei, a mosdásra tisztasági fürdőket is látogathattak, melyek kizárólag a személyi higiénia fenntartását szolgálták. Nem lehet pontosan körülhatárolni, kik látogatták, de a polgárság közül valószínűleg csak az alsóbb, szegényebb réteg vette ezeket igénybe.

Pesten a belváros leghíresebb tisztasági fürdője a Hungária fürdő volt, mely 1889. november 9-én nyílt meg a Dohány utca 44. szám alatt. Gőz-,

³⁵ Peterdi Vera, *Egy polgárcsalád...*, i.m., 138, 142.

³⁶ Uő., *Az Allt család...*, i.m., 189.

³⁷ Czingel, *Higiéniai és...*, i.m., 83.

³⁸ *Magyar Drogista*, i.m., 8. o.

³⁹ Deáky Zita, *A baba a magyarországi népi társadalomban: 18. század vége – 20. század közepe*, Centrál-Európa Alapítvány, Bp., 1996, 66.

kád- porcelánfürdője és uszodája is volt. Hatvan kád és négy gőzfürdő volt benne, amiből csak kettő volt olcsó népfürdő.

Az ilyen fürdőkben külön volt a férfi és a női részleg. Egy-egy fürdőhelyiség függönnyel volt elválasztva egymástól, illetve ha nem volt elkülönített helyiség, akkor általában hétfőn, szerdán, pénteken a nők, kedden, csütörtökön és szombaton a férfiak látogatták. Törölközőt adtak, de szappant a vendégnek kellett vinnie.

A fürdő előtt, akárcsak manapság, egy fertőtlenítő medencén kellett átmenni, amelyre táblákkal is felhívták a figyelmet: „Kérjük mielőtt a fürdőt igénybe veszi, lábfürdőt és zuhanyfürdőt vegyen.”

A fürdővizet minden fürdés után leeresztették és a kádat kefével kitisztították, míg a fertőtlenítő vizet naponta csak egyszer cserélték. Mindenütt volt fodrász és pedikűrszolgálat.⁴⁰

A mosdás mellett a napi tisztálkodás részét alkotta a száj- és fogápolás. Ez a tevékenység kiterjedt a fogak ápolására, a foghúsról és a szájüregre. Minden ma is használatos fogtisztító szert és eszközt ismertek, talán csak a fogselyemmel nem találkoztam. A fog tisztítása durva ruhával vagy kefével történt, melyeknek már akkor is különböző fajtái léteztek.

Különféle esetekben és életkori szakaszokban más-más típust használtak: „Egészséges fogakhoz kemény, fiatal és tejfogakhoz lágy kefe használatos. A foghúst nem érintő keskeny kefék nem jók. Felnőttek 4 soros, gyermekek 2-3 soros kefét használjanak.”⁴¹

A tisztításhoz fogkrémet, fogport, fogpasztát vagy fogszappant használtak. A száj tisztítóeszközeihez tartozott a fogvájó is. Ez különböző anyagokból készülhetett – fából, a teknősbéka páncéljából, tollból, ezüstből, aranyból vagy elefántcsontból.

Dr. Gottlieb, a heidelbergi egyetem fogászati intézetének vezetője a madártollból készült fogvájókat tartotta legcélszerűbbnek, „melyek oly puhák, hogy a zománcot nem sérthetik, de azért ellentállóak és oly vékonyak, hogy a fogak közti hézagokba bevezethetők...”⁴²

A szájüreg öblítésére szájvizet használtak, mely a lehelet felfrissítésére is alkalmas volt – mint például a világ legjobb növényi szájvize jelzővel árusított „Trybol”⁴³ –, de erre szolgáltak az ún. szájjillatosító labdacskok is.

Ezen eszközök és szerek „szákszámra” szerepeltek a korabeli újságok hirdetéseiben. Reklámok hirdették a különböző márkák előnyeit.

A „Páté dentifrice Glycerin” például egy fogpaszta volt, melyre a Budapesti Bazárban akadtam: „nem tartalmaz sem savanyt, sem lugszeszt, fehérré teszi a fogakat, anélkül, hogy zománcának ártana, megtisztítja a borkőtől és meg-

⁴⁰ Czingel, *Higiéniái és...*, i.m., 66-72.

⁴¹ *A magyar család...*, i.m., 528.

⁴² *A fogak és a száj egészségtana ép és kóros állapotban*, írta prof. Dr. med. Port Gottlieb, a heidelbergi egyetem fogászati intézetének vezetője, Légrády, Bp., 1907, 37.

⁴³ *Magyar Drogista*. A magyarországi drogisták, illatszerészek és festékkereskedők szakközlöny, szerk. Barabás Endre, 1904. szeptember 30., 1. évfolyam, 2. sz., 10.

óvja a rothadástól, elúzi a foghús daganatát, mely okozója a fájdalmaknak”,⁴⁴ és mellesleg az ára is megfizethető volt, mindössze 1ft.

A Magyar Drogista a műfogak tisztításáról tudósított: „Még sárgult műfogak eredeti fehérségét a következő módon lehet visszaadni: Egy fogkefét vízbe s azután finom horzskóporba mártanak, s megdörzsölik vele a műfogat. Ezután tízpercentes hidrogén-szuperoxid oldatba mártják a fogakat anélkül, hogy le-szárítanák, letörülnek, üveg alá teszik s ott hagyják megszáradni.”⁴⁵

A Vértessy illatszerek-kereskedés hirdetésében is szerepeltek fogvizek és fogporok: „Maizon Botot féle fogpor a foghúst erősíti, mint legkitűnőbb fogpor ismertetett el, kis skatulyába 1ft, nagyobb 1ft 80 kr; szájöblítő víz ebéd után, néhány csepp vízben vegyítendő, 1 üveg ára 1 ft.”⁴⁶

A fent említett márkák a legjobbak között voltak számon tartva, kiegészítve a Dr. Máthé-féle Rubint fogpor és szájvíz, Camphorated chalk tooth powder,⁴⁷ Cachon aromatisé⁴⁸ (aromatikus szájlabdacsok) fajtákkal.

Dr. Gottlieb megismertette olvasóit a szájtisztítás teljes mechanizmusával: „Kezdjük azzal, hogy a szájat szájvízzel becsületesen kiöblítjük. Eközben arra vigyázzunk, hogy az öblítő folyadék ide-oda hullámoztatva egyenletesen érje az egész szájat; ...a garatüreg öblítése, ami gargalizálás útján történik. ...A szájtisztítás legközelebbi mozzanatát képezi az, hogy fogvájóval behatolunk az egyes fogak közti hézagokba és az ott levő durvább ételrészeket gondosan eltávolítjuk. Azután a fogkefét az öblítő-vízbe belemártva, arra egy kis fogport veszünk fel és megkezdjük a fogak kefézését. ...Végezetül még egyszer jól kiöblítjük szájvízzel a szájat és ennek az a célja, hogy eltávolítsa a fogpor-maradékokat és a lekefált masszát...”

A szájüreg tisztítását napjában többször kell megismételni. Reggel, felkelés után és este, lefekvés előtt a fogakat lekeféljük, a szájat kiöblítjük, továbbá minden étkezés után az ételmaradékot fogvájóval távolítjuk el a fogak közti hézagokból és a szájat kiöblítjük. Fogport csak egyszer napjában használjunk. ...Az összes szájtisztítás közül a legfontosabb a lefekvés előtti...”⁴⁹

Általában a napi kétszeri fogmosás volt elterjedve, és ez reggeli és este lefekvés előtti tisztítást jelentett.

Összefoglalás. A XX. század elejének tisztaságfelfogásához a szépség és az egészség eszménye társult. A korról elmondható egy jelentős fellendülés a tisztálkodás terén. A higiénia bizonyos fokú „forradalmáról” beszélhetünk. Ugyanakkor a jelenség rendkívül összetett. Egy viszonylag szűk – ugyanakkor igen bonyolult összetételű – társadalmi körben bontakozik ki az új szemlélet.

Léteznek a tisztálkodás eszközei, melyek a '80-as évektől már saját helyiséghez köthetők (fürdőszoba), melynek, miközben presztízszeleírás a megléte,

⁴⁴ *Budapesti Bazár*, 1879. ápr. 1., XV. éfv., 5.

⁴⁵ *Magyar Drogista*, 1904. október, 1. évfolyam, 3. sz., 8.

⁴⁶ *Budapesti Bazár*, 1873. dec. 1., 23. sz., 159.

⁴⁷ *A női szépség fenntartásának, ápolásának és növelésének titka*, írta egy nagyvilági hölgy, Bp., 1885, 151.

⁴⁸ *Tanácsadó a szépség ápolására...*, i.m.

⁴⁹ *A fogak és...*, i.m., 44–46.

a használatában már különbségek adódnak. A tisztaság fogalma még mindig a „látható részek” – lakás, ruha, felsőtest – felé irányult. A test tisztaságának fontossága csak bizonyos testrészeknél (felsőtest, fog) kerül előtérbe. A tanácsadó könyvek, női magazinok az alsótest megmosásáról ritkán beszélnek.

Legfontosabb szabályok a reggel hideg vízben, szappannal elvégzendő mosdás, fésülködés, tiszta ruha, fogmosás. A teljes fürdő a polgári körökben heti egy vagy két alkalommal jellemző.

A higiénés igények és elvárások társadalmi rétegenként sem egyformán jelentkeztek. Míg a polgári réteg az előző korokhoz képest nagyobb hangsúlyt fektet a higiénéjára, addig az alacsonyabb társadalmi rétegek körében még nem alakult ki a napi tisztálkodás. Az „úri” jelző a tisztasággal és jólápoltsággal volt jellemezhető.

A testi higiénia fontosságáról tanúskodik a higiéniai szerek – különféle szappanok, fogkrémek, fogporok stb. – terjedése és általánossá válása is. Az illatszertárak és drogériák nagy száma bizonyítja, hogy a kozmetikai és tisztálkodószeres keresettek voltak a magyar piacokon, s az új és ismerős márkanevek (Diana, Lux, Nivea...) pedig már jelzik a korszerű tisztálkodás és szépségápolás alapjait. A tisztálkodási és kozmetikai szerek egyre erőteljesebb jelenléte a hirdetési kultúrában szintén mutatja a változások irányát egy új polgári értékrend felé.

A XX. század elején lezajló mentalitásváltás, mely szorosan összefüggött a kor változó gazdasági folyamataival is (drogéria-hálózat kiépülése), a korszerű, új, praktikus módszerek, a speciális termékek használata és a higiénikus élet köré összpontosult.

A modernizáció az élet minden területén megjelent, s elsősorban a szűk nagypolgári és középpolgári rétegek élvezték előnyeit, ami modellként hatott a társadalom többi rétegére is, beleértve a higiénia területét is.

Wehner sétány

86 → 96

látszat/valóság-koncept

Egyes feltételezések szerint egy dolog legfontosabb lényege nem az, ami, hanem ami nem.

E koncepció értelmében tehát a dolgok lényege a dolgok ellentéteiben rejlik.

A *magyar szókincstárban* (Budapest, 2000. Tinta Kiadó) a látszat – felszín, külsőség, tünet, rémlet, illúzió – kifejezés mélyebb tartalmainak megjelenítéseként, ellentéteként a valóság áll, ellenben a valóság – létezés, helyzet, tény, tapasztalat – kifejezés ellentétei között a látszatot hiába keressük: csak a kitalációra, a fikcióra, a hamisságra lelhetünk.

Ha egyszer a látszat nem a valóság, akkor a valóság miért nem a nem-látszat? Úgy tűnik, az egymással ellentétes vagy egymással ellentétesnek látszó dolgok (és megjelöléseik) ellentétei nem csereszabatosak: elmozdulások, módosulások, interpretációs torzulások okoznak zavarokat a logikusnak vélt vagy a konvenciókra alapozott rendszerekben, amelyekben – amiként egy egyszerűnek ítéltető beazonosítási gyakorlatban – elsikkadnak a megegyezések és összemosódnak az éltetőnek és lényeginek vélt ellentétek, váratlanul ágaszkodni kezdenek a hiányjelek. Egyébként is: a látszateredmény, a látszattmegoldás, a látszatintézkedés ellentétpárjainak létrehozása kissé didaktikus lenne a valós jelző behelyettesítésével, még akkor is, ha bármikor magabiztosan kijelenthetjük, hogy más a látszat és más a valóság. A más ugyanis nem ellentét, hanem csak más. Talán ebben a mozzanatban érhető tetten leginkább a dolgok függetlenségének és elválaszthatatlanságának, a látszat és a valóság autonomitásának és egyidejű egymásba csúszásának mágikus és tragikus jelensége.

Jól tudjuk(?), hogy a látszat csal, és azt is pontosan tudjuk, hogy ügyelni kell a látszatra – de ha a látszatra kell ügyelnünk, akkor mi van a valósággal? (A valóságra miért nem kell ügyelnünk, akár önmaga, akár a látszat érdekében?) És mi van a létező, a végbemenő, a lényegi valósággal, amely általában és leginkább véres, és amely tulajdonképpen nem csupán látszatszerűen az? (V.ö.: képletesen és valóságosan is „véres valóság”).

A problémahalmaz újabb és újabb kérdőjeleivel és abszurditásaival a valóságos látszatszerűségek és a látszatszerű valóságosságok szféráiba lépve szembesülhetünk.

Tehát a látszat/valóság pszeudo-ellentétpár konfliktushelyzeteinek és feszültségeinek enyhítésére megoldási lehetőségként kínálkozik a két fogalom

egymástól való határozott, világos elválasztását célzó igyekezet összpontosítása és az „ügynevezett” formula rövidítésének következetes, mindenkori alkalmazása: ún. látszat, ún. valóság.

W. T.

Mújdricza Péter

Reangyalizációs röpiratok

N. P.-nek ajánlom

I. Tartsd magad, Jóska!!!

„De nehéz mesterség lehet a kettős ügynöké!” (Orhan Pamuk)

*„Senkinek sincs olyan jó emlékezete, hogy sikeres hazudozó legyen.” (Jan-
csó Miklós)*

*„A mammonizmus társadalmi a hazugság, a kizsákmányolás és az erőszak
társadalmi.” (Szabó Lajos)*

*„Az az állam, ahol nincsenek erkölcsi normák, semmiben nem különbözik
egy bűnbándától.” (Szent Ágoston)*

*„De jó is lenne, ha senki nem köpne abba a kútba, amelyből valamennyien
iszunk.” (Hódor Julianna)*

*„Magyarág és zsidóság történelmi tragédiájában közös az, hogy mindkét
nép értelmisége mindig nekidörgölődött az éppen aktuális agresszornak.”
(Spiró György)*

„...minden ország támasza, talpköve, / A tiszta erkölcs...” (Berzsenyi Dániel)

*„A pokol nem odakinn van, hanem idebenn. Azt kell lecsendesíteni.” (Mahat-
ma Gandhi)*

„Az igazi hősök már mind meghaltak...” (Lech Walesa)

Tartsd magad, Jóska!!! – kiabálta valaki a tömegből 1956 októberében a Városligetben, mikor a Sztálin-szobor már 45°-os szögben bedőlt a birodalmi talpkövön. Ötven évvel később – eléggé el nem ítéhető módon – én is arra buzdítom az éppen aktuális helytartó kreatúrát, legalább addig húzza ki, amíg az újszocreál burzsoáziáról kanyarított példázatomban meg nem jelenik valahol. Mert hatásosabb a bekiabálás, ha még nem vágódott el a gólem. *(Fényszennyező nappal szemben szubjektív az objektív.)*

Politikailag tartózkodó, gyakorlatias és sikeres ismerősöm szokatlanul rezignált: panaszkodik az osztályfőnök, hazudik és lop a gyerek az iskolában. De bandában. Mivel vigasztalja meg a szimpatikus tanárnőt? Hogy odahaza önállóan, *egymaga* lop a kölyök? Fenéken billenteni, nyaklevest lezavarni persze nem dukál, mert az újmagyari iskolarendben – legyen ura? – „joga van a gyereknek!” (Pedagógusok megháborodnak, kölkök-szülők úgyszintén, nem tudják, meddig mehetnek el, hol a tűréshatár...) Milyen nevelési stratégiát válasszanak? – *Szemet szempilláért?* Vagy csak barackot a fejére, *azért ne örüljetez annyiira, kisfiam, ezzel még várhattok, amíg felnőtök?*

A kétségek közt őrlődő atyát egyik megbízóm történetével próbálom meg erősíteni. – A szakmailag és emberileg is különösebb túlzás nélkül köztiszteletnek örvendő kovácsművész soha nem akart politikus lenni. Miután döntő fölényrel megválasztották valamely patinás kisvárosunk új iparitanuló-nevelő egyesülete első elnökének, tervpályázatot bonyolított le a székház felújítása céljából. Az egyik aspiráns, nem tudván belenyugodni, hogy nem ő nyerte el a munkát, perrel fenyegetőzött. – Ha per, hát legyen per! – válaszolt az elnök. A zsűri döntését tisztes rezignációval elfogadni képtelen pályázó ezután személyesen tett „feljelentést” az egyesület európai központjában, és jelentős kártérítési igénnyel lépett fel. Nagyon jól tudták a külföldi vezetők, hogy nincsen igaza, mégis, gavalérosan békés megegyezést ajánlottak. (Nem vetne jó fényt a világhírű keresztény szervezetre, ha mindjárt egy botránnyal indulna az új, kelet-európai alapítás.) Kifizették hát az irreális követelést, azzal a feltétellel, hogy annak egy hányadát a magyarországi egyesület kapja meg. Jött ám haza nagy mellénnyel az úr, nemcsak kiharcolta az „igazát”, de még a honi köz javára is „áldozatot” hozott! Az elnök – klasszikusan tisztességes ember lévén – bántóan erkölcstelennek találta ezt a magatartást. Mert milyen hírünket kelti a tisztelt tagtárs Európában?

És eljött az éves ünnepi közgyűlés napja. A díszebéd előtt, amely a teljes szakmai közösség részvételével zajlott, a kovácsművész egy rövid beszédet mondott. – Gyerekkoromban, ha egy kutya megtetvesedett, a következőképp jártunk el. Beleültettük egy vízzel teli lavórba és alaposan lesikáltuk, a fülétől a farkáig. Hiszen elég volt, ha csak egynéhány tetű maradt rajt, napok alatt elszaporodott. Megint álló nap vonított, vakaródzott szegény állat. Kedves Barátaim! Vessük ki hát magunk közül mi is a tetvet, nehogy elsokasodjék! – Ámulva hallgatták az emberek, miket beszél ez? Volt, aki egyből felfogta, volt, aki nem. Vége lett a köszöntőnek, nekiláttak az ebédnek. Hogyan, hogy sem, az ominózus tagtárs magára vette a példázatot, és „demokratikusan” visszavágott: – Hát ide figyeljen, Tetű úr! Lehet, hogy én tetű vagyok, de maga még nálam is nagyobb tetű! (Ugye, milyen ismerős érvelés ez?)

Szerencsésebben járt volna szegény, jobb sorsra érdemes lélek, ha csendben viseli a szégyent. Mert felállt az asztaltól az elnök, aki – mielőtt egy életen át a kovácsműhelyben „edzett” – válogatott birkózóként is hírnevet szerzett. Elkapta az úr grabancát, kiemelte a helyéből, végighúzta az előcsarnokon, kihajította az utcára, le a lépcsőn, csak úgy nyekkent.

Ám nagyon igazságtalanok lennénk elegánsan veszíteni nem tudó kollégánkhoz, ha nem említenénk meg, hogy a sors kifürkészhetetlen akaratából,

eme affértól teljesen függetlenül, pár éven belül súlyosan megbetegedett. A szenvedés kivételesen bölcs, tiszta lelkű emberré tette, akivel olyan felemelő élmény volt beszélgetni, amilyenre korábban soha nem nyílt alkalom. A nehéz és korai elmúlása felett érzett kegyeleti gátlás bizonyára hozzájárulhatott ahhoz, hogy utólag valamelyest vitathatóbbnak lássuk az egyesületi elnök kemény eljárását, még ha az a közösségi morál védelmében is történt. Nem felelt meg például a „Ne állj ellen a gonosznak!” keresztény imperativusnak, bár igaz, Krisztus is kiúzta a kufárokat a Templomból... Talán a hazai közéletben valamennyiünknek gyakorolni kellene azt a – minden élőlényt tiszteletben tartó – kivételes önuralmat, amely például a dzsainista szerzetesek beavatási szerződésének részeként a legkellemetlenebb apró szárnyasok csípéseit-szúrásait is rezzenéstelenül elviseli... Lehetőségek.

Mert ahogy nagy erejű Berzsényi Dániel a hazai „felvilágosodás” idején, az én szigorú barátom, alkotótársam és megbízóm hamarosan magára maradt. Nemcsak az iparitanuló-nevelő egyesület elnöki tisztéről mondott le, városi képviselői mandátumától is megvált egy idő után. – Kimosakodom, kiöltözöm, bemegyek a Városházára, magamra haragítom a fél testületet, mert nem lehet nem látni a sok stiklit, szélhámosságot, hallgatni a sok hazudozást. Dühösen hazamegyek, ledobom a városi ruhát, beöltözöm, nekiállnék dolgozni a műhelyben, de már lement a nap. Nem tudom elvégezni a munkámat!

Vajon, a szabad művészi munka kedvéért – a *becsületesen* elnyert hatalomról leköszönő, kolerikus vérmérsékletű mester példája megvigasztalja-e az aggodalmaskodó atyát? És a tanárnőt vagy a „büdös kölköt”? – Ki tudja...

Hiszen napjainkban még egy politikailag független tisztviselő is „demokratikusan” lekicsinylő idézőjelek közé helyezhető. Mert ahol mindenki áruló, ott a *nemáruló* is áruló. Ott a *nemáruló* – az árulók elárulója – a legárulóbb áruló. Hát nem szégyelli magát? Neheztelést keltően csak az „igazat” mondogatni, unalomig „hitelesen” viselkedni? Elítélni „valamennyiünk kedvenceit”, a Hamvas Béla által csak „fürgé huncutokként” emlegetett ügyeskedők élcsapatát? Megsérteni az újszocreál – *hol proletkult, hol profitkult* – falka-etikettet?

Bizony, telitalálatnak érzem a diagnózist, amit a szívemhez legközelebb álló szabolcsi cigánykocsmában hallottam a honi parlamentáris kleptokráciákról. A cigány vajda vérbeli szociológiai metaforája szerint a különböző klánokhoz tartozó asszonyok egymás közti műbalhéi, látványos veszekedései a kelet-európai cigánytelepeken, valójában egyfajta mutatványos, ősi területörző stratégia részei, elriasztván vadászterületükről a „jó érzésű” idegeneket – a „sápadtarcú” társadalmat. És ahogy a vörös és narancs színek szomszédosak a színkörön, az alattuk polarizálódó parlamenti pártok élővilágában is sokkal több a közös, mint az eltérő vonás. Csak halkán kérdezem: a képviselők fizetésének megemelésén kívül hány 100%-os egyetértésben fogant döntés született 1989 után a Tisztelt Házban?

*

Kedves Írástudó Polgártársaim!

Komolyan gondolnánk, hogy egyéni és kollektív morál közt tudathasadás nélkül megszüntethető az átjárás?

Nos, Hölgyeim és Uraim! Tessék választani!

Milyen jelmezzel szolgálhatok? Momentán a melegebb pasztell, netán a hűvösebb, természetes színeket kedveli? Tessék csak felpróbálni! Cseréljen nyugodtan! Az Ön Bármely Stílusában! Hisz ez csupán – Bohócparádé! Életfogytiglani Farsangba kanyarított Szilveszter! Örökkárpátiai Karnevál! Vadnyugat-ázsiai Ezeregyéjszaka! Tessék csak, tessék! A „saját” demokratikus véleményünket – túlélési terepszínünket – csak van jogunk megváltoztatni? Vagy éppen megőrizni?

Ha az országot versenyt balkanizáló, hideg-meleg színekben parádézó újszoceál burzsoáziák háztáji panteonja is úgy óhajtaná, 2007. március 15-ét talán „euro-kompatibilisebb” hangulatban ünnepelnék, mint például 2006. augusztus 20-át, vagy éppen október 23-át.

Én is ezt kívánom a mi Budapestünkön – hic et nunc – 2006 őszödén és telén. Úgy legyen...

II. Fekete angyal hősei

„Országol most fertelmesség, vétek,

Ne ítéld meg testvér a testvéred.” (Pravoszláv ima háború idején)

„Otthonom legyen nyitott bármely kultúra szabadlelkű széljátéka előtt. De visszautasítom, hogy valamely’ is ledöntsön a lábamról.” (Gandhi)

„Az élet rövid, a mesterség hosszú, a kellő pillanat hamar elrepül, a tapasztalat félrevezető, az ítélet nehéz.” (Hippokratész)

Tartsd magad, Jóska... – évszakok és évszakok után először „veszlek elő” a többi fiókba zárt démonnal együtt. 2007. november negyediké, vasárnap hajnala van. 1956 leveretésének pont 51 éve. Jó lenne ráébredni, mi a helyénvaló magatartás ma. Szent könyveket lapozgatni, templomba menni, aztán ki a térre? Esetleg tovább szőni-szobrintani ezt a létírás-létszösszenetet?

Buddha ébredése a világ ébredése – talán a saját morális rendszerváltozását kezdené először ki-ki saját magán és közvetlen családján... – Gandhi „gyakorlati idealizmusa” is ezen a vallásos világszemléleten nyugszik. És Krisztus tanításán, amit Gandhi a „sápadtarcú civilizáció” szellemi örökségéből a legmagasabbra értékelt. Minél kevesebb tiltással él valamely vallás, annál nehezebb betartani azt. Annál szigorúbb önmagához, ám annál megengedőbb, belátóbb és megbocsátóbb a többi élőlényhez. Egyre több parancsolat, egyre több kibúvó...

Tartsd magad, Jóska... – ...az éppen aktuális helytartó kreatúra... legalább addig húzza ki, amíg az újszoceál burzsoáziáról kanyarított példázatom meg nem jelenik valahol – olvasom fel pusztá „számizdatként” idős mesteremnek – Hamvas Béla és Szabó Lajos tanítványának –, Kunszt György építész-filozófusnak, a már jó ideje „pihentetett” szöveget. Kunszt György felhívja a figyelmem Milovan Gyilas *Új osztály* című könyvére, amit – mint személyesen is meggyőződhettem róla – az összes fővárosi könyvtárból kiloptak...? bezúrtak...? az érdeklődők...? az érdekeltek...?

És kétségtelenül, legkedvesebb hozzátartozóm nyelvészprofesszor édesapjának lett igaza. *A te szövegedet nem fogják szeretni az egyik oldalon sem...*

Amúgy, nagyon udvariasan és szívmengető kételyek közt utasította el egy inkább baloldali, majd egy inkább jobboldali érzelmű, általam egyaránt kifejezetten magasan jegyzett irodalmi lap: – „*Minek ennyi mottó...?*” „*Lehet, hogy nincs igazunk, de nekünk ez az álláspontunk...*”

Sebaj.

Nem kell egy fohásznak mindenáron köznyomtatást elviselni, hogy „eltárgyasuljék”. Hogy beteljesüljék, ha nem is maradéktalanul. Mert 2006 sebzett-viharos augusztus 20-ája és október 23-ája után – 2007. március 15-e és október 23-a szinte vér nélküli civil és militarista intelligenciával ünnepeltetett. És a néma százazrek egyikeként az ilyesfajta csöndes ígézetekben, fehér átkokban én is erős vagyok. Régóta úzzuk már a Duna–Tisza táján az avantgárd néplélektani hadviselés – mentálistánál mentálistább, experimentálistánál experimentálistább – túlélő műfajait.

Más lemosolyogatóan reménytelennek tetsző reangyalizációs terepgyakorlatom a délszláv háborúban a rohanó Neretva felett 1993. november 9-én (logisztikailag amúgy teljesen feleslegesen) felrobbantott mosztári híd újjáépítésének megidézéséhez fűződik. Kétségbeesett montázst produkáltam: – Petőfi Sándor Nemzeti dalának Landerer nyomdagépéről vett, plakátnyira nagyított másolatában a *Fényesebb a láncnál a kard...* kezdetű strófát Csontváry Római híd Mosztárban című, rózsaszínben áttetsző pauszmásolatával ragasztottam át. Elhalványítani, dekonstruálni, „takarékra állítani” szerettem volna a versszak forradalmi tüzét: kardcsörtetés és vér és bosszú helyett elsősorban az építésre összpontosítsunk. A plakátnak *Petőfi Sándor Mosztárban 1993'* címet adtam. (Mekkora öröm és meglepetés volt 2004 nyarán, mikor – a mi Köztes-Európánkban, korlátlan lehetőségeink hazájában – a mosztári hidat florance-i műemlékes építészek segítségével újra felavatták!)

„Legsikeresebb” fehér átkom mégis ama „rendszerváltásnak” elnevezett politikai fordulatot előkészítő évekhez fűződik. 1985 tavaszára írtak ki „A Dunánál” címmel egy kollektív, képzőművészeti pályázatot Budapesten, a Duna Kör szervezésében. Erre az alkalomra Markó Károly híres visegrádi festményének duplikátumába montíroztam a tervezett nagymarosi vízlépcső kommunista antiutópiáját. Keresztben a Duna felett, veres színnel, egy feje tetejére állított, szintén veres, ötágú sátáncsillaggal. Még a kiállításmegnyitó délutánján leszedte a falról az éppen aktuális kádári „állambiztonság”. Talán „A Dunánál” tárlat figyelemre méltó nemzetközi visszhangja is hozzájárulhatott, hogy néhány hónappal később „világ- és társadalomjobbító törekvései” elismerése gyanánt a Duna Kör Alternatív Nobel-díjat kapott Stockholmban...

Milyen jó lenne – a bős–nagymarosi vízlépcső *szocialista irrealista? poszt-szocreal?* fantazmagóriájához hasonlatosan – 2007-ben is fölfedezni egy „össz nemzeti meditációs objektumot”, mely ismét összefogásra ösztökélné Duna-párti elméink legfényesebbjeit! Vajon újraébresztené-e a szélesebb körű szolidaritást, alkotói és köszönőviszonyt, mondjuk a (4-es) metrómaffia termo-geológiai beteg – *kapitalista irrealista?* – profitkult-projektje elleni *együttes* állásfoglalás? A valaha volt Duna Kör titánjai, az „igazi, a még be nem zúzott Mozgó Világ” író- és olvasótábora, vagy éppen az 1956-os siralomházi túlélők között? Akik 2007-ben nem csak „politikai elutasítással” viseltetnek egymás iránt...

Mert azt remélni is alig merem, hogy nem valami ellen, hanem *valamiért* működne-ek-működnék együtt *országosan és egyetemben* a „rendszerátalakítás” fél emberöltőnyi purgatóriuma után.

*

– *Ha egy angyal elé állana és felajánlana, teljesítem három kívánságod, mit kérnél tőle?* – szegte nekem a kérdést politikus ismerősöm a frissen felszínre téren.

– Én csak egyet kívánnék – mondtam.

– De ha hármát kívánhatnál, mik lennének azok?

– Nekem elég lenne egyetlenegy.

– És mi volna az? – nógatott kedvesen gúnyolódva.

– *Amikor Berzsenyit idézem, hogy „...minden ország támasza, Talpköve a tiszta erkölcs” – senki ne röhögjön le.*

Mert egyáltalán nem vigasztal, hogy az írástudók árulása nemcsak Magyarországon újra és újra visszatapsolt divat. Mert az írástudók árulása – globális. Pontosabban – globalibugris.

*

Miután nem kapott állami támogatást a lerobbant, egykori szovjet hadi repülőter nemzetközi polgári légi forgalmat szolgáló megújítására valamely vidéki városunk polgármestere, gondolt egy merészet, és befektetésre csábított egy kínai tartományfőnököt. – Ön nagyon szimpatikus ember – hártott a szocio-kapitalista mandarin –, de az Önök országának gazdasági helyzete mára Albánia szintjére süllyedt. Mindent átjár a korrupció, mindenki hazudik. De ami igazán nagy baj, tízszer annyi idő- és lelkienergia-befektetéssel sem tudok elintézni Önöknél semmit. Miért kockáztassam hát a *mi közpénzünket* az Önök országában?

A *kleptokrácia* társadalmi osztályfogalmával Polónyi Károly *Építész-településtervező a perifériákon* című retrospektív naplójában szembesültem először. Polónyi a CIAM (Congress Internationaux d’Architecture Moderne), a nemzetközi modern építészeti mozgalom magyar tagjaként sok éven át dolgozott Afrikában, kisebb-nagyobb hazatérésekkel/hazacsodálkozásokkal a hetvenes évek elejétől az ezredfordulóig. Az afrikai nemzetek hatalmi berendezkedése – amerikai vagy szovjet fennhatóság alatt egyaránt – a különböző, felülről egymásnak uszított törzsi klánok törpelelkű, klepto-lukratív érdekei mentén alakult. Pontosán úgy, ahogy azt Bormester Mihály fegyverkereskedő afrikai marketing-stratégiájában is ismertette Hamvas Béla *Karnevál* című nagyregényében. És lám, a huszadik századi gyarmati Afrika testközelből kísért a jelenlegi Magyarországon! *Vissza Afrikába* a címe Lángh Júlia tanár, szociális gondozó és író 2002-ben megjelent könyvének is, melynek esettanulmányait mintha a mi Budapestünk hétköznapi „közigazgatási” gyakorlatából mintavételezték volna: „Egy nemrég őrizetbe vett miniszternek, aki több milliárdos közpénzeket nyúlt le, a védelem azzal az indoklással kéri a fölmentését, hogy őszinte volt és beismerte bűnét. A miniszter azt a kis részletet is bevallotta – és ezt úgy tálalják, mint enyhítő körülményt –, hogy az összegből 45 milliót egy *marabunak* adott, sokszorosításra. Sajnálatos módon, a *marabu*, ahelyett hogy a megállapodásnak megfelelően varázserejével megsokszorozta volna a pénzt, meglépett.” Alig súlyosbít a lényegen, hogy a mi-

niszter csak azért lett beperelve, mert ahhoz az érdekcsoporthoz tartozott, amely éppen kegyvesztésre állt az aktuális komprádor hatalomnál.

– Ami a honi újszocreál-burzsoázia „politikai gazdasági” közéletében 2007-ben zajlik, az már nem is az afrikai vagy ázsiai, sokkal inkább a dél-amerikai banánköztársaságok panamáihoz fogható. Tiszta Latin-Amerika, sőt *Latrina-Amerika!* – élcelődünk penetránsan egy-egy szókimondóbb peremkerületi televízióban.

– Bár ott tartanánk *erkölcsileg*, ahol Latin-Amerikában a munkáspapok! – szúrhatnánk *legelőször is saját magunkba* a frankót. – Mert a latin-amerikai munkáspapok, azon túl, hogy lelki vigaszt nyújtanak a metropoliszok körül burjánzó viskóvárosok nincsteleneinek, kétkezi terepmunkát végeznek. Akiket egy emberként respektálnak a pokolkarcolók árnyékában maffiózók és karhatalmisták, clochard-ok és drogdílerék. És Brazília munkáspapjai gyakorlati tapasztalataikkal, tanácsaikkal hozzájárultak annak a fiatal várostervezőkből álló építész-csoportnak a világsikeréhez is, akik São Paulo huszonegyedik századi rendezési tervével nagydíjat nyertek a 2007-es Amszterdami Városépítészeti Biennálén. A globális éghajlatváltozás dél-amerikai szélsőségeit, szárazságokat és árvizeket kiegyensúlyozó víztározó tavakat javasoltak a brazil nagyvárosba, körülöttük biztonságos távolságban telepítendő új, lakó- és szociális övezetekkel. Olyan területfelhasználási tervet mutattak fel, amely a legszegényebbek érdekeit is szem előtt tartva, a városatyák mindenkori profitkult alávetettségétől függetlenül, több emberöltőnyi előrelátásról tanúskodik. A latin-amerikai munkáspapok vallási toleranciájából, hitéből, közösségépítő emberi alázatából a mi Budapestünkön is ihletet meríthetnénk a lepattant körüti kerületektől a „tisztára pucolt” Országházig.

*

Vedd meg és dobd el Magyarország – vedd meg és dobd el Földgolyó! – paprikáz fel ismét *Az eldobható Föld*, Czakó Gábor tanulmánykötete summájaként aktualizált gondolat, amikor Bujtor László geológusnak *Utunk a csillagokba vezet?* című esszéjét olvasom a *Liget* irodalmi és ökológiai folyóirat 2007/9-es számában. A Balogh János ökológus-professzor tanítványaként végzett Bujtor elképedés és döbbenet közt pergőzve idézi Stephen Hawkingot, a Newton szellemi örökségét viselő, ünnepelt fizikust: – *Azt gondolom, a földi életet annak folyamatosan növekvő veszélye fenyegeti, hogy egyszer egy katasztrófa, mint a globális felmelegedés, mint a nukleáris háború, a biotechnológia segítségével kifejlesztett mesterséges vírus, vagy egyéb veszély letörli a Föld színéről. Azt hiszem, az emberi fajnak nincs jövője, ha nem lép ki az űrbe. Éppen ezért kívánom felkelteni az érdeklődést az űr iránt.* – „Ezek a mondatok – kommentálja művében Bujtor László – egy világhírű tudós és avatott tollú ismeretterjesztő véleményeként tudományos felhatalmazást adnak a földi élet további gátlástalan kihasználásához. Keserű szájjal mondom: ez a nyilatkozat a globalizáció motorját alkotó világcégek és a pénzért gerincét pironkodva, ám függetlensége utolsó roncsaiba kapaszkodva azért némi eleganciával meghajtó tudóstársadalom krémjének cinkos összekacsintása. Mondhatja ezután bármely érdekcsoport (legyen az olaj-, gáz-, szén-, bányászati- stb.); küszöbön a megoldás. Ha nagy lesz Földünkön a gond, majd kivándorlunk. (...) Most már magabiztosan állíthatják ezt a csúcsmenedzserek – hiszen a legnagyobb tudós elmék mondják, hogy utunk a csillagokba vezet.”

A mammon lényege, hogy „a megkötözött igazságnak teszi fel a kérdést: hol az igazság?” – írta Szabó Lajos. És Hawking „megkötözött igazságának” géphang-üzenete legalább olyan ambivalens elutasítást, a tisztelet, a szájalom és a megvetés gyúelegyét ébreszti a lelkemben, mint amit a mi őszöd-háztáji önkénteseink „kollektív” kisbirodalmi különalkui kapcsán átéltem.

*

Az 1986-os csernobili katasztrófa a szovjet monstrum összeomlásának egyik vészfény-előrejelzése volt. A már említett Szabolcs megyei cigányfaluban azt is észrevették a kertek alján, hogy ősi gyógynövényünknek, a szeldelt levelű bodzának megjelent egy „mutánsa” 1986 késő tavaszán... Egy „modernizált” változata, melynek a csernobili radioaktív dózistól – még szebb és még nagyobb lett a virága. A belőle készített tea gyógyító ereje szintén megnőtt. Ha az *emberalatti* emberi morál, a „megkötözött igazság” csődöt mond, gyógynövényeink mutatnának utat? – A *gyógyszereket a földből adja az Úr és az igaz ember nem veti meg őket* – olvashatjuk Sirák fiának könyvében.

Tisztában vagyok vele, soha nem fogok tudni felnőni a szeldelt levelű bodza intelligenciájához. Az emberlélek radioaktív dózisait – „mammon szerzeteseinek” megtervezett vétkeit, a helytartó-elitek által újradrapériázott „fortélyos félelem” Fekete angyalait – soha nem leszek képes igazán *reangyalizálni*. Ám a meggyőződés, hogy *létezik* ilyen földi intelligencia, kozmikus otthonossággal, a *még élő* lények életrevalóságába vetett bizalommal, reménnyel ajándékoz meg.

Talán a globális kigyóméregből éppen a mi Kárpát-medencei katlanunkban, köztes-európai klímaváltozásunk közepette vonható ki az eszencia, mellyel beoltva az *emberalatti* ember önpusztító civilizációja még gyógyítható.

Talán a Szabolcs megyében honos szeldelt levelű bodza intelligenciája is erre utal.

Talán ezért nem hiszek a kiváló Stephen Hawking „megkötözött igazságában” sem.

Talán keressük, becsüljük és őrizzük boldogulásunk – *hic et nunc* – a Mi Földgolyónkon.

Úgy legyen...

2007. november első felében

III. A mi abesszin makaónk

„Mögteszem, mert mögtehetem,

és mert mögtehetem, mög is teszem!”

(Pölös Flórián ex-szakaszvezető)

Tinédzserek, úgynevezett „előfelvételis” egyetemisták voltunk az egyik szegedi laktanyában. A mottóban idézett szentencia kedvenc szakaszvezetőnk sűrűn hangoztatott ifjúságnevelői *ars poeticája* volt. A kackiás nevű, (Rejtő Jenő legendás Potrien őrmesterére emlékeztető), bezupált altiszt ebben a szellemben tartott rendszeres honvédségi gyakorlati oktatást számunkra. Legszórazotatóbb hatalmi játéka az „abesszin makaó” elnevezésű társasjáték volt. Egyik bifurkációs – Y alak-

ban kettéágazó – szemléltető mutatványa a körletünk előtti folyosón zajlott. Néhány kiválasztott társammal a takarodót követő különórában „fókáztunk” – mostuk a fekete-fehér kockás kövezetet – Pölös Flórián kedvéért. – *Tán csikos a víz?* – rúgott bele újra és újra a vödörbe felettesünk, majd spontán társalgást kezdeményezett. – *Honvéd elvtárs, tán g...ci vagyok?* – Alapvetően két válasz jöhetett szóba.

a.) Igen. – Ebben az esetben a delikvens „kihallgatásra” számíthatott másnap reggel feljebbvalója megsértése vádjával, ezért ezt a választ csak nagyon kevesen kockáztatták meg.

b.) Nem. – (Gyakoribb volt a szabadkozó udvariaskodás.) A gyanútlan kiskatona ezután a következő ríposztra számíthatott: – *Neeem? Hát, akkor most g...ci leszek!*

A fenti helyzetgyakorlat az abesszin makaó lényegére világít rá. Az éppen aktuális hatalom a „demokratikus” diskurzus során a játékszabályokat valójában mindig utólag alakítja, teljesíti ki szabadon, kénye-kedve, pillanatnyi „nyereségvágya” mentén. Fordítsuk le mindezt egy hétköznapi „üzleti” vállalkozásra, idézve Czákó Gábort a Kortárs irodalmi és kritikai folyóirat hasábjairól: *„Itt egy százas a kezemben. Ide tetszik tenni melléje egy másikat. Tetszik mondani egy számot. Öt? Helyes. Én azt mondom, hat, és nyertem. A korrektség jegyében természetesen adok visszavágót, fordított szereposztással. De előbb tessék tenni a markomba az enyém mellé egy újabb százast. Úgy, rendben. Most én mondom előbb számot: öt. És ön hatot mond? Roppant ügyes, de sajnos, megint én nyertem.”*

Ha személyi számítógépünkön az „abesszin makaó” hívószóra kattintunk a népszerű *Google Speciális kereső*n, momentán 41 találatot kapunk. Szerepel többek között a Klubrádióban, különféle aktuálpolitikai összefüggésekben a Mickey fantáziánévre hallgató blogger weblapján, Czákó Gábor *Beavatás* című Duna televíziós műsorában számos történelmi esettanulmánnyal illusztrálva, valamint Surányi László matematikus feladatmegoldó pályázatának példatárában is a Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium nebulói számára.

– *Úgy védekezem az abesszin makaó ellen, hogy rácsapok az abesszin kezére!* – vágta át a gordiuszi csomót kedves beszélgetőtársunk.

Milyen gondjaim vannak ezzel a stratégiával a mindennapi gyakorlatban? Először is az abesszin makaót újabban nemcsak abesszinok játsszák – a móka „globalizálódott”. Másodsor, ha pillanatok alatt fel is ismernénk a tréfa mi-benlétét, „játsszótársunk” – a mi Pölös Flóriánunk karakán kiállításával ellentétben – a legkritikább esetben mutatja meg magát „kéznyújtásnyi” távolságban. Harmadszor, az „illető” szinte sohasem *egyetlen* konkrét személy. Legfeljebb „jogi személyként” – valamely hatalmi testület, társaság, korporáció illékony kreatúrájaként – értelmezhető valahol a globalizált világ „boldogabb” fertályán, vagy annak honi helytartójaként. És hogyan csapjunk egy korporáció „kezére”? Melynek *valódi* tagjai általában nem „jelennek meg” az interneten sem. (A legfontosabb dolgok, egyének, szervezetek, döntések amúgy sincsenek rajta a „világhálón”.) Tökéletesen álcázottak, megfoghatatlanok, tisztesség ne essék szólván, úgy oszlik el közöttük a felelősség, mint gatyában a fing...

Pedig a hatalom önmagában még nem volna rossz. A gyógyítás is hatalom, és hatalom a szeretet is. És az abesszin makaó is lehet a *hatalom anygali megnyilvánulása*, amikor kellemes meglepetésben részesítenek bennünket valamely

névnapi és születésnap buli, szilveszteri, netán farsangi, karneváli multság alkalmával barátaink, felebarátaink. Persze ilyenkor örömmel „beugrunk”, együtt nevetünk az egész kedves kompániával. És többnyire őszinte elismeréssel adózunk művészeink avantgárdjának, élcsapatának is, ha egy-egy zseniális ideával, szellemes egyéni vagy kollektív ötlettel, megoldással, szemléltető előadással – happeninggel, performansszal – készítenek gondolkodásmódunk, megsokkolt életvitelünk felfrissítésére, alapelveink újra és újra történő átértékelésére. Talán kevésbé vagyunk lelkesek, ha választott élcsapatunk esetleg visszaélni tűnik bizalmunkkal és mintha a rovásunkra szórakozna. – Mi tudjuk, hogy mi jó nektek, higgyétek csak el, ha azt teszitek, amit mi diktálunk, majd boldogok lesztek! – És lám, civilizált, felszabadított Földlakókként kifejezetten allergiások vagyunk, ha avantgárdjaink mondjuk géppisztollyal a kezükben szabadítanak minket a Paradicsom irányába; igaz, már azért sem tudunk kellőképpen lelkesedni, ha mindezt pusztán a pénz „demokratikus” hatalmával teszik. Mert a pénz még talán a szerelem és a halál hatalmánál is felforgatóbb erejű lehet az emberi lélekre, amint azt egyik multi-mogulunk esete is igazolhatja. A kocsmai legendává terebélyesedett történet szerint az egyik hűségese aligazgató újítási javaslata a multi-mogul bankszámláját alaposan megnövelte volna, mire az utóbbi felháborodott 'Ne kotorásson az én pénztárcámban!' felkiáltással azonmód kirúgta. (S tette mindezt több évtizedes „együttműködés” után, ráadásul az aligazgató ötletét is elorozva.) – *Hogyan szervezkedik a Mammon? A tehetetlenség, az alacsonyrendűség és a közepszerűség hármasegységében* – világít a jelenségre több emberöltőnyi mélységből Szabó Lajos filozófus. – És mindez feldíszítve néhány idejében megrontott tehetség naiv hiúságával, s mindez betetőzve az ártalmatlanná tett géniusz dárdára tűzött fejével. Verseiben „mammon szerzeteseinek vétkeit” számtalanszor ostorozó Ady Endrére hivatkozván Szabó Lajos arra is rámutatott, hogy a mammonizmus valójában társadalmi és politikai berendezkedésektől, világhatalmi pólusoktól független jelenség.

– Ha valamit nem tudsz elintézni pénzzel, intézd el sok pénzzel! – nyújtana a szalmaszálat Dadan, „a mi jötevőnk”, az abesszin makaó köztes-európai variációiban kifejezetten jártas, kedves gengszter Emir Kusturica *Macskajaj* című filmjében. A pénz hatalmának megtörése Erdély Miklós avantgárd művészt is sokat foglalkoztatta. *Anarchisták Párizsban* című novellájában ez irányú törekvései elismeréseképp fogadta be igazán őt (szegény, magányos, a vasfüggönyön túlról Párizsba látogató értelmiségit) az észak-afrikai menekült család a huszadik század hetvenes éveiben. Erdély Miklós a pénz hatalmának megtörésében korábban is szerzett már némi gyakorlatot. Az ő leleménye volt például 1956 októberében az *Őrizetlen pénz* hívószavú dobozos akció is, amikor nyitott ládákat helyezett az utcákra azzal a felirattal, hogy „Forradalmunk tisztasága megengedi, hogy így gyűjtsünk elesettjeink árvái számára”. Akkoriban egyetlen csapatvezető sem érzett készletetést, hogy akár egy árva petákot is elemeljen a közpénzből.

Vajh', miért is ne tudnánk megvalósítani hasonló kezdeményezést napjaink elesettjeiért a pesti utcán? Képzeljük el – több mint fél évszázaddal 1956, több mint fél emberöltővel ama „rendszer váltásnak” elnevezett történelmi fordulat után –, milyen kellemes meglepetésben részesíthetnénk hajléktalanjainkat, ha kukák helyett diszkréten, köztéri dobozművekbe készítenénk számukra a mindennapi betevőre való – az abesszin makaó reangyalizált, újeurópai változatoként...

A DÓM-TÉR

A DÓM

A SZÍNHÁZ

IDŐTLEN

UMBRIAI VÁROS

A TEMETŐ I.

MEDITERRÁN TÁJ I.

MEDITERRÁN TÁJ II.

SCHUBERT-TÁJ

TÁJFŰN

A KERTKAPU

A PARK X.

A CIPRUSCSOPORT

GIMNASION

A FAUN HÁZA II.

A CIPRUSOK

Király lépcső

97 → 107

○ Naputazás

– És mi leszel, ha nagy leszel?

– Űrhajós! – vágtam rá gondolkodás nélkül, hiszen mindig is elkápráztattak az égitestek, a sok csillogás, a titokzatos mozgások – egyáltalán, a világűr. Nem mindenki tudja: nem lettem asztronauta. De, ötödik éve már, vagyok: helionauta, azaz naputazó.

Mit is jelent a helionautika... Hasonlít kissé az űrhajósok tevékenységére, hiszen kisebb-nagyobb, halványabb-fényesebb csillagok között utazom szinte nap mint nap. Mert bizony, minden egyes írás a maga nemében csillag, hiszen fényt visz valaki(k)nek az életébe. Találkozom rendkívül érdekes csillaghalma-zokkal. Belevetem magam az alakzatokba, osztályozom, válogatom a csillago-kat. Összehasonlítom a régiek tündöklését az újonnan megjelent sziporkákkal, összevetem a csillogás színspektrumát, erősségét satöbbijét. Néha pedig kuta-tok fellobbantható matéria után, szikrát próbálok elültetni a szürke anyagban. Persze a kevesek erős fényében sokaknak pislákolása nem eléggé erős ahhoz, hogy felkerüljenek a helionauták meg-megújuló papírtérképére.

Nem könnyű, s ugyanúgy nem is egyszerű mindez. Többek közt azért – is – nem lettem űrhajós, mert csillaghajók építésére nem voltak tallérok a környékemen. És, mint azt bizonyára ismerik mint nyílt titkot, mostanában a naputazás sem megy zökkenőmentesen – a környezetünkben egyre apadnak mindenféle források, irodalmi-művészeti lapok működtetésére egyre kevesebb a pénz és a támogatási szándék. És akkor? Vége van/lesz a lapkiadásnak? Hiszen a néhány finanszírozott irodalmi lap sem fog végtelen időig támogatás-ban részesülni (sajnos, hangoztatom)!? Nos, nem lesz vége. Meg kell tanulnunk új idők új szabályai szerint játszani. Lapkiadó, szerkesztő és szerzők egyaránt. És ebben nekünk sikerült már némi tapasztalatra szert tenni.

Üzenjek valamit a kedves Szerzőnek. A Szerzőnek, akivel csak a legritkább esetben kommunikálok. A Szerzőnek, aki haragszik rám. Mert azt hiszi, hogy ülök egy napfényes szobában reggeltől estig, lábaimmal az asztalon akár, köz-ben jobbnál jobb lapokat olvasok, hallgatom a rádióban a híreket meg a muzsi-kát, a kollégákkal nagyokat humorizálok, eljárók ebédelni a sarki vendéglőbe, ahol ha ízetlen az étel, hát némi babért morzsolok beléje a mindig fejemen lévő koszorúból, egyáltalán, fél kézzel a jóisten lábát fogom, másikkal pedig vezérelem a dekadens művészi életem. S még nem is válaszolok arra a havi háromszáz levélre legalább egy-egy oldalnyi terjedelemben...

Kedves Szerző! Ne haragudjon rám. Nincs nekem sem szerkesztőségi asztalom, székem, nincsen szerkesztőség fizette vonalas vagy mobil telefonom, nem kaptam én redaktori számítógépet. Mi, helionauták többsége, azért végezhetjük csaknem társadalmi munkában e csillagkutatót, mert az élet szükségességeihez kellőkre máshol szert teszünk. Igen, dolgozunk szerteszéjjel, különböző iskolákban, hírlapoknál, gyakran késő estig, nemritkán hajnalig. Bizony, a Napút csillaghajóját nem kevés részben a szeretet és a belőle fakadó ténykedés hajtja. Meg még az is: ha ezt-azt szeretnénk az irodalomtól, akkor adnunk is kell neki valamit cserébe. Ez így etikus – másképpen nem.

De sok beszéd szegénység. Utazzunk hát. Együtt, ilyen jól. Minél tovább.

K. F.

Király Zoltán Vitézi ének

valamelyik
Rákóczi
fejedelem
magyar
igazolvánnyal
kezében
kedvezményes
turista
bérletet
szeretne
váltani
Budapesten
a
Hősök
terén.

Csepregi János

Ballada egy elárvult lélekről, ki e rút világnak búcsút int

(őcska és panaszos fohász közhelyekkel és
kozmetikumokkal)

ha otthon az előző havi
AVON-katalógus
mit sulí előtt
anyu táskámba tesz

ha új fényképeim gonosz
gúnykacaj kíséri
mert a drogériában
skinclear nem lelek

ha a szépségverseny
büszke iskolánkban
babért számomra
idén nem terem

ha szerelmes levél
heteken át nem vár
mikor a tanteremben
padomhoz lépdelek

ha már összesúgnak
hátam mögött a csajszi
s elárul Tóth Zolee is
ki egykor szeretett

s ha akadnak kik
nem jelölnek vissza
nevem mellett törlésikonra
lel a klikkelet

én enni kezdek akkor
bánatomra orvosság
te leszel hű barát
kalória
s nem érdekel

ha nem jön rám többé
miniszoknya
s ruházatom csupa
diszharmónia

jó fánkok, mézes zserbók, islerek
adatok majd nékem enyhülést
diétás termékek tűnjetek utamból
nem kívánom látni képeteken
a szánalmat
s a megvetést

Mintha a képernyők előtt...

(neolitikus szappanlira-kezdemény)

mintha a képernyők előtt
valakik ülnének
úgy nézek én is szerteszt
kiszólok néha a publikumnak
ha csökkenni kezd a nézettség

az utcán elmorzsolom olykor
néhány mihaszna könnyemet
aggódjon csak a sok kérub s szeráf
az égi lobbí még jól jöhet

*s e szerény és jó fiúnak
mit hoz vajon a folytatás?*

az epizódok csak jönnek-mennek
de nem köszön rám a változás
így élek én magányosan
a patyolat csendje magába zár
az ipari vasaló egyetlen társam
s csak remélni tudom
hoggy egyszer majd
végre rám talál
az én egyetlen
Lüszéliaszantos Detre Annamáriám

Hangok a falból

(pszichotikus kalandozás a lakás mélyén)

a Sátán műve állíthatom
hogy egyre-egyre
csak csöpög a csap
hogy a spájzból
eltűnt minden konzerv
s a polcok közt
csak az úr matat
tudom, lassan tágul
bennem a horizont
lassan
hisz Lóri
gúnyosan röhög
a Sátán műve
minden-minden
a papagáj figyel...
– jól tudom –
s én beleőrülök
bizony kívül rekedtem
önmagunkon
s hangomra immár senki
nem figyel
tudtomon kívül
emeletesre nő az ágy
míg a többi bútor
szendereg
de elhallgat néha
a kenyértartó
nem száll a radiátorból
a gyermek éneke
a nejlonzacskó
sem szólal meg többé
a fotel ölen
fáradtan
megpihen

Szalai Zsolt

Kimetszés

a horgason föl, kimetszett sarj
 fölkanyar szorongásod – nekigyürközől
 az akármerről szembefújó szélnek

kerékpárnyomok a szabadság utca poros süppedő homokútján,
 az eltérítő környékén jársz, vad dzsindzsásba visz a bicikli,
 máshonnan érkezel, van otthonod,

átbuzsz a horgason, reméled: visszafordít
 a buszmegálló, a templom;
 szétvert várófülke, érkezőt nem marasztaló firkált bodega előtt pihegsz,
 a kitaposott úton csak átgurulsz a csárdasorra,

de addig,
 valaki a mélykút utcából,
 ha megismerne még

(nem várták vissza, izzadság és arcszesz bódulatában, érkezés-e ez egyáltalán,
 beállt vádlija vérét szívják a szúnyogok, hogy megnőtt, nem tudnak róla mást)

szétloccsannak emlékeid
 sör képzeld a csárda teraszára

korsód töltöm kortyaimmal

komlólhát				pa
komlövőlgy		akácos		no
nedves burján	bokros	irtás	;))	rá
				ma

hová nem vezet út

három cseresznyefa áll

széttaposott magok a gazban

biciklizés

lábbal hajtja a háromkerekűt, fut vele
muskátlibokrok földszaggal telített illata
kavicsbetonon zörög az összedrótzott
kopott, tömött gumis kerék
őrült körök árkok barázdálják az udvart
a verandáról
(és még ezerféleképpen birtokolható a veszíthető)
kósza fűcsomók fordulnak a szaporázott léptek nyomán
piros szandálban lábujjai közé, talpa alá eszi be magát a por
rázná söpörné
mossa az udvari csapnál
szétspriccelő vízszugár körül döngő méhek a nádtetőből
gyermekkora emlékeire ráborul a szomorúfűz

A FAUN HÁZA I.

Sütő Csaba András
pillanatképek (hónaljából fotózva)

rövidnadrágban, szélfésült hajjal
nagyapám barkácsolta fakarddal
a megnőtt, gondosan öntözött,
szerelmes tavaszra bimbót vető,
kinyílt tulipánhagymák előtt

készen a mészárlásra

levágtam aztán, egy szálig mind;
és ma csókolnám, ölelném zöld száruk
fölé hajtott szíromkelyheik

indiánusnak öltözve hasmánt a zongora alatt
amin az istennek se akartam gyakorolni

a vadnyugat, a távoli
ismeretlen gyerekhazugsága
a tévéből képzelt való

kezemben műanyag colt

játszótéren, libikókán
néha súly nélkül
egyensúlyoztuk
emberek nélkül középre
aztán erről is letettünk
és újra kénytelen kelletlen
aváskodtunk fel, meredten

szél billentette el? önsúly? egy arra tévedt kéz?

tanulság, utólagos, a libidóka billegni fog

iskolában délután
 tornapadon edzés végett
 sorban mondják a társak
 a szerelmesek féltve őrzött
 nevét
 meghülyülök – hivatalból –
 nem és nem vallok én
 mondanám, de megsérteném
 úgysis tudom, most már tudom;
 magam védtem, védeném

Győr környéke buszmegálló
 bonbonmeggy és hallgatás
 aztán beszéd mélyből kisza-
 kadó szavak hasznasincs
 érvelés balfasz helyzet tiszta gáz
 meg bonbonmeggygőz
 szilveszter van meggondoltam
 de mintha falnak mondanám
 legalább a bonbonmeggy győz
 egy elfutó kisikló gőzös
 után szívlapáttal dobált szénkupac
 szemem elől minden lábam alól talaj

szoknyás, nadrágos délután
 üléseken hagyott női testnyomat,
 néhány pillanatnyi ködlő remek;
 relatív materializmuskotály

az élet sója spenótot főzött viszonzásképp
 el-elöntött némi szelíd harag
 felkelt bennem cserregve

a gyorsulva, egyre lassulva,
 de a bekövetkező megállás
 melankóliáját pörgésekként
 festő néminemű indulat

ez a letaposott,
 kátyús ólakban
 jobb időkre tartogatott
 kamatos kamat

(az ipszilon az utolsó sorból – két helyütt – kimaradt)

Karácsonyi Zsolt

ÚSSZ, FAUST, ÚSSZ

Második rész: A nappal (részlet)

Most ússz tovább, akkor is, ha lábad
begörcsöl, erős értelméd az úr,
felfénylő elméd elé veti magát
és behódol a boltozott azúr.

Kedvem szerint cselekszem, pihenésre
semmi szükség, de mégis hagyom,
csak kedvtelésből,
hogy hányódjak még egyszer
a tengerek párologó habjain.

Erős emlékek csapnak oldalamba,
a gyermekkorból felbukkanó cetek,
hogy eltitkoltam valamit,
hazudtam,
azért,
hogy ettől
bolderabb legyek.

De nem zavar az ámbrás-had, kajánul
nézek szemükbe, tűnjön, ami volt,
eltűnnek úgyis: nap, hold,
ezer csillag,
mit végtelen,
erős fényem lenyűgöz.

Sirályok szállnak kamaszkorom felett,
tizenkét sassal köszönt a férfikor,
átalakítom egész múltamat,
a bor szőlőtlenül
kezd forrani.

Most fekszem, és titokban élvezem,
hogy halraj cirógatja talpamat,
száz vidám, apró lény se szelídíti,
mit eldöntött
az erős akarat.

Jó lenne víz alá bukni,
kergetőzni,
titokra várni,
mi felbukkan a mélyben.
A százfelé irányult öntudat
az enyémben kovácsolódik eggyé.

Kirajzolódik minden, ami volt,
jól látszik minden közelgő pillanat,
a ráncos időt birtokba veszem,
és görcsbe rántja
fáradt vállamat.

Egy fóka szól: „Nem lehetsz soha fáradt,
te világunkhoz túl isteni lény,
mozdítsd karod, lássuk, hogy az imádott
erő újra a partvonalra ér.
Ott állj örökké, mint rövid életünkben
egyetlen, végső irányt adó torony!”

Csak ennyit szól, és tekintetem villan,
alámerül a fóka a habokba.

„Medúza vagyok, olyan testre vágyom,
mit körbevesz az iszonyatnak fodra...”
Nem mondhat többet,
erős hullámverésben villannak már
a cápauszonyok.

Süllyed a Zátony, az igazi, a benti,
az egész világ velem lebeg, nekem,
a légnyomás valóm újrateremti,
míg fényre pattan mind a két szemem.

Szondi körönd

108 → 123

Öt híján százhárom

Miért a 98. számban?

Mert lassan megyünk át a tizenegyedik évfolyamba, s mindenkori tematikusságunk sorában a 100. (a karácsonyi – mint rendesen) a hetvenöt magyar hetvenéves kiválóság vallomásait nyújtja, a 99. (novemberi) ezúttal a temetés, a gyász, a kegyelet témája köré szervez összeállítást. Szeptemberben viszont tizennyolc más kerek magyar évfordulót ünnepeltünk. Előtte megint más témakötelezettségek.

Egyszerűen most tudtunk rá sort keríteni. Hogy megszusszanjunk szinte, körbe is tekintsünk: mégiscsak tízévesek vagyunk, lettünk. Avagy csak jövőre leszünk – 1999–2009? Régi vita ez az...

Víg szokásunk (számról számra) a némi rögtönzés s a deli vágta – talán kívülről utóbb észre se venni. Bizakodjunk. Most magunknak jött el a sora egyszer: magunkra. Így határozotunk. Önvállon azonban ne veregessük tízünket. Nem áll jól, remélem, nekünk. Vállunkon az önkéz? Ha mások vállán nyugodhat barátokozón: igen. Ha mások keze vállunkon békél: igen. Ha magunk között fenn körbe-körbe: igen.

Holott

*Verejtékcseppel
se hunyáskodhatsz meg jó
agg madár úgy már*

Miért tízen?

Ennyien lettünk. Felelős rovatgazdák, lapfelelősök. Együtt ugyan még sose voltunk (tanácskozás, koccintás?). Csak gyakran mindig. Munkában. Mondjuk is: **egyedül együtt jobb**. Igen ám, de ugyanígy a szerzőkkel, a konzulensekkel, az olvasókkal – barátainkkal. Együtt. Velük is. Olvassák el, kérjük, lapszámainkban, honlapunkon, kik is vagyunk még – fentiek. Oly sokan. A miniszterkesztőségben. Ahol már a Napkút Kiadó évi ötven könyve is.

Tízen. És évente négyszáz új szerző (a régiek, az ismétlődők mellett persze): esztendőn át tartó nyílt pályázatunk megannyi felfedezettje, jeles-neves alkotóink, magyar és külföldi írók, képzőművészek, tudósok, kutatók, műfordítók... Évente ötmillió betű (a tíz-tíz melléklettel együtt). Olvassa valaki?

Lettünk tízen. Indultunk kevesen. Odahagyva – etikai lépésváltás után – egy másik folyóiratot. Onnan mindannyian. Tiszta lappal. Talán maradtunk is

tiszták. Az indulásnál mellénk állt Masszi Péter. Nevének helye a kolofonban, természetesen. Három évvel később azonban az indítási milliókat neki visszafizetve – még tisztább képletben: tovább. Akkor alakul a kiadó is. (Mellékkörülmény: a főszerkesztő – aztán voltaképp tulajdonos – a 8. számtól s azóta is – Szófiában szolgál.)

És

*Visszagördül a
visszafeltámad oda
szeplők kiverik*

Miért – egyáltalán?

Csak. Férfiasan. Honol egy eszgyé-dagály: vagyunk, hogy legyetek. S ameddig eszgyé van (ez a pátosz?) – annyiszor az az ötmillió betű és nyolcvan színes kép évről évre. Ha ötmillió forint is lenne olykor hozzá – rég volt már ilyen boldog helyzet. Köszönöm a nemes ingyenmunkákat, a szerkesztők s a szerzők e hozzáállását, hozzájárulását. Fakad ez szeretetből. Ne piruljunk el.

Künn

*Csigadíszlépés
vonalban és ájtatva
nyalkán a nyalkán*

Miért is azért?

Öt híján százhárom összeállítás eddig. Mi fán is terem a három számjegyű prím? Több könyvsorozatunk egyike a Japán Cédrus. Benne csak haikuk. Éppen és mindig százhárom egy-egy spirálos könyvecskében. Hogy miért? Mert háromszor harmincnégy meg egy az történetesen annyi. S ennek mi köze is a kilencvennyolchoz? Öttel több. Folyóiratszámok, könyvek – egy műhely termékei. Egy valódi hely, ahol igazi művek teremnek. Láncolatnak alig vagyok híve. Vagyok a fegyelmezett ugrásoknak: a szokelletek alatt nem marad úgyse üres tér. És egy útnyi ív, ugye, a Nap vonulása alatt. Mindenkinek.

Midőn

*Atavisztika
ormain csordapisszek
tisztelegnek el*

*

Fordítók s költők érkeznek utcánkba (terünkre) – régen jelesek és alkotói útjuk elején állók. Ekként kerek ez. Hát így vagyunk. Sokan.

Sz. Gy.

Michel Onfray

A sír napjai

Mostanában olvastam újra Anna Frank *Naplóját*. Már nemigen emlékeztem rá, mert első ízben még középiskolás koromban olvastam, de akkor talán nem is fejeztem be. Semmi sem maradt meg bennem ebből a különös könyvből, amelynek nemrégiben megint nekiláttam Amszterdamban átutazóban, mielőtt meglátogattam volna Anna Frank egykori fogságának helyét, a Prinsengracht 263. alapítványt. Az emlékek viszont pontosan megmaradtak bennem, világosan láttam magam előtt a szobákat, a lépcsőt, a forgatható könyvespolcokat, a gombostűvel falra tűzött, megsárgult újságkivágatokat, a tapétát, az ablak elsötétítő függönyének maradványait, éreztem a szúrágta fa, a régi papír és a kopott melegpadló szagát. Aztán mintha hallottam volna a hajdan itt rejtőzködők fojtott suttogását, majd a mindenre ráboruló csendet, akár valami szent épület legmélyén.

Emlékszem a fizikai felszabadulás élményére is, miután kijöttem a melléképületből, ahogyan Anna Frank nevezte ezt az építményt: a csatornákra és a hidakra, a fekete kerékpárokon imbolygó hosszú árnyékokra, arra a batáviai nyugalomra, a fákra és árnyaikra, a közjük szorult napfényre, a padokra, amelyeken az ember megpihenhet egy kis elmélkedésre és eltűnődhet némiképp az efféle élményeken. Nyomasztott, lehangolt ez a látogatás, nyugtalan lettem, mert az alapítvány földszintjén láttam egy kiállítást is a nemzetközi fasizmusról, amelynek egyik része éppen a Nemzeti Front megerősödését mutat-

ta be. A nyolcvanas években történt... Még jobban undorodom azoknak az eszméknek a terjedésétől, amelyek szerint Anna Frank sorsa csak a XX. század történetének egy jelentéktelen részlete.

A *Napló* újraolvasásakor először is meghökkentem látván, hogy mit írt Anna 1942-ről, pontosabban október 9-éről: „Az angol rádió gázkamrákat emleget.” Majd 1944. február 3-áról: „Békés emberek millióit gyilkolták meg, gázosították el kíméletlenül.” Mindazt, amit tudni lehet a III. Birodalom aljas üzelmeiről, olvashatjuk e műben: a vadászatot a zsidókra, az üldözésüket, életkörülményeiket, a túlkapasokat, a deportálásokat a marhavagonokban (1942. október 9.), az aggastyánok, gyermekek és terhes nők és betegek azonos kezelését (1942. november 19.), a halálmeneteket, a szétválasztott családokat, egyfelől a nőket és a gyermekeket, másfelől a még munkaképes férfiakat (1943. január 13.), a gázkamrák alkalmazását, e népiirtás méreteit, az elgázosított milliókat (1944. március 3.). Anna Frank tizenhárom éves, amikor e sorokat írja...

Én pedig homályosan emlékszem Francois Mitterrand halálfejére a televízióban, aki, mintha csak ezért jött volna vissza a kriptából, szenvedélyesen bizonygatta, milyen jó viszonyt ápolit annak idején a Vichy-kormány egyik főhivatalnokával. Ennek az erkölcsatlenségnek a tetőpontján a maga módján szégyenletesen kijelentette, hogy a háború alatt mit sem tudott a deportáltak sorsáról, sejtelve sem volt

a gázkamrákról, a végső megoldásról, elképzelni sem tudta mindezt, mert ez meghaladott minden emberi képzelőerőt, stb. Ő, aki ügyvéd volt akkoriban, nem ismerte a Vichy-kormány zsidóellenes törvényeit, őbenne, aki politikai pályára készült, semmi sem tudatosult a Pétain-kormány népirtó terveiből! És a fejemben egymás mellé került a megtettesült hitszegő képmutatásnak ez a halotti maszkja és Anna Frank mosolya, ahogy ránk maradt a fényképeken és bejárta a világot. A vén svábbogár és a fiatal szűz.

Ismerjük a *Napló* sikerét: harmincmillió példány, ötvennél több nyelvre lefordítva, e könyvet olvassák minden földrészen. Ez a szabatos, komoly, tömör könyv a náci Európa vonatkozásában azt jelenti, amit Thuküdidész műve a peloponnészoszi háború, vagy Caesar munkája a gall háborúk vonatkozásában: valóságos emlékmű, kardinális könyv, perdöntő fontosságú kötet. Az ellenpont egy amszterdami zsidó gyermek személyes, egyéni szubjektív története és Európa általános, kollektív egyetemes történelme között valóban olyan anyag, amelyben megtalálható egy test regénye, egy fiatal élet önéletrajza, de egy ideológia elzárási örülete, áldozatainak állati sorsa nemkülönben, aztán pedig, és talán ez a legfontosabb, bizonyos történelmi szükségyszerűség esztétikai szublimációja a könyvek és a kultúra útján.

Egy test regénye? A napló valóban egy test, egy lélek ínséges óráit és balsorsát beszéli el, egy test hétköznapi hányattatásait, nélkülözését, aki a bezártság élményét annál is fájdalmasabban éli meg, hogy gyermek, aki e fogságban fejlődik serdülő lánnyá, majd mihamar fiatal nővé. A múzeummal változott ház egyik aj-

tájának keretén még ma is látszanak a ceruzavonások, amelyekkel a szülők jelölték gyermekük növekedését a rabság huszonöt hónapja alatt. Ahogy a börtönben számolják az órákat, napokat, hónapokat, úgy számolták ennek a gyermeknek a növekedését és fejlődését, akinek sorsa volt, hogy e fejlődés ne fejeződjék be. A test tizenhárom éves kortól tizenöt éves korig fejlődik, növekszik, módosul, átalakul. Mindez e melléképület néhány négyzetméterén játszódott le. Elképzelem, milyen mértékben kárpótolta magát a fizikai bezártságért szellemi terének maximális kiterjesztésével, és a bezártság ekképp korához képest a lehető legnagyobb mértékű értelmi fejlődést idézett elő nála.

Két év az ajtófélfába vésett rovások között, ugyanakkor egy csomó tapasztalat, ismeret, a megfigyelés útján felhalmozott tudás között is. Hosszú órák kötelezték arra ezt az értelmet, hogy aprólékos műgonddal figyelje meg e nyolc személy flóráját vagy faunáját, akik olyan anyagot szolgáltatnak neki, akár valami dzsungel az entomológusnak (rovartani szakértőnek – a ford.). Az emberi szenvedélyek a fiatal lányban csak teste fejlődésének szűrőjén át élnek. Hallgatja mellkasát és lélegzetvételét, emésztőrendszerét és hormon-színházát, önmagára kárhóztatták, akár valami kötelezően megtekintendő színelőadásban.

Először is az élelmet, az étkezést vizsgálja. Normális időkben az étkezések napi háromszori alkalommal az egyszerű, ismétlődő, jótékony és megnyugtató öröm forrásai. A prinsengrachtli menedék körülményei között viszont csak a szívszorító bánatot idézik fel újra és újra: állandó hiány, nehezen beszerezhető élelmiszerek, gyöngé minőség, semmi változatosság. A bab, a zsír, a margarin, a bur-

gonya, a hordós káposzta valóságos odisszea útján jut el hozzájuk és gyakorta nagy késéssel, búzósan, romlottan: a száj az állandó büntetés állapotát éli, naponta erőszakot követnek el rajta, a rágást folytonos undor kíséri.

Aztán: Anna szakadatlanul rá kényszerített közösségben él és a másik jelenlétét teherként viseli el: a nyolc test szagát, amely emészt és ürít, szellent és orrán keresztül lélegzik. A napló sorai gyakorta hangsúlyozzák az emberségnek ezt a kemény leckéjét. A rohadt káposzta búzlik a latrinákban, amelyet papírba göngyölve dobálnak a WC-lefolyókba, hogy kiküszöböljék a vízcsobbanás zaját, amely elárulhatná az emberi jelenlétet a melléképületben. Sőt, ugyanez okból a tisztálkodást is mindenkinek korlátoznia kell: a másik a szaglás erőszakosságán át jelenik meg nekik, bizonyos szükségyszerű búzlás útján.

Egyébiránt a másság radikálisan éppen testileg érzékelhető, a test útján, amely helyet, teret foglal el, megfosztva a másikat a szűkös négyzetméterek örömétől. Csak a bezárt-ságban ellenőrizhetjük igazán Hegel szavainak megalapozottságát: a világ szakadatlanul az állandó harcra teremt alkalmat egymással szembenálló öntudatok között, amelynek kimenetele, mintegy gyümölcse, hogy a valóság két részre szakad: uralkodásra és szolgaságra. Az urak és a rabszolgák élethalálharcot vívnak a fennmaradásért. A „hátsó traktusban”, Anna Frank így nevezte a melléképületet, a tér olyan területet határol, amelyben ragadozó állatok próbálnak fönmaradni egymással szemben, túlélésre törekedve, egészen egyszerűen csak a jelenlétük útján. Egy helyet elfoglalni nem egyéb, mint létezni – és megfordítva. Harcot szül itt minden pillanat: ki megy a WC-re, kinek jut hely az

asztalnál az íráshoz, ki olvashat nyugodtan, élvezheti a csendet, az elszigeteltséget, a nyugalmat – mindez a harc ösztönét szólítja meg. A legjobb esetben a diplomácia uralkodik, a legrosszabban a nyelvi erőszak, a veszekedés, a haragtartás, a feszültségek, a háború.

Végezetül pedig a testnek ez a regénye feltételezi szerzőjének gondját születő nemiségével kapcsolatban, nemi vágyának szeszélyeit, vagy hétköznapi ödipuszi kalandjait. Elhallgatja, amit megsejt a rejtőzködők többi tagjának szexuális intimitásából, igyekszik nem észrevenni az egyik nő apjára irányuló csábítási kísérleteit. De Kittyhez, a tökéletes, mivel ideális barátnőhöz írott levelei felindulásról árulkodnak. Anna Frank apja iránt megvallott nyílt szeretete és intim vonzalma, valamint anyja iránti közönye és megvetése között helyezi el vágyakozó testét, álmatlan éjszakáit, egy fiatal fiú iránti érzelmeit, aki menekültként megosztja velük a melléképületet. Idegességében marad hely az érdeklődésnek a másik iránt, az évődés ingerlékenységének és végül a szerelemnek – a stendhali kristályosodás minden egyes fázisa csalthatalanul követi egymást.

Azt is írtam, hogy egy ember önéletrajza ez. Így van: a *Napló* az önéletrajz hagyományos, jó formáját mutatja, ám természetesen nem kereskedelmi értelemben, ahogyan egyes specialisták értekeznek szívesen e műfajról. Hétköznapi önarckép ez, egy emberi lény lelki életének leírása, amely figyel a legapróbb rezdülésekre is, kísérlet egy arckép megfestésére, amelyben feltárul egy jellem, egy vérmérséklet: a Kittynek írott levelek adják a tükör irodalmi ürügyét az én képének aprólékos megfestéséhez. Az írott oldalak

valójában meglehetősen pontossággal összhangban vannak a fiatal lány fényképeivel, amelyeket mindenki ismer: a széles mosollyal fölszakított száj, a szomorú szem, az átható és gúnyos tekintet, tehát humor, melankólia, komolyság és pajkosság.

Anna Frank egy különösen sikerült önábrázolási kísérletében megvallja, hogy erős hajlama van a bőbeszédűségre. Ha régi ismerőseinek hihetünk, a nyelvtörő mondókák versenyében verhetetlen volt. Az igék, szavak, mondatok, az írás iránti szenvedélye tanúskodik teljesítményéről: lapjainak kádenciája az élénkség és könnyedség, a hatásosság és a pontosság között ingadozik. A stílusában felhangzó zene élénk, gyakorlott, kesernyés értelemről árulkodik. A képzelt levelezés irodalmi műfogása változatos, sokféle, különböző témák érintésére jogosít: a komolyság a bolondozásnak adja át helyét, majd megfontoltság váltja föl a humort. A hétköznapi élet részleteitől az ország sorsának mérlegeléséig, a zsidók helyzetéig vagy a háború befejezéséig az ihletettség nem apad el. A *Naplót* olvasva Anna Frank hangját halljuk, finom, folyékony, de meglepően magabiztos beszédét.

Ezen kívül kivételes érettséget figyelhetünk meg. Nem is annyira a megélt élményben, mint inkább a döntésben, hogy tollat ragad egy születésnap alkalmából és finoman, egy rovartani szakértő pontosságával leírja a melléképület menekültjeinek mikrokozmoszát: az embereket, a viszonyaikat, érzelmeiket, feszültségeiket, indulataikat, reményeiket, letörtségüket, gondolataikat, haragjukat, vágyaikat, gyűlöletüket, gyöngédségüket, félelmeiket, idegességüket. Műve a szenvedélyekről értekezik a XVII. századi moralisták hagyománya szerint – a konkrét gyakorlattal szem-

ben. Részletesen felsorolja, mi minden történik valamely közösség tagjai között öröktől fogva és mindörökre.

Anna Frank, aki bőbeszédű, érett, de értelmes is, szorgalmas, ironikus, világos, határozott, szenvedélyes és makacs, ugyanakkor hihetetlen műveltségről tesz tanúbizonyságot: sokat olvas és fontos könyveket. Galilei vagy Charles Quint életrajzát, görög és római mitológiai műveket, az antikvitásnak és Palesztinának szentelt műveket, Brazília földrajzát, a hercegi családok genealógiáját, a katedrálisok architektúráját, az északi országok történetét és művészetét, de fölfedezi a Bibliát is. Semmi sem ragadja meg figyelmét, ami általában a kor rózsaszín szobában lakó, serdülő lányainak szellemi tápláléka. Ekképp az életútra készülődő Anna Frank arcképét kapjuk, aki az olvasott vagy megírt könyvektől várja az üdvösséget.

Tehát üdvösség a könyvek útján. Anna Frank azért tud ellenállni, azért képes a túlélésre, mert olvas és ír – *Naplóját* és a *Meséket* – és idegen nyelveket tanul, angolból és franciából fordít az anyanyelvére. Kittynek írott valamelyik levelében hangsúlyozza a könyvek kérdését és aláhúzza különleges fontosságukat a bezártság állapotában. Rendszeresen hoznak neki könyveket kívülről, a körzeti könyvtárból. Számításaim szerint Anna Frank ötszáznál is több könyvet olvashatott fogsága száznyolc hetében. Ez hetenként átlagosan öt könyv, ami azt jelenti, hogy a fiatal lány rendkívüli olvasó volt, aki közvetlen élettapasztalatához hozzáteszi még a nyugati történelem, mitológia és regényírás könyvekből merített ismereteit.

Az olvasás tevékenysége sűriti az időt, az idő rövidülésének benyomását adja. A tartam módosul, ha mások régi idejével lép érintkezésbe.

A görög vagy latin szerzők olvasása, a mitológia álmái, a bolygó körüli utazások, az Ószövetség oldalai rövidítik az egymást egyhangúan követő napokat. A tér minden könyvben megsemmisül, az idő pedig összezsugorodik. Több mint két év alatt az állandó olvasás egész különös értelmet hozott létre. Anna Frank 1943. március 23-án írott levelében „idő-ölő” tevékenységét emlegeti. Ha e sorokat összehasonlítjuk a *Napló* másik változatával, akkor ugyanezzel a dátummal, ugyanebben a levélben a „sír napjai” kifejezéssel találkozunk az említett kifejezés helyén. A könyv más időre irányul, végérfelmenten tartamok lerombolására, a temető képzeletbeli és fantasztikus kijáratára.

Anna Frank *Naplója* – egy test regeje, egy ember önéletrajza, üdvösség a könyvek útján – taglalja a fasiszta fantazma jellegzetességét is: az elzárást, a bebörtönzés megszallottságát, a tér határoltóságát és a szubjektumok idejének átkát. A tekintélyelvű rendszerek megszallottan alkalmazzák a zárt ajtókat: az embereket egy Fajra kell redukálni, egy Nemzetbe zární, egy Birodalomra korlátozni, Táborban őrizni. A lényeg az, hogy mindenkit egy világba kell kényszeríteni, amelyet nem hagyhat el. Ha ezt a perspektívát megtagadja, akkor elpusztítják, letörlí a térképről, a semmi nyomtalan örökkévalóságába kényszerítik. Minden devianciát körülhatárolnak, megbüntetnek, megsemmisítene: a rabság oldja meg a problémákat. A fogva tartás kiterjed a Birodalomra, a Nemzetre, a meghódított országokra és a koncentrációs táborokra: Németország, Berlin, Európa, Auschwitz, Bergen-Belsen, az egész fekete eposz jelen van koncentráltan a Prinsengracht 263. számú házban.

A szinte sírban kuporgó, koporsóban rothadó Frank család rabsága a náciizmus történetét a következő egyszerű gondolatra redukálja: a fasiszta társadalom modellje, közösségi eszményképe a börtön. Anna Frank történetében Terence szörnyetege támad föl, amelyet egy költeményében Baudelaire terjesztett el széles körben: a szörny, amely önmaga hóhéra és áldozata egyben. Egy személyben a kés és a seb az illető, mert a belső száműzetés választása, önmaga háttáraival, hozzátartozóinak börtönével azonos – és a náci gépezetnek éppen ez adja meg értelmét. Az angol vagy Európán kívüli száműzetés az életet jelenthette volna számukra, és Anna Frank családjá mégis tulajdon börtönének „lakályosságát” választotta. Ez a fasizmus zsákutcája a félelemnek ebben az állandóan nyitott csapdájában.

A Frank család hibája az optimizmus. Eredendő bűne az emberségbe vetett hit. Őrütl gondolat, hogy valaki megmenekülhet a barbárság elől, amikor pedig ez úgy terjed Európa térképén, mint tintafolt az itatóspapíron. Ha valaki a saját országában száműzöttként él, akkor mindig kiteviszi magát a szomszédok spiclikskedése, besúgása, megfigyelése és mások gonoszsága veszélyének. Akik pedig minden bizonnyal kitűnően alakítják szerepüket. Mert a fasizmus az emberek elállatiasításának programját valósítja meg. Vele elkerülhetetlenül Thanatosz szenvedélyei kapnak erőre: és a halállal megjelenik kísérete is, a szenvedés, a gyötrelmek és kínok, a hazugságok, a kínzások és az állatiasság. Besúgások, kollaborálás, megalkuvás, és az erős, diktatórikus rendszerekkel való cinkosság. A tekintélyelvű politikusok mindig hízelegnek a gyöngéeknek, a sikerteleneknek, a

züllötteknek, a hülyéknek, a tömeg emberének, a szolgálknak, akik mindig szívesen szolgálják őket, hogy aztán később e politikusok élvezettel tiporhassák le őket.

A legtöbb ember inkább mocskos és tevékeny, nem pedig tiszta és szerény: úgy vannak megalkotva, hogy mind háborúban, mind békében szívesebben kollaborálnak, engedelmesskednek és beletörődnek a helyzetbe, nem állnak ellen, nem láznak, nem utasítják el a helyzetet. 1944-ben egy zavaros életű, züllött alak, aki sokat volt munkanélküli, meg különféle apró tolvajlásokból élt, *valószínűleg* elmegy a holland rendőri és katonai hatóságokhoz. Ez a Van Maaren nevű ember volt a raktáros Frank úr vállalatánál, és a nyolc elátkozott menekült búvóhelye alatt dolgozott. Eladja ezt a nyolc lelket, kiméri őket kilóra, mint a zsírt, a húst vagy a krumplit: augusztus 4-én a nácik betörnek a menedékbe. A nagy felfordulásban és idegeskedésben a narancsszín borítású kockás kis napló a padlóra pottyan...

A többit tudjuk. Az elhurcolást egyetlenegy ember éli túl: Anna apja.

A fiatal lány fél évet tölt Auschwitzban, majd Bergen-Belsenbe kerül, ahol tízfuszban meghal. Nem lett a lángok martaléka, amint kívánta, inkább elhamvadt volna, semmint a rothadás a földben. 1953-ban Frank úr újra megnősül és 1980 augusztusában távozik az élők sorából. A valószínű besúgó, Van Maaren még Frank vállalatát igazgatja egy ideig, de sohasem vádolják meg. 1973-ban hal meg Amszterdamban, hetvenhárom éves korában – csak akkor, ilyen öregén! A német Silbauer, aki az egész család letartóztatását végrehajtotta bécsi rendőrként fejezi be pályafutását – ó, te kedves Ausztria! Anna Frank most lenne hatvankilenc éves, amikor 1998 júniusában, nem messze a nyári napéjegyenlőségtől e sorokat írom. A majdnem kilencvenéves aggastyán arca, aki valaha a Francia Köztársaság elnöke volt, obszcén módon tolakszik a szemem elé, undort és émelygést érzek. Anna szomorú mosolya viszont meghat, mint egy gyermeké, akit szeretnénk, ha élne, de már nincs többé.

Romhányi Török Gábor fordítása

Michel Onfray (1959–) 1989 óta mintegy negyven könyvet és rengeteg cikket adott közre. Mesteréhez, Nietzschehez hasonlóan, a materialista antik filozófiához nyúlt vissza. Minden metafizika esküdt ellenségeként, gondolkodásának tárgya a hétköznapi világ – kritikai gondolkodásra igyekszik oktatni az embereket. Egyik utolsó munkája: filmforgatókönyv Nietzsche életéről.

Paul Celan

Nyári hírek

A többé már meg nem taposott,
eltűnt kakukkfű-szőnyeg.
Egy biankó sor, amint
keresztülhatol a hangán.
A széltörés semmit nem visz el.

Találkozások, újra,
elidegenült szavakkal:
kővágás, gyomok, idő.

Hol?

Éjszaka, morzsolódó szikla-tömegben.
Baj-kavicsban és omladékban,
a leglassúbb forgatagban,
a bölcsesség-gödörben, melynek neve Soha.
Víz-tűk
döfik át a hasadt
árnyat – utat tör magának,
egyre mélyebbre,
szabadon.

Kristály

Saját szádat ne az én ajkamon keresd,
az idegent ne a kapu előtt,
a könnyet ne a szemeimben.

Vörös a vöröset hét éj magasságban leli meg,
hétszívnyi mélységben zörget a kéz a kapun,
víz a kútból hét rózsza hervadása után fakad.

Kettős körvonal

Hadd éjjen szemed a szobában
gyeryaként, hadd legyen szemvillanásod kanóc,
hadd legyek elég vak,
hogy lángra gyűjtsam.

Nem.
Valami más legyen.

Lépj ki a házból,
szerszámozd fel színes álmodat,
patkói hadd beszéljenek
a hóhoz, amelyet lelkem
hegycsúcsairól aláfújsz.

Útitárs

Anyád lelke ott lebeg előtted.
Anyád lelke segít áthajózni az éjen, zátonyról zátonyra.
Anyád lelke elúzi előled a cápákat.

Ez a szó anyád neveltje.
Anyád neveltje megosztja veled ágyát, kőről kőre.
Anyád neveltje fény-morzsa után hajol.

Kántás Balázs fordításai

Paul Celan (1920–1970), romániai zsidó születésű, német anyanyelvű költő, eredeti nevén Paul Antschel, a második világháború utáni német irodalom egyik legnagyobb alakja, verseinek gyakori témája a Holokauszt.

Tandori Dezső

Egészen más lelkek voltunk

Egészen más lelkek voltunk mi, ő s én.
Bár rokonok egymás valami ősen,
talán. Ő lett volna, hogy: célszerű,
ha mindazt, amit mondok, pusztá tű
hegye nyomának vesszük, és a vászon,
mit tűzünk, nem hasad válaszádon,
vesz csak. Bizalmam benne, tűzhetésem
óhaja. Bármi jelentése: vétlen,
nem célzatos. Így válaszra se vár,
sőt, oktatást, feleletet kizár.
Kevesen élhetnek úgy, ahogy én?
Nem szertelenség, mondom, ha *szerén*
nem élek semminek, csak egyszerű
önmegeklétben. Az irigység-terű,
irritáció-terű dohogáson,
másmilyenségen túl, ő se vadásson
különbséget, és ne keressem én sem,
mi szokatlan a más-járónak. Éljen
ki-ki alkalmi létet, ami jár
a tárgyának, mely így zár. Nem tár. No, kár.
Elrontottam a rímképletet is.
Mondhatja: könnyen hiszem a hamis
tényálladékokat. Semmi nyáladékok!
Csak szárazon, van erre itt elég ok.
Ha egy kapcsolat ennyire nem komplett,
nem *volt* komplett, verse is kicsit torz lett.

Palágyi László
Képkockák

I.

Csuklómról a karórám,
idő rabjáról a bilincs
lehullt,
már tudom, te voltál a kulcs.

Nincsenek órák,
csak pirkadat és nappal,
alkony és éj.

Nincsenek kattogó percek,
csak érintésre éhes ujjperceink.

II.

Alkonyodik. Tágul a pupilla.
Alig szól a fény, mégis zeng a tájon.
Nincs káprázat,
kibomlik minden árnyék,
s a házfal tövében fölrémlenek
a boldogság kontúrjai.

III.

Hagyd csak.

Hadd mosson el a zápor
minden utat,
mi a ki nem mondott szavakból
csöndet építünk.

definíció

a költő nem jelent semmit
ezért figyelemre nem méltó
talán szóra sem érdemes

kiképzelt bicskájával szelet hámoz
tehát a levegővel foglalkozik
amit épeszű ember észre sem vesz

Petőcz András

Zárójelvers op. 78.

((új napok jönnek, szorongató napok, szomorú napok,
hajnalban felriad, aki felriad, lesz benne szívdobogás,
szívdobogás lesz benne, szomorúság lesz benne, hajnali
4 csönd, mondom, hajnali némaság és nyugtalanság lesz,
mondom, némaság és nyugtalanság lesz és pusztulás:
pusztulás lesz, mert lepusztul annak az arca, akit
elnyomorít az idő, akit elnyomorítanak a kudarcok,
8 öregség költözik az arcába annak, szomorú öregség ---
új napok jönnek, új és félelmetes napok, szorongató
napok, új napok, amikre vissza se emlékeznek az, aki
11 megéri, emlékek már nem lesznek ezekről a pillanatokról,
nem lesznek
emlékeink,
14 csak a most van, csak a szorongató új napok előérzete))

Zárójelvers op. 79.

((Kírom magamból a bánatot. Kírom magamból
a szomorúságot, *kírtom magamból*, kitépem,
mert pusztulást lélegzik a szomorúság, halál-
4 morzsával táplálkozik az, aki üres tekintettel
maga elé bámul, és így kiabál – némán – bele
a semmiségbe. Halálmanó bújt abba, aki nem
vidáman ébred, aki a mindennap nyugét cipeli
8 a vállán, akiben ott van a kicsivé zsugorított
istentelen lény, aki önmagát tehetetlen semminek
érzi. *Ehessek, ihassak, ölelhessek és alhassak!* Ennyi
11 csupán a dolgom, semmivel sem több. Mint jókedvű,
dologtalan isten
nézek szembe
14 a pusztulással: *kírom magamból a szomorúságomat.*))

Nagy Zorán

Időtlen

(Fejes Lajos emlékére)

Kacattal teli
raktár a férfi.
Rossz árnyakkal megtelt padlás;
zsákok gyűjtőhelye;
dohos pince beomolva;
üres hordók temetője...

o S körülötte savanyúság...

Raktárban hagyott
kacat a férfi.
Használatlan roncs-kerékpár;
divatja-múlt bakancs;
toll, amellyel sosem írtak;
poros tükör megkarcolva...

o S mögötte nincs emlékezés...

Intenció

*Tudatom a tárgyra irányul.
Szubjektum nélkül nem létezik.
S mert a Fényt is fénnel fényezik:
A seb gyógyul, lassan bezárul...*

Lászlóffy Csaba
Nagyapa-elégia

avagy a bolondság dicsérete

(Ködbe bújó, póre nép,
sikátorban szél fúj –
itt születni, hó, be szép!
örök nyár és tél dül.)

Honfikedv meg honfibú;
tíz perc múlva háború.
Jön a postás, behívót
lobogtat a nagy idő.
Ni, ni, vajon ki az ott(?) –
szánalmasan bicegő.

Nagyapám – még nem halott.
Golyó hatolt tán belé?
Honnan fut a haderő:
Galícia? Tenger-é?

Rideg reklámok; röhögve,
vagy unottan ül a néző. –
Veszett ország csonka földje
(toporzékolnék, de késő).

Tordán Zéman sült kenyér-
illatú boltjában
fess kereskedőseged,
viseltes ruhában.
(Loholtam utána; rég
mi mindent megbántam.)

Nagyapa, mi történt veled?
A kelt-tésztából, meglehet,
egy dúc a halántékkodra ragadt,
s vakütés-kékké sült a nap alatt.

Egy lélegzetvétél,
s már vele vagyok –
„Védjete meg, Krisztus!
Szent Ferenc, Szent Péter,
s pogány angyalok!”

Hunyorgása megbocsátás;
mogorva, konok
orra, mint egy náthás
ördögé, s kopott
rőt szakálla
rég elsüllyedt
hajók vitorlája.

Leveledet ki viszi
el Amerikába?
S várod nagyanyánk: *Mici*
válaszát hiába.

Mit jelent neked a múlt,
te, kékszemű Adriám,
La Manche-csatornába fúlt,
lélekvándor nagyapám?

Halhatatlan hit –: halott
arcán kivirult penész,
(gyarlóságban is varázslat);
életre táncoltatott
asztalon a lelki mécs
gyilkos hadvilágnak.

Megrázza ősz üstökét,
lebeg a szakálla;
amért *másvilág* az ideája,
úri nőknek,
özvegy főknek
ő az ideálja:
tenyerébe gyűl a rét,
s megsejti gyógyító erejét
csikófarkú fű, kamilla, zsálya.

„Fiktív minden hatalom,
az Isten is hányszor falhoz állít;
csak a kezdet és a vég –
s *egy* örök: a fájdalom.
Minden egyéb, amit kitalálsz itt
te... meg te is: mind ostoba lom!”
– feddi meg a vén bolond
költő-unokáit.

Torda, 2003.

Tata, Magyary-terv

Tata fejlődését a már meglévő történelmi, szellemi, lelki, gazdasági energiák, az épített és természeti környezet erőforrásai, értékei kellő összehangolásával, ezek egymást erősítő hatására támaszkodva biztosíthatjuk. A város önkormányzata ma is és a jövőben még inkább jelentős szellemi, erkölcsi és anyagi erőt áldoz a helyi identitás erősítésére, különös figyelemmel kíséri a meglévő közösségek tartalmas életét. Tata fejlődésében a fenntarthatóság elve alapvető. A fenntarthatóság azt jelenti, hogy biztosítani tudjuk a Tatán és a kistérségében élők számára az emberi szükségleteket a jelenben, ugyanakkor képesek

vagyunk megőrizni a környezetet és a természeti erőforrásokat a jövő generációk számára három alapvető területen: a gazdaság fenntartható működtetésében; a társadalmi viszonyok elfogadható, rugalmas és önkorrekcóra képes formáinak megvalósításában; és a környezet és a természeti erőforrások megőrzésében.

Tata fejlődési terve egyben egy sok elemből álló gazdaságfejlesztési program is, amelyben egyaránt építünk a meglévő és a tervezett termelőipari és mezőgazdasági egységekre, a kereskedelem, a vendéglátás, az idegenforgalom rendszerének, a környezetvédelem, a városi infrastruktúra, a városi intézmények hatékony működésére. Minden egyes programunkban törekszünk az európai eszmék, példák, törekvések megjelenítésére, a magyarországi megvalósult és tervezett programok helyi viszonyokra történő alkalmazására is.

Tata országos viszonylatban helyzeti előnnyel bír más városokkal szemben. Az Öreg-tó, az Esterházy-kastély, a Vár, a történelmi városrészek és a csodás természeti környezetnek köszönhetően a turistaforgalom nálunk nem csupán vágyakozás. Erre alapozni egy város fejlődését hosszú távon azonban nem lehet. Amikor mi az önkormányzati munkát elkezdtük 2006. október elsején, a „vizek városában” nem voltak tervek, célok. Ezért úgy döntöttünk, hogy egy csokorba gyűjtjük az elképzeléseket, a megvalósításra váró feladatokat és az álmainkat is.

Úgy vélem, minden településnek kell hogy legyenek tervei, elképzelései,

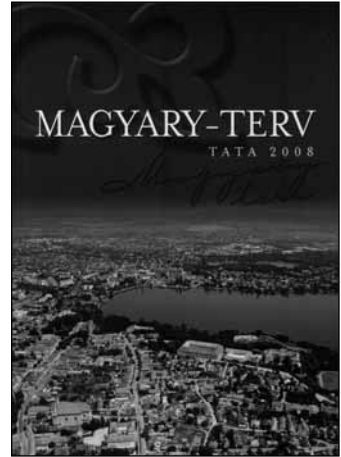
hiszen csak ennek mentén haladva tud fejlődni. A Magyary-terv vitáitát hosszas előkészítő munka után a tataiak 2007 őszén ismerhették meg, melyet az önkormányzat közös vitára bocsátott a közösségek, intézmények, a lakosság részére. A több mint 400 hozzászólással, javaslattal kiegészített vitáit most könyv alakban foglalja össze

A tatai vár

Kálvária

a jövő terveit. A tataiak összefogásával és közös munkájával elkészült kötet a város hosszú távú fejlesztési tervét foglalja magában.

A Magyary-terv egyik célja, hogy a város vezetése tovább folytassa Magyary Zoltán gondolatát, és a következő 30-40-50 esztendőre a tataiak is megfogalmazzák azt az utat, hogy a város merre menjen tovább, hiszen ha van egy közös cél, amit együtt akarunk megvalósítani, akkor csak az számít, hogy egyenként mindenki mennyi erőt hajlandó beletenni. Mindabban, amit a Magyary-tervben a tataiak megfogalmaztak, az a vágyakozás is megvan, hogy tenni szeretnének városukért.

Már a vitaanyagban is kiemeltük, hogy a várost öt nagy területen kívánjuk fejleszteni. Az egyik a vizeink és a zöldterületeink. Tatának van közel háromszáz hektárnyi vízfelülete és körülbelül ugyanennyi hektárnyi zöldfelülete a városhatáron belül. Ennek a fejlesztését rajzoltuk meg a Mikoviny-programban. A másik ilyen fontos terület a Fellner Jakab-programrész, amelyben a város építészetével kapcsolatos kérdéseket foglaltuk össze. Az Esterházy-program a város gazdaságfejlesztéséről szól, az Öveges-program a város intézményeiről, sport- és ifjúsági ügyeiről, a Giesswein Sándor-programunk pedig a város szociális és egészségügyi feladatait foglalja össze.

A Magyary-terv összeállításakor mi egy olyan, nagyszabású 20-25 éves programot hoztunk létre, amelyet az egész város magáénak érez. Szerettük volna, hogy a Magyary-terv minden tatai terve legyen. Büszkén mondhatom, hogy ezt talán sikerült elérni.

Az önkormányzat működése szempontjából a legfontosabb közeg, amelyhez nekünk szorosan kapcsolódnunk kell, az a család. Mindent abból a szempontból igyekszünk nézni, hogy a tatai családoknak milyen segítséget tudunk nyújtani ahhoz, hogy Tatán jól érezzék magukat.

Büszkék vagyunk arra, hogy a városvezetés és Tata polgárai közösen összefogva együtt tervezik a jövőt, együtt fejlesztik, építik tovább saját városukat. Ma is jó tatainak lenni, de úgy reméljük, hogy a jövőben még jobb lesz.

Michl József – Tata város polgármestere

Margitsziget

„Azért mikoron e szent szűz, Szent Margit asszony immár volna tízesztendő, az ő szüleinek és prédikátor szerzetbeli frátereknek nagy tisztas társaságival és ővele megmaradó jó szororoknak társaságával, Veszprémből, Szent Katerina asszonynak klastromából változtaték, hozattaték a klastromba, melyet az ő szülei a Dunának szigetében – mely sziget az időtől fogva nevezeték Szűz Máriának szigetének, avagy Boldogasszony szigetének, mert annak előtte mondatik vala Nyulaknak szigetének –, a mindenható Istennek tisztességére és Istennek anyjának, szeplőtelen Szűz Máriának neve és oltalma alá első fundamentomától fogva építének, rakának és mindvégig elvégezék, királyi nemes ajándékokkal megajándékozá, miképpen illik királyi felségeknek.” A fentebbi idézet Ráskai Lea domonkosrendi apáca lejegyzéséből származik, mely szöveget az utókor Szent Margit legendájaként ismer, s ha a Margitszigetről szólnunk, a szoror írása kihagyhatatlan...

A szigeten található kolostort s a templomot IV. Béla királyunk építtette Szűz Mária tiszteletére. A Boldogasszonyzárdá – alapítólevelét 1259-ből ismerjük – a középkorban az itt található számos szerzetesi épület egyike volt, de jelentőségében és gazdagságában mindegyiken túlnőtt. Gazdagsága és a király lányának, Margitnak a személyéhez kapcsolódó csodák hozzájárultak ahhoz, hogy gazdag birtokosok leánygyermekei kerültek ebbe a zárdába a középkor során. A nagy tiszteletnek örvendő, örökös bűnbánatban élő apáca 29 évesen bekövetkezett haláláig élt a szigeten. Szent Margit sok sikertelen kísérlet után csak 1943-ban iktatták a szentek sorába. A kolostor maradványai között az 1838-as nagy árvíz hozta felszínre Margit és V. István sírját, és ettől kezdve kutatták a kolostort régészeti ásatások, amelyek megszakításokkal egészen napjainkig tartanak. A mai romterület elsősorban a templom magasan álló falait és a kolostorépület feltárt és helyreállított részleteit foglalja magába. A hely különleges nevezetessége, hogy itt található az első magyar kertművészeti emlék is, a XIII. században már vízvezetékekkel rendelkező domonkosrendi kolostorkert.

A sziget legrégebbi temploma, a Szent Mihály-templom nemcsak az itten premontrei szerzetes kolostor egyháza, hanem plébániatemploma is volt; ennek romjait 1923-ban ásták ki. A XII. századból származó épület belsejében egy régibb, XI. századi kápolna falait is megtalálták. Az ásatások Lux Kálmán és Salkovics Károly vezették, majd 1932-ben Lux Kálmán restaurálta és átépítette a Szent Mihály-kápolnát.

A ferences templom maradványa a minoritáké volt. A szigeten a XIII. században megtelepedett ferencesek kolostorukat a század vége felé építették, a XIV. században átalakították, toronnyal bővítették. A török uralom alatt rom-

A mai romterület

má lett. Emellé építtette villáját 1796-ban József nádor, kinek neve szinte teljes mértékben összefonódott a szigetével.

Azt, hogy a csaknem százhektáros, ma két és fél kilométer hosszú s derekán fél kilométer széles egyedülálló klímájú sziget, Budapest második legnagyobb ékes zöldterülete Európa egyik legszebb dendrológiai parkjává lett, többek között József nádornak (a palatinusnak) is köszönhetjük. A Margitsziget 1795-ben József nádor tulajdonába került (ő maga 1819 és 1830 között itt lakott), aki felesége, az orosz nagyhercegnő számára hatalmas fákkal, illatos virágágyásokkal és bokrokkal ültette be a szigetet. A közönség előtt zárt parkban pompás kastély, sétautak és kilátóhelyek épültek. A kertkedveléséről is ismert főúr terveinek megvalósításához remek munkatársra talált Tost Károly főkertész személyében. A schönbrunni kertészdinasztiából származó ifjú 1810 körül, alig húszévesen került hazánkba, s elévülhetetlen érdemeket szerzett a sziget máig megmaradt, kiemelkedő szépségének a kimunkálásában.

A Margitsziget mai formáját a XIX. század közepén, a Duna szabályozásakor nyerte. Kezdetben három vagy négy szigetből állt, az alsó volt a Festő-, a felső a Fürdő-sziget. A Margitsziget elnevezést sok más megnevezés előzte meg: Urak-sziget, Nyulak szigete (latinul: Insula leporum), Budai sziget, Duna-sziget, Szent András szigete, Nagyboldogasszony szigete, Lánysziget, Kvszadaszi (törökül), Palatinus-sziget (vagy Nádor-sziget). A helynek a város életében való fontosságát mutatja, hogy 1849-ben Kossuth egy nyilatkozattal a népek adományozta. A megújult sziget ünnepélyes felavatására 1869-ben került sor. Ekkortól, a század utolsó harmadától vált a budapesti társasági élet meghatározó, külföldön is ismert színterévé. A főváros legnagyobb szalonjának, korzójának is nevezték.

Nemcsak Margit legendája kötődik a szigethez, hanem számos írónk, költőnk élete fonódott össze egy-egy korszakban a Margitsziget nevével. Sokan Arany Jánosra, má-

A szökőkút

A zenélő kút

sok Krúdy Gyulára, mennyien az irodalom más jeleseire asszociálnak, s akadnak, akik tán József nádorhoz, hévizéhez, szökőkútjához, víztornyához, szállodáihoz, romjaihoz, Hajós Alfrédhoz, növény- és madárvilágához kötik a Margitszigetet.

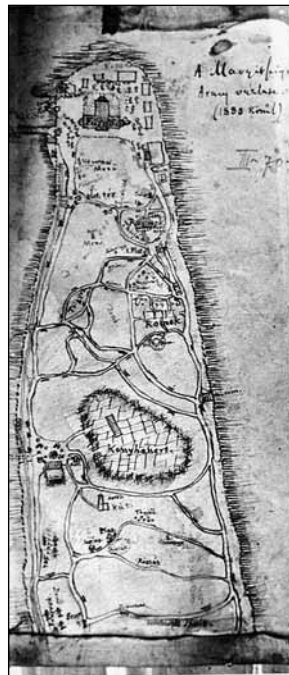
„A tölgyek alatt
Vágnám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kellett adni;
De, akárhol vár
A pihenő hely rám:
Egyszerűen bár,
Tölgy lenne a fejfám!”

Arany János: *A tölgyek alatt*

A fentebbi, 1877-ből származó Arany János-idézet mellett sokan mások is vallottak a szigethez fűződő viszonyukról. Ilyen volt például Bródy Sándor is, aki az élet szépségéhez köti a szigetet: „A sziget azonban más, a növényeknek itt húsa van, a fák öles karjukat nyújtogatják felém és a Duna, amint átöleli az egészet, szinte sárlék... Amikor az emberek még mertek élni, a középkorban – mily kár, hogy lemaradtam róla – mindig papok, barátok laktak ezen helyen. És a papok tudták, hol kell és hol lehet jól élni. (...)” De élt itt Molnár Ferenc is, aki húsz éven át nyaralt szakadatlanul a szigeten. Krúdy életének és nosztalgia-tól áthatott írásainak egyik helyszíne volt az „aranykor” Margitszigete, amelyet gyakran a szerelem menedékeként jelenített meg. Az 1918-tól 1930-ig a szigeten élő író jól ismerte történetét, legendáit, s a rövid életű *Szigeti séták* című folyóirat kiadója, szerkesztője és jobbára írója is ő volt.

1882-től a sziget főkertésze Magyar György (1844–1923) volt. Itt a szigeten született 1882-ben fia, Magyar Gyula, aki elismert dendrológussá, növénynevelővé cseperedett. Az 1860–70-es években előtörő termálvíznek köszönhetően újabb nagy átalakítások következtek: megépítették a margitszigeti gyógyfürdőt, a felesleges vízből pedig egy gyönyörű zuhatagot varázsoltak. 1911-ben nagyarányú kertészeti rendezésbe kezdtek, ennek hatására létesült a szigeten a vadaskert, a fácános és a Művész sétány. A szigetet az 1929-ben gyógyhellyé nyilvánították.

A XX. század elején is folytatódott a Margitsziget kiépítése, csinosítása. 1901-től a sziget bekerült a főváros közlekedési keringésébe, hiszen addig csak csónakkal vagy hajóval lehetett megközelíteni, akkor azonban megépült a Margit-híd levezető szárnyhídja (az Árpád-hídról pedig 1950-től lehet lejutni rá). 1921-ben készült el a Fővárosi Közmunkák Tanácsának megrendelésére Janáky István és Masirevich György terve a Palatinus strandfürdőről, amit aztán 1938-ban Janáky István tovább bővített. Még ebben az évben építtette Zielinsky Szilárd a víztornyot. A torony a szigetet látta el vízzel, s szintén 1938-ban újították fel, de üzemén kívül van, s jelenleg kiállítóhelyként hasznosítják. 1930-ban nyílt meg a Hajós Alfréd versenyuszoda, mely az egykori olimpiai bajnok tervei alapján készült. 1938-ban épült meg Kaffka Péter tervei szerint a szabad-téri színpad, melyet a háborús sérülések miatt 1951-ben újjáépítettek.

Arany János emlékezetből készített vázlata a sziget északi (felső) részéről

E számunk szerzői

- Bába Szilvia** (1980) – művelődésszervező, Budapest
- Balázs Géza** (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Budapest
- Bognár Antal** (1951) – író, újságíró, szerkesztő, Budapest
- Csepregi János** (1980) – szerkesztő, író, Budapest
- Deák Júlia** szabadfoglalkozású író, Budapest
- Elek Szilvia** zongora- és csembalóművész, zeneszerző, író, szerkesztő
- Enreiterné Bányai Edit** (1957) – zenetanár, Budapest
- Erős Kinga** (1977) – kritikus, szerkesztő, Budapest
- Fodor Miklós** (1967) – zenész, esztéta, Isaszeg
- Froese, Nettitia K.** (Fekete J. József, 1957) – kritikus, esszéíró, Zombor
- Iancu Laura** (1978) – költő, szerkesztő, Budapest
- Kántás Balázs** (1987) – költő, műfordító, egyetemi hallgató, Budapest
- Karácsonyi Zsolt** (1977) – költő, szerkesztő, Kolozsvár
- Kató Julianna** (1986) – egyetemi hallgató, Budapest
- Király Farkas** (1971) – költő, író, műfordító, szerkesztő, Budapest
- Király Zoltán** (1977) – költő, műfordító, az E-MIL ügyvezetője, Kolozsvár
- Kiss Judit Ágnes** (1973) – író, költő, Budapest
- Dr. Koncz Gábor** (1950) – okleveles közgazdász, kultúrakutató, Ph.D. egyetemi magántanár, Budakeszi
- Koncz Orsolya** (1976) – szabadfoglalkozású, Budapest
- Kovács Flóra** (1982) – PhD-hallgató, Szeged
- Lászlóffy Aladár** (1937) – költő, író, Budapest
- Lászlóffy Csaba** (1939) – író, költő, drámaíró, esszéista, Kolozsvár
- Mák Ferenc** (1956) – irodalomtörténész, főszerkesztő (Aracs), Budapest
- Michl János** (1960) – főiskolai főtanácsos, polgármester, Tata
- Mújdricza Péter** (1955) – szellemi szabadfoglalkozású építész, (művészeti) író, Esztergom, Budapest
- Nagy Zopán** (1973) – fotográfus, költő, Budapest
- Palágyi László** (1989) – költő, egyetemi hallgató, Királyhelmec (Szlovákia), Budapest
- Petőcz András** (1959) – költő, író, Budapest
- Pósa Zoltán** (1948) – író, költő, szerkesztő, Budapest
- Prágai Tamás** (1968) – író, költő, irodalomtörténész, szerkesztő, Pázmánd
- Romhányi Török Gábor** (1945) – irodalmár, műfordító, Budapest
- Rózsássy Barbara** (1979) – egyetemi hallgató, költő, Budapest
- Sebeők János** (1958) – író, publicista, közszereplő, Budapest
- Sütő Csaba András** (1979) – költő, kritikus, PhD-hallgató, Győr
- Szalai Zsolt** (1979) – költő, kritikus, PhD-hallgató, Győr
- Szondi György** (1946) – irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, Budapest, Szófia
- Szotyory László** (1957) – festőművész, Budapest
- Szűgyi Zsolt** (1982) – költő, Budapest
- Takács Anett** (1980) – tanársegéd, Kaposvár
- Tandori Dezső** (1938) – költő, műfordító, Budapest
- Végh Attila** (1962) – költő, esszéista, újságíró, Nagymaros
- Vincze Ferenc** (1979) – író, irodalomtörténész, szerkesztő, Budapest
- Wagner Marion** (1980) – kritikus, Budapest
- Wehner Tibor** (1948) – író, művészettörténész, Budapest
- Zsávolya Zoltán** (1968) – író, irodalmár, Budapest
- Zsigmond Andrea** (1978) – egyetemi oktató, szerkesztő, Budapest, Kolozsvár

Háló? Utca?

Cseppet tízéves lapunkat ünnepelni állítottuk össze ezt a számot. Először arra gondoltam, hálót szövök közölt mondatainkból, ügyes-színes idézetegyveleget, hálót abból az eddigi mintegy félmilliárd betűből... Aztán arra határoztunk: legyen a „mi utcánk” a cím, a vezérfonal. Voltunk mi már szerkesztőségként egyenest kettőben (Pannónia, Zoltán)... hogy most honoljunk budavári téren. Jöttek ugyanakkor annyian a mi utcánkba be – invitálva s odatalálva, könnyedén és súlyosan, kedvszegetten s lelkesen, hogy – hát jöjjenek most éppen ők, akiket történetesen – mi tízen szerkesztők – ez alkalomból vendégszerepelni hívunk és tudtunk.

Jelezni is akartuk jelesen egyszersmind: lám, hogy felvitte a Napút a dolgunk – rólunk már utcát neveztek el. Vagy teret, köröndöt, közt, lépcsőt és így tovább. Ahogy dukál. Vagyunk helyünkön. S a vártán.

Választásainkban is van esetlegesség azért ezúttal is, persze. Ki mindenkit szólítottunk volna lapjainkra idén októberben, szűkülő körökben... de ahogy annyiszor, most is szorított bennünket az idősatu s a helyhiány. Éppen amennyi sok kedves szerző közül ők, akik álltak kötélnek – a gyorsaságban. Köszönjük.

Köszönve köszöntjük az olvasót. Értük van. Értük is vagyunk.

Szondi György

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap ismeretterjesztés és környezetkultúra, valamint közművelődési kollégiuma és a Nemzeti Civil Alapprogram